

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
факультет технологій та дизайну
кафедра культурології, філософії та музеєзнавства

Віталій Дмитренко
Віта Дмитренко

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

*посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи
здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності
015.00 Професійна освіта (Дизайн)*

Полтава
2025

УДК 94+004(477)(075.8)

I-90

Рецензенти

Петренко І. М. – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри
всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка;

Орлова Н. С. – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри професійної
освіти, дизайну та безпеки життєдіяльності Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка;

I-90 Історія української державності та національної культури: посібник для
підготовки до практичних занять та самостійної роботи здобувачів освіти першого
(бакалаврського) рівня спеціальності 015.00 Професійна освіта (Дизайн) / укладачі
В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025.
169 с.

Затверджено Вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Протокол №7 від 13.01.2025

© Дмитренко В. А., 2025

© Дмитренко В. І., 2025

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025

ЗМІСТ

Програма навчальної дисципліни	4
Структура навчальної дисципліни	8
Методичні рекомендації до проведення практичних занять та виконання самостійної роботи	9
<i>Державність і культура Київської Русі</i>	9
<i>Гетьманщина як форма української державності та її культура</i>	41
<i>Боротьба за державність та культурну самобутність українського народу під владою імперій (друга половина XVIII – XIX ст.)</i>	70
<i>Відродження Української державності на початку XX століття: розвінчування міфів та стереотипів</i>	86
<i>Радянська державність: дуалізм форми і змісту</i>	101
<i>Державний і культурний розвиток України доби незалежності</i>	130
Тести	159

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль №1. Українська державність та культура

Тема 1.1. Давні цивілізації на українських землях.

Давні цивілізації на землях України: еволюція і культура. Трипільська культура: контрверсійність поглядів. Зародження державності кочових цивілізацій. Кіммерійці: проблема походження, мілітаризація суспільства, війна як основне заняття, соціальна організація, матеріальна та духовна культура.

Етнічна належність та походження скіфів і сарматів. Культурні досягнення скіфів і сарматів, суспільний розвиток та устрій. Основні скіфські кургани на території України: Солоха, Товста Могила, Чортомлик, Гайманова могила та городища (Більське, Трахтемирівське). «Звіриний стиль» його характерні риси та пам'ятки.

Античні поліси Північного Причорномор'я та Криму. Виникнення грецьких колоній у Північному Причорномор'ї. Етапи, характер, зони античної колонізації: Південне Побужжя, Подністров'я, Керченський півострів, Південно-Західний берег Криму. Релігійні культи, наукові знання, особливості розвитку мистецтва: архітектури, живопису, скульптури, театру в колоніях.

Тема 1.2. Державність і культура Київської Русі.

Передумови утворення Руської держави. Слов'янська культура. Державно-політична еволюція Київської Русі. Християнська трансформація культури і державності Київської Русі. Аскольдове хрещення полян (860 р.). «Моравська місія» Кирила і Мефодія та її наслідки. Християнство за перших Рюриковичів. Володимирове хрещення Русі. Руська єпархія. Вплив християнізації Русі на розвиток соціально-політичного й культурного життя Київської Русі.

Розвиток і поширення писемності на Русі. Графіті. «Софійська абетка». Церковно-слов'янська мова (кирилична писемність) як літературна мова Русі. Література (перекладна і оригінальна). Літературні пам'ятки Київської Русі, їх історичне значення. Перекладна література («Остромирове Євангеліє», «Ізборники» 1073, 1076 рр.). «Ізборник» 1073 р. – перша енциклопедія Давньої Русі. Виникнення оригінальної києворуської літератури: богословські твори, літописи, патерики (життя), поучення, слова. Зародження філософських знань. Митрополит Іларіон. «Слово про Закон і Благодать» (1050 р.). Богословсько-філософські погляди Кирила Туровського, Климентія Смолятича, Данила Заточника («Слово», або «Моленіє»). Літописання і давньоруська суспільно-

політична думка. Літописні пам'ятки Київської Русі. «Повість временних літ». «Слово о полку Ігоревім». Повчальна («Поученіє дітям» Володимира Мономаха), агіографічна («Житія», Києво-Печерський Патерик») та паломницька («Паломник» Данила Паломника) література. Значення появи писемності й книги в культурі Київської Русі.

Розвиток правової культури. Патримонія. «Руська Правда» як звід (зведення) законів. Підвалини, на яких функціонувала Київська Русь: ідея братства усіх представників династії та ідея старшинства князя-батька.

Розквіт архітектури. Виникнення архітектурних шкіл. Архітектурні пам'ятки Київської Русі. Визначні пам'ятки давньоруського (києворуського) церковного зодчества. Софія Київська. Символіка куполів храму Софії Київської. Шедеври сакральної (Десятинна церква, Михайлівський Золотоверхий собор) та світської («Золоті ворота») архітектури середньовічного Києва.

Найдавніші витвори книжкової графіки: «Остромирове Євангеліє» (1056–1057 рр.), «Ізборник Святослава» (1073 р.), «Трірський псалтир» (або «Кодекс Гертруди» 1078–1087 рр.), «Юр'ївське Євангеліє» (1120–1128 рр.) та «Добрилове Євангеліє» (1164 р.).

Монументальний живопис. Фрески як зразок монументального живопису. Мозаїчний живопис. Іконопис. Початок українського іконопису (Алімпій, Григорій). Київська, Чернігівська та Галицька іконописні школи.

Боротьба за державну спадщину Київської Русі: Галицько-Волинська чи Московська Русь?

Тема 1.3. Гетьманщина як форма української державності та її культура.

Феномен українського козацтва. Форми ідентичності українців у добу Речі Посполитої. Еволюція козацької державності: внутрішні і зовнішні чинники. Здобутки української культури. Феномен українського бароко. Барокове мистецтво. Поєднання ренесансного й барокового стилів: початок формування українського різновиду бароко. Церковне і світське будівництво. Дерев'яне зодчество, іконопис. Театральне мистецтво та музика.

Освіта й інтелектуальне життя в Україні в другій половині XVII ст. Книгодрукування: витоки та становлення. Козацьке літописання.

Тема 1.4. Боротьба за державність та культурну самобутність українського народу під владою імперій.

Надніпрянські та Західноукраїнські землі у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Державна ідея через призму культурного розвитку. Політизація національної свідомості українців.

Класицизм та романтизм в культурі України першої половини ХІХ ст. І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка. Кирило-Мефодіївське братство. Творчість Т. Шевченка. Архітектура: будівництво й реконструкція міст (Київ, Одеса, Полтава), садибно-паркове мистецтво (масток Галаганів у Сокиринцях, парк Олександрія у Білій Церкві, парк Софіївка в Умані), скульптура (М. Козловський, І. Мартос), живопис і графіка (В. Боровиковський, В. Тропінін).

Культура Західної України в умовах Австрійської імперії. Галицько-карпатська школа українського романтизму. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький.

«Епоха великого реалізму». П. Мирний. І. Нечуй-Левицький, А. Свидницький, І. Франко та ін. Зародження модернізму наприкінці ХІХ ст. Його прояви в літературі (В. Винниченко, О. Олесь, М. Вороний), архітектурі (Бесарабський ринок, будинок Полтавського земства, будинок з химерами), живописі (М. Бойчук, К. Малевич, М. Шагал). Розвиток української музики та театрального мистецтва: С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович.

Тема 1.5. Відродження Української державності на початку ХХ століття: розвінчування міфів та стереотипів.

Українська революція 1917–1921 рр.: розстановка сил. Революційні події в Україні в 1917 – на початку 1918 р. Українізація армії. Еволюція поглядів політичних сил України в питанні самовизначення. Універсали Української Центральної Ради. Відносини УЦР з Тимчасовим урядом та більшовицькою Росією. Проголошення УНР. Гетьманський переворот. Українська Держава. Західноукраїнська народна Республіка. Український національний рух на Буковині й у Закарпатті. Акт злуки УНР та ЗУНР.

Вплив подій періоду Національної революції та громадянської війни (1917–1921 рр.) на розвиток української культури. Створення УАН. В. Вернадський.

Тема 1.6. Радянська державність: дуалізм форми і змісту.

Встановлення радянської влади в Україні. Особливості національно-культурної політики більшовиків. Сутність «українізації» (1922–1929 рр.). Літературний процес у 20–30-х рр. Драматургія і театр 20–30-х рр. (Л. Курбас, М. Куліш). Український кінематограф: О. Довженко. Мистецька школа М. Бойчука. І. Кавалерідзе та його вплив на розвиток української скульптури. Наслідки радянської модернізації 1920–1930-х років. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Масові репресії та їх ідеологічне виправдання більшовицьким режимом.

Політичні процеси 1920-х – початку 1930-х рр. Згорання українізації. Ідеологізація суспільного життя в Україні. Культ особи. Великий терор. Биківня та інші місця масових поховань жертв репресій. Українська культура в лещатах соцреалізму. «Розстріляне відродження».

Тема 1.7. Друга світова війна в суспільно-політичному та мистецькому дискурсах.

Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Початок Другої світової війни. Окупація Червоною армією Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії. Радянізація. Масові політичні репресії 1939–1940 рр. Початок німецько-радянської війни. Окупація України військами Німеччини та її союзниками. «Новий порядок». Масове знищення мирного населення. Голокост. Опір окупантам.

Український визвольний рух. Проголошення Акта відновлення Української Держави. Поліська Січ. Українська повстанська армія. Українсько-польське протистояння. Радянський партизанський рух. Українці у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Українське питання на Тегеранській, Ялтинській і Потсдамській конференціях. Ціна війни.

Друга світова чи Велика Вітчизняна: війна пам'ятей. Друга світова війна в мистецтві.

Тема 1.8. Національно-культурні орієнтири українців в умовах трансформації тоталітарної системи.

Національно-культурні репресії доби пізнього сталінізму. Інакомислення як форма протесту проти радянської дійсності. Дисиденти. Шістдесятництво. Ліна Костенко, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Василь Стус, Ігор Калинець. Феномен поетичного кіно: С. Параджанов, Ю. Ільєнко, Л. Биков. Розвиток науки. Соцреалізм: його характерні риси та представники.

Тема 1.9. Державний і культурний розвиток України доби незалежності.

Засади новітнього державотворення в Україні. Європейський вектор розвитку. Суспільна відповідальність за збереження української державності. Українська культура в умовах постмодерну та мультикультуралізму. Масова культура. Метамодернізм.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин					
	Денна форма			Заочна форма		
	Лекції	Практичні заняття	Самост. робота	Лекції	Практичні заняття	Самост. робота
Змістовий модуль № 1. Українська державність та культура						
Тема 1. Давні цивілізації на українських землях»	2		8			9
Тема 2. Державність і культура Київської Русі	2	2	6		2	9
Тема 3. Гетьманщина як форма української державності та її культура	2	2	6	2		9
Тема 4. Боротьба за державність та культурну самобутність українського народу під владою імперій	2	2	6			9
Тема 5 Відродження Української державності на початку ХХ століття: розвінчування міфів та стереотипів	2	2	8			9
Тема 6. Радянська державність: дуалізм форми і змісту	2	2	6	2		9
Тема 7. Друга світова війна в суспільно-політичному та мистецькому дискурсах	2		7		2	9
Тема 8. Національно-культурні орієнтири українців в умовах трансформації тоталітарної системи	2		7			9
Тема 9. Державний і культурний розвиток України доби незалежності	2	2	6			10
Разом за модуль	18	12	60	4	4	82
Усього за семестр	18	12	60	4	4	82

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Практичне заняття № 1

Тема: Державність і культура Київської Русі

Мета: формувати систему знань про передумови, причини утворення Руської держави, її політичний та соціально-економічний устрій; причини хрещення та роздроблення Русі, їхні наслідки; особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Передумови утворення Руської держави. Слов'янська культура.
2. Державно-політична еволюція Київської Русі.
3. Християнська трансформація культури і державності Київської Русі.
4. Освіта й наука в Руській державі.
5. Архітектура Русі.
6. Монументальний живопис. Іконопис.
7. Боротьба за державну спадщину Київської Русі: Галицько-Волинська чи Московська Русь?
8. Дизайн одягу та ювелірних виробів у Руській державі.

Методичні вказівки:

Розглядаючи *перше питання* плану необхідно з'ясувати передумови та причини, що привели до утворення Давньоруської держави. Проаналізувати специфіку розвитку язичництва та культури дохристиянського періоду. Охарактеризувати матеріальну культуру слов'ян, свідчення про їхнє суспільство у візантійських джерелах. Знати ранньослов'янські протодержавні утворення. Орієнтуватися у питанні стосунків слов'ян зі своїми сусідами.

Розгляд *другого питання* піднесення та розквіту Київської Русі потребує з'ясування політичного та соціально-економічного устрою держави. Вивчаючи політичний устрій, необхідно зупинитися на питанні ролі та функцій великокнязівської влади, місцевих князів, міських громад, віча. Дослідити плюралізм концептуальних моделей походження держави у східних слов'ян. Русь (Київська Русь) як Куявія – держава Аскольда і Діра. Київська Русь Рюриковичів (з 882 р.). «Руська Правда» як звід (зведення) законів і першої писемної правничої пам'ятки Русі. Питання про її виникнення, структуру, редакції. Аналіз перепалення язичницьких і християнських цінностей у правничих реаліях Русі. Поява церковного права і сфера його застосування.

Особливу увагу слід приділити діяльності князів Володимира і Ярослава Мудрого, а також Володимиру Мономаху, який зумів тимчасово затримати процес роздроблення Київської держави. У другій половині IX ст. на Русі сформувався порядок престолонаступництва за встановленою чергою, згідно ієрархії уділів. Ця система призвела до чисельних конфліктів, вирішувати які нерідко доводилося з допомогою зброї.

У *третьому питанні* варто охарактеризувати причини хрещення Русі та його позитивні й негативні наслідки. Необхідно проаналізувати літописну легенду про вибір віри. Дослідити створення слов'янського пантеону християнських святих. Розкрити взаємодію християнства і язичництва у X–XI ст. Розкрити проблему походження та поширення писемності в слов'ян. Простежити розвиток писемності на Русі (графіті Софіївського собору). Аналізувати найдавніші з відомих пам'яток писемності: Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава, Трірський псалтир (Кодекс Гертруди), Юр'ївське та Добрилове Євангеліє.

Четверте питання присвячене характеристиці освіти і науки (наукових знань) в Русі. Необхідно показати роль церкви і держави у розвитку й поширенні освіти. Бібліотеки. Наукові знання: розвиток знань про природу і зародки раціоналістичного світогляду. Медицина (Агапіт). Характеристика зразків перекладної та місцевої літератури Русі. Охарактеризувати літописання як жанр літератури, роль Нестора-літописця. Дослідити Літопис Руський та етапи його формування. Руська агіографія – «Києво-Печерський патерик». «Ізборники» та «Пчели» як зразки руської літератури. Проповіді та повчання: «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Моління Даниїла Заточника». «Слово о полку Ігоревім» (1187 р.) як шедевр світової літератури.

У *п'ятому питанні* слід розкрити особливості містобудування на Русі: град Володимира в Києві; град Ярослава в Києві; містобудування в Чернігові, Переяславі, Галичі. Проаналізувати пам'ятки сакральної архітектури: Десятинна церква, Софіївський собор, Києво-Печерський монастир, Михайлівський Видубицький монастир, Михайлівський Золотоверхий монастир, церкви Богородиці Пирогощі, Кирилівська, Василівська у Києві, Спасо-Преображенський собор, П'ятницька та Іллінська церкви у Чернігові, Михайлівська «божниця» в Острі, Юр'ївська церква у Каневі, церква Іоанна у Холмі, Успенський собор у Галичі.

Шосте питання практичного заняття присвячене характеристиці пам'яток монументального живопису (мозаїка, фреска) та іконопису. При аналізі студент керується наступною логічною схемою:

- час появи (створення);

- авторство;
- матеріал;
- особливості оформлення;
- сучасний стан.

Вивчаючи **сьоме питання**, потрібно охарактеризувати становище на українських землях після смерті галицько-волинського князя Юрія II Болеслава у 1340 р., проаналізувати наслідки Довгої війни. Не зайвим також буде ще раз уточнити, що терміни «Київська Русь», «Московська Русь», «Північно-Східна Русь» або «Південно-Західна Русь» є винаходом істориків ХІХ століття, які поширили вузьке й автентичне значення цього слова на весь конгломерат князівств Рюриковичів.

У **восьмому питанні** необхідно розкрити особливості дизайну ювелірних виробів цього часу, опрацювавши уривок зі статті «Ювелірні вироби Київської Русі як творче джерело для розробки сучасних костюмних аксесуарів» (Сельський Р. М., Кокоріна Г. В., Давиденко І. В.). Розкрити особливості дизайну одягу на основі поданих реконструкцій.

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Бажан О., Мицик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2020. 288 с.

2. Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі. *Історія в школах України*. 2004. №4. С.40–44.

3. Білоус Б. Література Київської Русі: постколоніальне прочитання. *Українська мова та література*. 2003. Грудень (№45). С.19–21.

4. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

5. Борох Ю., Шкіль С. О. Вплив християнства на культуру Київської Русі. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. №2. С.115–118.

6. Висоцький А. А. Літописні зведення Київської Русі. *Вивчаємо*

українську мову та літературу. 2005. №26. С.22–23.

7. Галицько-Волинська держава XII-XIV ст. збірник наукових праць: у 2-х кн. / уклад. О. С. Кучерук. Львів: Світ, 2002. Кн. 1. 128 с.

8. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.

9. Дашкевич Я. Проблема державності на галицько-волинських землях: (кінець X – середина XIV ст.). *Історія в школах України*. 2007. №1. С.39–46.

10. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV ст.). *Пам'ять століть*. 2002. №4. С.3–21.

11. Домчук Р. Храм Софії у символічному просторі Русі-України: До 1020-ї річниці офіційного запровадження християнської релігії у Київській Русі. Київ, 2008.

12. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі: кінець VIII ст. – початок XIV ст.: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Істина, 2007. 124 с.

13. Захарченко З. Київська Русь: державний устрій, суспільний лад та основні риси права. *Історія України*. 2002. Лютий. (№7). С.4–6.

14. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Укр. центр духовної культури, 1996. Т. 1 : Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. 1996. 384 с.

15. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів за заг. ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.

16. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.

17. Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 1 (від найдавніших часів до середини XVII століття).

18. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.

19. Кудрявцев Л. Контрактова площа – найдревніша із часів Київської Русі. *Наука і суспільство*. 2008. №7/8. С.31–35.

20. Луцький І. Вплив християнства на правову свідомість українців у досвіді першої української держави (Київська Русь). *Право України*. 2009. №10. С. 254–260.

21. Любар О. Школа та педагогічна думка в Київській Русі. *Рідна школа*. 2001. №12. С.68-70.

22. Мешков В. Християнство та язичництво в літературі Київської Русі

кінця XII – першій третині XIII століть. *Філософські обрії*. 2001. №5. С.156–168.

23. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.

24. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua

25. Павко А., Павко Я. Правничо-політична думка Київської Русі у цивілізаційному вимірі. *Віче*. 2011. №20. С.27–31.

26. Паламарчук К., Лиса О. І. Свята рівноапостольна княгиня Ольга – перша християнка Київської Русі. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. №2. С.146–148.

27. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7–11.

28. Піскіжова В. Язичницький пантеон Київської Русі. *Рідні джерела*. 2000. №2. С.27–31.

29. Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.

30. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.

31. Ричка В. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації. *Український історичний журнал*. 2001. №2. С.23–33.

32. Рудик С. Лікарська освіта Київської Русі. *Ветеринарна газета*. 2008. Грудень (№24). С.6–7.

33. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.

34. Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття). *Історія України*. 2004. Грудень (№47). С.1–4.

35. Толочко О. «Нестор-літописець»: біля джерел однієї історіографічної традиції. *Київська старовина*. 1996. №4/5. С.11–35.

36. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.

37. Толочко П. П. Літописи Київської Русі. Київ: Київська академія євробізнесу, 1994. 86 с.

38. Українська ікона XI–XVI ст.: комплект репродукцій / під ред. Л. С. Міляєва. Київ: Мистецтво, 1991. 223 с.

39. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

40. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2006. 584 с.

41. Яценко В. О. Утворення Галицько-Волинської держави. *Історія та правознавство*. 2009. №12. С.22–24.

Уривки з джерел та літератури:

Повість временних літ

У РІК 6494 [986]. Прийшли болгари віри магометанської, говорячи: «Ти князь єси мудрий і тямущий, а не знаєш закону. Увіруй-но в закон наш і поклонися Магомету». Володимир запитав: «Яка є віра ваша?» І вони сказали: «Ми віруємо в бога, а Магомет нас учить, наказуючи робити обрізання, а свинини не їсти, і вина не пити, а по смерті з жінками чинити похіть блудну. Дасть Магомет кожному по сімдесят жінок красивих, і вибере одну красиву, і складе красу всіх на [неї] одну, і та буде йому за жону. Тут же, сказав він, належить чинити всякий блуд. Якщо ж на цьому світі хто буде убогим, то [таким буде] й там. Якщо ж багатим він є тут, то [таким буде] й там». І багато іншої облуди [вони говорили], що про неї й писати не можна сорома ради. Володимир же слухав їх, бо сам любив жінок і многоблудство, і вислухав [це все] з насолодою. Але се було йому не до вподоби: обрізання, і про їду свинячого м'яса, а про пиття – особливо. Він сказав: «Русі веселість – пиття, ми не можемо без цього бути».

А потім прийшли німці з Риму, говорячи: «Прийшли ми, послані папою». І сказали вони йому: «Мовив тобі папа: «Земля твоя [така], як земля наша, а віра ваша не [така], як віра наша. Віра бо наша – світло. Ми поклоняємось богам, який сотворив небо, і землю, і зорі, і місяць, і всяке дихання, а боги ваші – дерево суть». Володимир тоді запитав: «Яка є заповідь ваша?» І вони сказали: «Постити по змозі. «Якщо хто п'є чи їсть - усе во славу божу», – мовив учитель наш апостол Павло». Володимир же сказав німцям: «Ідіть назад, бо предки наші цього не прийняли».

Коли почули це жиди хозарські, [то] прийшли вони, кажучи: «Чували ми, що приходили болгари і християни, навчаючи тебе кожен віри своєї. Християни ж вірують [у того], що його ми розп'яли, а ми віруємо в єдиного бога Авраама, Ісаака, Іакова». І запитав Володимир: «Який є закон ваш?» Вони ж сказали: «Обрізатися, і свинини не їсти, ні заячини, суботи додержувати». Він тоді запитав: «То де єсть земля ваша?» І вони сказали: «В Єрусалимі». Він же спитав: «А чи там вона єсть нині?» І вони сказали: «Розгнівався бог на предків наших, і розточив нас по землях за гріхи наші, і оддана була земля наша християнам». Володимир тоді мовив: «То як ви інших учите, коли самі ви одкинуті богом? Якби бог любив вас, то не були б ви розкидані по чужих землях. Чи ви замишляєте, щоб і нам таке лихо прийняти?»

А потім до Володимира греки прислали філософа [Кирила], говорячи так: «Чували ми, що приходили болгари, навчаючи тебе прийняти віру свою.

Але їхня віра оскверняє небо і землю, бо вони прокляті суть більше од усіх людей, уподобившись Содому і Гоморрі, на яких ото напустив бог каміння розжарене, і потопив їх, і потонули вони. Отак і сих же день погибелі їх, коли прийде бог судити на землю і погубити всіх, що чинять беззаконня і скверну діють. Ці ж підмивають зади свої, обливавшись водою, і в рот [її] вливають, і по бороді мажуть [нею], згадуючи Магомета. Так же й жінки їхнії чинять таку саму скверну та інше, ще гірше: чоловічі [викиди] од злягання вони поїдають».

Коли почув це Володимир, він плюнув на землю, сказавши: «Нечисте се діло».

Сказав тоді філософ: «Чували ми й се, що приходили з Риму німці учити вас віри своєї, їхня ж віра мало од нашої різниться, хоча вони служать на опрісноках, сиріч облатках, але їх бог не заповів, а повелів на хлібі служити. Він поучив апостолів, узявши хліб і сказавши: «Се єсть тіло моє, яке ламаю за вас». Так само і чашу взявши, він сказав: «Се єсть кров моя нового завіту» 3. Сі ж цього не роблять, і не додержали вони правил віри».

Сказав тоді Володимир: «Прийшли до мене жиди, мовлячи: «Німці і греки вірують [у того], що його ми розп'яли». Філософ на це сказав: «Воістину ми в того віруємо, їхні бо пророки передрекли, що родиться бог, а інші – що його розіпнуть і погребуть і що він на третій день воскресне і зійде на небеса. Вони ж тих пророків побивали, а других нищили. Коли ж збулося пророцтво їх – зійшов він на землю і, розп'яття прийнявши, воскрес і на небеса вознісся, – то сих же покаяння ждав він сорок і шість літ, і не покалися вони. І послав він на них римлян, вони городи їхні розвили, а самих розточили по землях, і пробувають вони в рабстві [по різних] краях».

<http://litopys.org.ua/litop/lit05.htm>

Повість временних літ

І коли [Володимир] прибув, повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому [узвозу] на ручай, і дванадцятьох мужів приставив бити [його] палицями. І це [діяли йому] не яко древу, що відчуває, а на знеславлення біса. Коли спокушав він сим образом людей – хай одплату прийме від людей! «Велик ти еси, господи, дивні діла твої!» 10 Учора шанований людьми, а сьогодні знеславлений!

І коли ото волокли його по ручаю до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо іще не прийняли вони були хрещення. І, приволікши його, вкинули його в Дніпро. І приставив Володимир [до нього людей], сказавши: «Якщо де

пристане він, то ви одпихайте його від берега, допоки пороги пройде. Тоді облиште його». І вони вчинили звелене. Коли пустили [його] і пройшов він крізь пороги, викинув його вітер на рінь, яку й до сьогодні зовуть Перунова рінь.

Потім же Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий, чи старець, чи раб,— то мені той противником буде». І, це почувши, люди з радістю йшли, радуючись, і говорили: «Якби се не добре було, князь і бояри сього б не прийняли». А назавтра вийшов Володимир з попами цесаричиними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли – ті до шиї, а другі – до грудей. Діти ж [не відходили] од берега, і а інші немовлят держали. Дорослі | ж бродили [у воді], а попи, стоячи, молитви творили.

І було видіти радість велику на небі й на землі, що стільки душ спасається, а диявол тужив, говорячи: «Горе мені, бо проганяють мене звідси! Тут бо думав я житво мати, бо тут немає вчення апостольського, не знають [тут люди] бога. І радів я з служіння їх, тому що служили вони мені. І ось побіждає мене невіглас оцей, а не апостол і мученик, і вже не буду я царствувати у землях сих».

Люди ж, охрестившись, ішли кожен у доми свої. А Володимир, рад бувши, що пізнав він бога сам і люди його, і глянувши на небо, сказав: «Боже великий, що сотворив небо і землю! Поглянь на новії люди свої! Дай же їм, господи, узнати тебе, істинного бога, як ото узнали землі християнськії, і утверди в них віру правдиву і незмінную. [А] мені поможи, господи, проти врага-диявола, щоб, надіючись на тебе і на твою силу, одолів я підступи його».

І, це сказавши, повелів він робити церкви і ставити [їх] на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василія [Великого] на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші і де жертви приносили князь і люди. І почав він ставити по городах церкви, і попів [настановляти], і людей на хрещення приводити по всіх городах і селах.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С. 66.

Митрополит Іларіон «Слово про закон і благодать»

А що перше? Закон (Біблія) чи благодать (сам Христос)? Перше є закон, потім благодать. Найперше подібність, потім істина. Закон бо предтеча є і слуга благодаті й істині; істина ж і благодать слуги майбутньому віку, життю нетлінному. Спершу праця, потім свобода. І як розуміє, то і шанує. Віра бо

благодатна по всій землі поширилась і до нашої мови руської дійшла, і природне озеро наповнила, євангельське джерело наводнилося і, всю землю покривши, і до нас пролилося. Це бо вже і ми з усіма християнами славимо Святу Трійцю; всі країни, і міста, і люди шанують і славлять повсякчас їх учителя, який навчив православній вірі. Похвалімо ж і ми, по силі наших, малими похвалами – великі і дивні творіння нашого вчителя і наставника, великого князя нашої землі, Володимира, внука старого Ігоря, сина же славного Святослава, що в свій час владарював, мужністю і хоробрістю відомий в країнах багатьох, і перемогами і силою згадується нині і славиться. Не в поганій бо, і не в невідомій землі володарював, але в руській, яка відома і чується в усіх кінцях землі. [...] Іще дім Божий великий святий Його Премудрості створив на святість і освяту граду своєму, іще з усякою красою прикрасив, золотом і сріблом і камінням дорогим, і судіннями чесними, а ще церкви дивні і славні всім навколишнім країнам, які лише не вертяться в усій півночі земній, від сходу до заходу, і славне місто твоє Київ величчю, ніби вінком, обклав, віддав людей твоїх і місто святе всеславне, швидко на поміч християнам, святій Богородиці, також і церкву на великих воротах створив в ім'я першого Господнього святого Благовіщення, як же чесноту Архангел дасть дівиці, буде і місту цьому. До неї бо: радуйся, обрадована, Господь з тобою: До міста же: благовірний граде, Господь з тобою. [...]

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 58.**

Володимир Мономах «Поученія дітям»

Я [...] дітям моїм у доброчесності домогтись успіхів бажаючи, се пишу поучення вам, улюблені [...] «Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею. Бо іще трохи і не стане нечестивого. Шукатиме він місця свого – і не знайде [його]. А кроткії унаслідують землю [і] радуватимуться у тривалому мирі. [...] [...] [треба мати] душі чисті, непорочні, тіла худі, лагідну бесіду і в міру слово господнє; при їді і питті без галасу великого бути, при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу – вгору; уникати, не старатися повчати легковажних; вдасть же – ні за що мати, як [і] од усіх честь. Якщо ж хто [з] вас може іншим помогти – от бога нагороди нехай той сподівається і вічними благами він пораює. [...] У нікчемному сьому

житті навчися, віруючий чоловіче, діяти благочестиво, навчися, за євангельським словом, «очима управляти», язик здержувати, ум смиряти, тіло упокорювати [...] Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступіть самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його [...] Паче всього – гордості не майте в серці і в умі [...] Старих шануй, як отця, а молодих – як братів. У домі своїм не лінуйтеся, а за всім дивіться. Не покладайтесь на тивуна, ні на отрока, щоби не посміялися ті, які приходять до вас, ні з дому вашого, ні з обіду вашого. [...] На війну вийшовши, не лінуйтеся [...] Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло. А куди ви ходите в путь [за даниною] по своїх землях, – не дайте отрокам шкоди діяти ні своїм [людям], ні чужим, ні в селах, ні в хлібах, а не то клясти вас начнуть. [...] Жону свою любіте, але не дайте їм, [жінкам], над собою власті. А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе.

Якщо забуваєте [се] все, то часто перечитуйте: і мені буде без сорома, і вам буде добре. А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – то того учітесь, так же, як отець мій. Удома сидючи, він зумів знати п'ять мов, – а за се почесть єсть од інших країв. Лінощі ж – усьому [лихому] мати: що [людина] вміє – те забуде, а чого ж не вміє – то того не вчиться. [...]

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С.454–458.

Данило Заточеник «Слово Данила Заточеника, що написав він князю своєму Ярославу Володимировичу»

Добре поза горбом коней пасти, отак і з мужнім князем воювати. Часто від безладдя полки гинуть. Видів: великий звір, а голови не має; так і многі полки без коня доброго. Гуслі ж бо настроюють перстами, а тіло кріпиться жилами. Дуб-бо міцний корінням численним, отак і град наш – твоїм урядуванням.

Бо князь щедрий – отець слугам своїм численним: багато хто полишає отця й матір та до нього приходять. Хто доброму господарю служить, здобуде свободу, а злому господарю служитиме, здобуде рабство ще гірше. Бо князь щедрий, мов річка без берегів, що плине крізь діброви, та напуває не лише людей, а й звірів, а князь скнарний, як річка в берегах, а береги кам'яні – ні пити, ані коня напоїти. Боярин щедрий, мов колодязь солодкий при дорозі, – перехожих напуває, а скупий, як колодязь солоний.

Не став собі двір близько двору царського і не держи села біля села княжого, бо тіун його мов вогонь, трепетою розпалений, а рядовичі його наче

іскри. Якщо й від вогню встережешся, то від іскор не зможеш уберегтись і одержу спалиш.

Пане мій! Не позбавляй хліба злидаря мудрого, не піднось до хмар багатого нерозумного. Злидар-бо мудрий, мов злато в нечистій посудині, а багатий красивий та безтямний, наче з паволоки подушка, соломою напхана.

Пане мій! Не зри на зовнішність мою, роздивись внутрішність мою. Бо я, пане, хоч одержею вбогий, та розумом багатий, юний вік маю, та розум старий у мене. Думкою б ширяв, мов орел у повітрі.

Тож постав глек глиняний під струмінь крапель язика мого, хай накипають тобі за мед солодші слова вуст моїх. Як Давид [13] казав: «Солодкі слова твої, ліпше від меду вони устам моїм» [Пс. 18, 11]. Ото й Соломон каже: «Слова добрі солодкістю напувають душу, покриває ж печаль [Пр. 12. 25] серце недоумкуватому».

Мужа мудрого посилай і мало йому кажи, а глупого посилай та сам не лінуйся за ним іти. Бо хоч очі мудрих жадають блага, а глупого учти в оселі. Ліпше слухати суперечку розумних, ніж настанови безглуздох. Дай премудрому настанову, ще мудріший буде [Пр. 1,5].

**Тисяча років української суспільно-політичної думки.
У 9-ти тт. Київ, 2001. Том I. С. 343–350.**

Слово про похід Ігорів

Почнемо, браття, пісню невеселу
Словами призабутими старими
Про Ігорів згорьований похід.
Почнемо не за вимислом Бояна,
А просто, як насправді все було.
Коли Боян, цей віщий соловейко,
Співав комусь осанну величальну,
То білкою носився по деревах,
Землею – сірим вовком, а в підхмар'ї
Орлом могутнім з клетотом ширяв.

...

Почнемо з Володимира. Й розкажем
Про Ігоря, що вигартував розум
Неміряною силою своєю
І вигострив відвагою, як меч.
Повідаєм, як, сповнившись завзяття
І болю за страждальну рідну землю,

Одчайний князь полки свої хоробрі

На землю Половецькую водив.

<http://litopys.org.ua/slovo67/sl40.htm>

ПРАВДА РУСЬКА

1. Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець – то 40 гривень сплатити за нього.

2. Після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воєводи їхні – Коснячко, Переніг, Никифор і відмінили кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися. А все інше судити, як Ярослав судив. Так сини його встановили.

Про вбивство

3. Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривень.

4. Коли якась верв починає платити дику віру, то кілька років оплачує ту провину, оскільки платять за незнайденого злочинця.

Якщо злочинець із їхньої верви, і в ній було дано волю злочинцеві, то як співучасники мають помагати злочинцю, оплачуючи дику випу. Але сплатити їм в цілому 40 гривень, а за злочинство те самому злочинцю заплатити із 40 гривень свою частку від сплати дружини. Якщо вчинив убивство або в сварці, або на пиру, то тоді йому платити у верві, якщо оплачують злочин у складчину.

Якщо трапиться під час розбою

5. Якщо вчинив розбій без будь-якої сварки, то за розбійника люди не платять, а віддають його з жінкою і дітьми в дику випу і віру, але сам платить.

А це статут про збирання віри

6. Статути про збирання віри після Ярослава: вірникові зібрати 7 відер солоду на тиждень, чи барана, або частину туші, або 2 ногати, а в середу куну чи сир; і в п'ятницю так само, а курей по двоє йому на день, і хлібин по 7 на тиждень, і пшона 7 уборків, і солі 7 головажень, – то все вірникові з отроком; а коням 4-рьом; коням на зворотну дорогу вівса, вірникові 8 гривень і 10 кун прикладних, і метельнику 12 вікші, і в'їзна гривня.

А це про віри

7. Якщо віра в 80 гривень, то вірнику 16 гривень і (10) кун, і 12 вікші, а спершу в'їзна гривня і за чоловіка 3 гривні.

Про княжих отроків

8. А це про княжих отроків, чи про конюха, чи про повара, – то 40 гривень, а за тіуна огнищного [11] 11, і за конюшого – 80 гривень, а за сільського тіуна, княжого чи землевласникового, то 12 гривень; а за рядового 5 гривень, так само і за боярського.

Про ремісників і ремісниць

9. А за ремісника і за ремісницю, то 12 гривень, і за кормилицю, хоч би була й із холопів чи рабів.

Про наклепну віру

10. Якщо буде на кого наклепна віра (звинувачення в убивстві. – В. Я.), то треба мати 7 свідків, які і встановлять віру (провину). А коли варяг, чи хто інший, то 2 [свідки].

11. Вєрв кісток мертвого не оплакує, бо імені його не відає, і не знає його.

Скасування віри

12. Якщо суд скасує віру, то пошлину отроку в суді сплачує оправданий – одну гривню кун, а хто вчинив наклеп, той має дати другу гривню, а від того, хто виграв справу, «за допомогу» судові, – 9 кун віри.

13. Коли, шукаючи свідка, не знайдуть, а позивач далі буде чоловіка звинувачувати в головництві, тоді правду встановлює розжарене залізо. Так само і в інших судових справах: і в злодійстві, і в наклепі. Коли позивач не з'явиться в суд, тоді насильно випробувати його залізом, якщо мав сплатити півгривні золотом. Коли мав сплатити до двох гривень [сріблом], то піддати тортурам водою, коли ще менше, то під присягою іти йому по свої куни.

Якщо ударити мечем

14. Якщо хтось вдарить мечем, вийнявши його, або руків'ям, тоді сплачує 12 гривень збитків за кривду.

15. Якщо вийняв меч, але не вдарив, то гривня кун.

16. Якщо хто кого вдарить батою чи чашею, чи рогом, чи тилеснією [12], то 12 гривень. Хто не стерпить цього і супроти цьому вдарить у відповідь мечем, то вини його в тому нема.

17. Коли вдарить руку і вона відпаде чи усохне, то платить половину віри 20 гривень [князівському суду], а тому, хто постраждав, – 10 гривень.

18. Коли будь-хто вдарить мечем (але не вб'є), платить 3 гривні продажі [13], а потерпілому – гривню.

А це коли прийде закривавлений муж

19. Коли на двір прийде закривавлений муж або з синцями, то свідка йому шукати не треба, але належить заплатити 3 гривні продажі. Коли ж не буде на ньому слідів побиття, то привести йому свідка, щоб слово було проти слова. Той, хто почав бійку, має платити 60 кун. Якщо ж закривавлений прийде, а сам був зачинщиком, і знайдуться свідки, то йому платити тому, хто побив.

20. Якщо вдарить мечем не на смерть, то має заплатити 3 гривні продажі, а потерпілому – гривню за рану, як лікувальне. Коли ж уб'є на смерть, то платити віру.

21. Коли штовхне муж мужа або до себе, або від себе, або ж по обличчю вдарить, і 2 свідки засвідчать, чи коли жердиною вдарить, то платити 3 гривні продажі. Коли буде варяг або колбяг, то забезпечити повноту свідків (за однією версією – 2 свідки, за іншою – 7 свідків. – В. Я.), які мусять взяти присягу.

Про челядь

22. Коли челядник (холоп) сховається, і на торгу сповістять про його втечу чи пропажу (це означало заборону переховувати холопа чи приймати його, як і крадену річ. – В. Я.) і через три дні його не знайдуть, то після третього дня новий господар вважає його своїм челядником, а попередньому власнику холопа сплачує 3 гривні продажі.

Сідання на чужого коня

23. Якщо хто сяде на чужого коня, не запитавши, то сплачує 3 гривні продажі.

24. Коли хто загубить коня, чи вбрання, чи зброю і про це звіщено на торгу, а потім впізнають їх у своєму місті, то своє власник має забрати в наявності і одержати за кривду 3 гривні.

25. Коли хто впізнає своє, що загубив чи що було у нього вкрадено – чи кінь, чи одяг, чи худоба, то хай не говорить: «це моє», але: «веди на свод [14], де взяв»; встановлять, хто злодій, тоді своє візьме і, що загинуло, винуватець почне сплачувати.

26. Коли буде конокрад, то віддати його князеві на поток; якщо ж виявиться наклеп, то наклепник має сплатити потерпілому 3 гривні (доказ невинуватості).

...

Про крадіжки

28. Коли ж щось крадене купив на торгу, чи коня, чи одяг, чи худобину, то довести невинуватість можуть два вільні мужі або митник, які мають знати, у кого купив, тоді йти за ним тим свідкам під присягою, а позивачу своє наявне забрати, а що вже пропало, то того домагатись повернення через

наступні оскарження, а покупцю краденого оскаржити повернення своїх кун, якщо не знає, у кого купив. Коли ж із часом довідається, у кого купив, то цей має сплатити куни покупцеві краденого і за те, що в нього вже пропало, позивачу, і князю – продажі.

...

31. Коли злодія уб'ють в домі під час крадіжки, то уб'ють його як пса, а коли виживе до ранку, то мають привести на княжий двір. Коли ж буде вбитий і будуть люди, що бачили його зв'язаним, то платити за нього 12 гривень.

32. Коли краде в хліві чи в домі, то якщо буде один – платити йому 3 гривні і 30 кун, а буде злодіїв багато, то всім платити по 3 гривні і 30 кун.

33. Коли крадуть худобу на полі, чи вівці, чи кози, чи свині (і будуть зловлені), то сплачують по 60 кун; якщо злодіїв буде багато, то кожен сплачує по 60 кун.

34. Коли обкрадає тік чи збіжжя в ямі, то скільки б не було злодіїв, усім платити по 3 гривні і по 30 кун; коли крадене пропало, то власник може взяти наявне, коли воно (у злодія) буде, а впродовж літа має взяти із злодія по півгривні.

35. Якщо вкрадуть княжого коня і наявного не буде, то платити за нього 3 гривні, а за інших по 2 гривні.

...

<http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>

Плохій С. «Брама Європи»

«Уперше слов'яни привернули до себе загальну увагу на початку VI століття нашої ери, коли масово з'явилися біля кордонів Візантійської імперії, ослабленої готами та гунами, і почали переселятися на Балкани. Йордан, візантійський автор готського походження (VI століття), виділяв серед слов'ян того часу дві основні групи. «Хоча їхні імена тепер розсіяні серед різних племен та місцевостей, – писав він, – однак називаються вони здебільшого склавинами та антами. Він розміщував склавинів між Дунаєм та Дністром, залишивши для антів землі між Дністром та Дніпром, «у вигинах Понтійського моря». Лінгвістичні дані наводять на думку, що прабатьківщина слов'ян лежить у лісовій та лісостеповій зоні між Дніпром і Віслою, головним чином на Волині та в прип'ятських болотах сучасної України».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 41.

Плохій С. «Брама Європи»

«Слов'яни «жили важким життям, не звертаючи ніякої уваги на тілесні зручності... в усі часи вкриті брудом; однак вони жодним чином не є грубими чи лиходіями, але зберегли гунський характер у всій його простоті». «Укриті брудом» слов'яни увійшли в історію під прапором демократії. «Цими народами, – зазначає Прокопій, – склавинами й антами, не править одна людина, а здавна живуть вони в демократії, а отже, в усіх питаннях, що стосуються їхнього добробуту, доброго чи поганого, звертаються до людей». Вони вважали за краще битися напівоголеними та, на відміну від середньовічних шотландців у блокбастері Мела Гібсона «Хоробре серце», усе ж таки носили штани».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 43.

Плохій С. «Брама Європи»

«Те, що Прокопій та інші візантійські автори розповідають про слов'ян, частково підтверджується і матеріалами археологічних досліджень в Україні. Антів зазвичай пов'язують з пеньківською археологічною культурою, назва якої походить від одного з поселень в Україні. Носії цієї культури жили в VI, VII і на початку VIII століття в українському лісостепу між Дністром та Дніпром, населяючи обидва береги останнього. Ця область, імовірно, є однією з територій, приписаних Йорданом до антів. Як і анти та склавини Прокопія, пеньківські племена мешкали в простих житлах, виритих у землі. Також вони часто змінювали своє місце проживання. Поселення кидали й засновували на новому місці, це дозволяє припустити, що їхні мешканці практикували мандрівну форму землеробства. Археологія, на відміну від Прокопія, також свідчить, що пеньківські племена мали укріплені міста, що правили за резиденції місцевих правителів і центри адміністративної та військової влади».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 45.

Плохій С. «Брама Європи»

«Археологи свідчать, що східні слов'яни вели радше осілий спосіб життя. Вони мешкали в дерев'яних житлах, утворюючи поселення, що налічували від 4 до 30 будинків. У географічному центрі кожної групи поселень була розташована дерев'яна фортеця, яка перетворювалася на центр

оборони під час ворожого нападу. Слов'яни займалися землеробством і тваринництвом. У них були власні вожді, і можна припустити, що вони практикували військову демократію, як і слов'яни, описані Прокопієм. Подібно до антів та склавинів, вони шанували бога грому, Перуна, який вважався в них головним божеством».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 48.

Плохій С. «Брама Європи»

«Руські» вікінги, що являли собою за теперішніми географічними ознаками конгломерат норвезьких, шведських та, можливо, фінських норманів, спершу потрапляли до Східної Європи здебільшого як торговці, а не завойовники, бо в лісах регіону було мало поживи для грабунків. Справжні скарби знаходилися на Близькому Сході, за землями слов'ян, через які вони мусили мати право проходу. Та, судячи з того, що нам відомо про вікінгів-русь, вони не вважали торгівлю та війну (точніше, торгівлю й насильство) несумісними. Зрештою, їм доводилося захищатися в дорозі, бо місцеві племена не вітали їхньої присутності. А торгівля, якою вони займалися, мала й елемент примусу, бо вони торгували не лише продуктами лісу – хутром і медом, а й рабами. Щоб отримати їх, вікінги повинні були встановити якийсь контроль над місцевими племенами та брати данину, яку вони потім відправляли Волзьким торговим шляхом. Вони обмінювали товар на каспійських ринках на срібні арабські дирхеми, скарби з яких пізніше виявлять археологи. Ці скарби позначають торговий маршрут вікінгів від Скандинавії до Каспію. Проблема полягала в тому, що вікінги були не першими, хто придумав таку «бізнес-модель». Вони зіткнулися з конкуренцією з боку хозар, чії правителі контролювали торгівлю на Волзі та Дону, збираючи данину з місцевих племен. Крім того, хозари мали на своєму боці Візантію, і деякі вчені вважають, що напад русі на Константинополь був помстою за те, що візантійці допомогли хозарам збудувати фортецю Саркел. Розташований на лівому березі Дону, Саркел дозволяв хозарам повністю контролювати торгівлю на Азовському морі. Крім того, хозари мали свій форпост у Києві, на дніпровському торговому шляху, але їхнє правління не поширювалося на лісисті райони на захід від річки, і невдовзі вони втратили контроль над Києвом».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 53–54.

Плохій С. «Брама Європи»

«Загибель Святослава 972 року завершила важливий період в історії Русі та її відносинах із могутнім південним сусідом. Для двох наступних поколінь київських правителів зближення з Константинополем було не менш бажаним, ніж для Святослава. Але його наступники цікавилися не лише грішми та торгівлею, а й владою, престижем і високою культурою, якою володіла Візантія. Замість завоювати Константинополь на Босфорі, як це намагалися зробити їхні попередники, вони вирішили відтворити його на Дніпрі. Цей поворот у відносинах Русі з візантійськими греками та нові сподівання київських князів вийшли на перший план під час правління сина Святослава Володимира та його онука Ярослава. Ці двоє керували Київською імперією більш ніж півстоліття, і їм часто приписують її перетворення на справжню середньовічну державу – з більш-менш окресленою територією, системою управління і, не в останню чергу, ідеологією. Остання здебільшого прийшла з Візантії».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 61.

Плохій С. «Брама Європи»

«Наше головне джерело з історії хрещення Русі – київський літописець – пише, що уваги Володимира домагалися мусульмани-булгари, юдеї-хозари, християни-німці (представники Папи Римського) та грецький учений, який говорив від імені візантійського християнства – релігії, яку обрав Володимир. Історія про вибір віри, розказана в «Повісті минулих літ», звичайно ж, багато в чому наївна. Але вона відображає реальні альтернативи, з якими зіткнувся київський правитель і серед яких йому дійсно довелося вибирати. Володимир обрав релігію найсильнішої держави регіону, де імператор був не менш важливою (а фактично більш важливою) духовною особою, ніж патріарх. Обравши християнство, він отримав престижний шлюб з представницею імператорської родини, що швидко підняло статус його династії та держави. Він узяв собі те саме ім'я, що й імператор – Василь, засвідчивши цим, що у Візантії він знайшов політичну та релігійну модель, яку наслідуватиме в себе вдома. Покоління по тому київські інтелектуали, зокрема митрополит Іларіон, порівнюватимуть його з імператором Костянтином, а хрещення Русі з проголошенням християнства офіційною релігією Римської імперії».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 64.

Плохій С. «Брама Європи»

«Вибір Володимира матиме великий вплив на його державу та всю історію Східної Європи. Замість продовжувати протистояння з Візантією нове керівництво Русі уклало союз з країною-спадкоємцем єдиної Римської імперії і таким чином відкрило себе для політичних та культурних впливів Середземномор'я. Те, що Володимир зробив Русь не лише частиною християнського світу, а й східного християнства, пізніше матиме вирішальне значення в багатьох ділянках політичного та культурного життя. Багато наслідків цього кроку сьогодні є настільки ж важливими, як і на рубежі другого тисячоліття».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 66.

Плохій С. «Брама Європи»

«Термін «Київська Русь», як і «Візантія», має пізніше походження – сучасники цих держав не вживали таких назв. Назву «Київська Русь» вигадали науковці XIX століття. Сьогодні цей термін означає назву розгалуженої держави з центром у Києві, що існувала в період між X та серединою XIII століття, коли розпалася під ударами монголів. Хто є законним спадкоємцем Київської Русі або хто має право тримати метафоричні ключі від Києва? Ці питання історики порушують уже понад 250 років. Спочатку дебати зосереджувалися на питанні походження руських князів (ким вони були – скандинавами чи слов'янами?), а потім, із середини XIX століття, до них додалося російсько-українське змагання за спадщину Київської Русі. Битва навколо останків Ярослава Мудрого, що розгорнулася у XX столітті, підкреслює напруженість цього змагання. І українці, і росіяни вважають Ярослава Мудрого своїм видатним середньовічним правителем: його зображення значиться на банкнотах обох країн. На перших українських банкнотах, випущених невдовзі після здобуття незалежності, Ярослава зображено з вусами в українському стилі за традицією князя Святослава та українських козаків. На російській купюрі ми можемо побачити пам'ятник йому як легендарному засновникові російського міста Ярославль, що вперше згадується в літописі через 17 років після його смерті. Російська банкнота показує Ярослава з бородою у традиціях Івана Грозного та московських царів того часу. Тож ким був Ярослав: російським чи українським правителем? А якщо ні тим, ні тим, то якою була справжня ідентичність цього історичного діяча та його підданих?».

Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 72.

Плохій С. «Брама Європи»

«Зміна геополітичних амбіцій київських князів, від Ярослава Мудрого до Андрія Боголюбського, відображає звуження князівських політичних інтересів: від об'єднаної держави, яку ми називаємо Київська Русь, спочатку до низки князівств, що об'єднувалися терміном «Руська земля», і врешті-решт, до периферійних князівств, які стали у XII та на початку XIII століть досить сильними, щоб конкурувати з Києвом. Деякі історики вбачають у цих князівських утвореннях витоки сучасних східнослов'янських держав. Володимиро-Суздальське князівство стало провісником ранньомодерної Московії і згодом сучасної Росії. Білоруські історики ведуть походження своєї держави від Полоцького князівства. А українські історики вивчають Галицько-Волинське князівство, шукаючи за пунктирною лінією українського державотворення. Але всі ці утворення та ідентичності в кінцевому підсумку беруть початок у Києві, що дає українцям одну, але важливу перевагу: вони можуть вивчати витоки власної ідентичності та держави, не залишаючи меж своєї столиці».

**Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 80–81.**

Сельський Р. М., Кокоріна Г. В., Давиденко І. В. «Ювелірні вироби Київської Русі як творче джерело для розробки сучасних костюмних аксесуарів»

«Русичі були вправні майстри в різних ювелірних техніках, які застосовували при виготовленні прикрас із міді, бронзи, срібла та золота. Найбільш розповсюджені техніки того часу – це гравірування, чорніння, лиття та штампування, а також зернь, емаль, скань, карбування, золочення, ковка та виколотка. Гравірування вважалося самим простим та найпоширенішим способом оздоблення ювелірних виробів, коли, користуючись спеціальними різцями-штихелями, на срібних чи то мідних пластинах, по заздалегідь нанесеному малюнку прорізалася заглиблюючі лінії, які в кінцевому вигляді створювали гармонійні та орнаментальні композиції з переплетінням рослинного та тваринного походження. Чернь цікава тим, що заздалегідь в певних пропорціях замішували інгредієнти, таких як срібло з міддю та свинець з сіркою, які наносилися на пластини, де вже були виграверені орнаментальні малюнки та композиції. Потім виріб запікався в печі, при цьому чернь міцно сплавлялася зі срібною поверхнею, потім його додатково гравірували, карбували та золотили. За допомогою лиття та штампування виготовлялися прикраси унікального та масового вжитку, в литті

застосовували воскові моделі та шиферні ливарні форми. Для лиття застосовували воскову модель, для штампування кам'яні формочки. Термін «зернь» походить від слова зерно, це кульки малого і навіть дуже малого розміру, срібні та золоті, які припаювалися до ювелірних виробів на орнамент з філіграні. Ця трудомістка техніка вимагала високої кваліфікації ювеліра та чималого досвіду, але готовий виріб був не аби якого естетичного вигляду. Однією з найцікавіших технік була емаль, кращим попитом у князівських та боярських родин була перегородчаста емаль, більш делікатна, клопітка у виготовленні та дорожча, ніж виїмчаста. Слов'янські ювеліри такої техніки навчилися в грецьких майстрів, завдячуючи хрещенню Русі Великим Київським князем Володимиром від Візантії. Емаллю в Київській Русі володіли вже в X сторіччі, її називали фініфтю, з грецької перекладалося як «блискучий», застосовували її не тільки в ювелірних прикрасах, а також на окладах для ікон, хрестиках, на посуді для князівського використання. Виготовляли емальовані вироби з золота, срібла та міді».

Сельський Р. М., Кокоріна Г. В., Давиденко І. В.

**Ювелірні вироби Київської Русі як творче джерело
для розробки сучасних костюмних аксесуарів.**

Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості :
**матеріали IV Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти
і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2023 року. Т. 1.
Київ: КНУТД, 2023. С. 197–202.**

Наочний ряд:

Натільний хрестик (енколпійон)

Панагія

Кирилиця Х століття

А	Б	В	Г	Д	Є	Ж	З	З
аз	буки	віді	глаголь	добро	єсть	живіте	зіло	земля
А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	Дз	З
Н	І	К	Л	М	Н	О	П	Р
іже	і	како	люди	мисліте	наш	он	покой	ірци
І	І	К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч		
слово	твердо	ук	ферт	хір	от	ци	черв	
С	Т	У	Ф	Х	ОТ	Ц	Ч	
Ш	Щ	Ъ	Ы	Ь	Ѳ	Ю	Я	
ша	ща	йор	йори	йорик	ять	ю	я	
Ш	Щ		И	І	І	Ю	Я	
Є	А	І	Ж	І	З	Ѳ	Ѳ	
є	юс	юс	ксі	псі	фіта	іжиця		
Є	Малий	Великий	юс	ксі	псі	ф.т	і.в	
Є	Е"	Е"	О"	ЙО"	Кс	Пс	Ф.Т	І.В

elenaranko.ucoz.ru

MyShared

А Б В Г Д Е Ж З
 И К Л М Н О П
 Р С Т У Ф Х Ц Ч
 Ш Щ Ъ Ы Ь Ѳ Ю Я

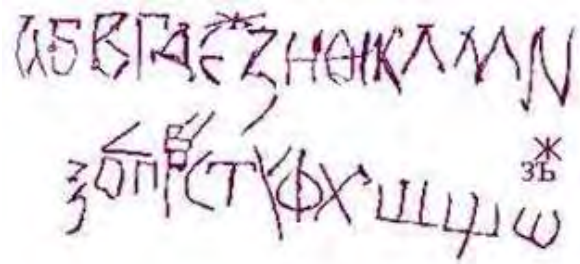
Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ
 Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ
 Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ
 Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ Ѳ

Глаголиця

Софійська абетка

Остромирове Євангеліє

Ізборник Святослава

Трірський псалтир

Юр'ївське Євангеліє

Добрилове Євангеліє

Зразок берестяної грамоти

Писало грифон

Кіновар (мінерал)

Князівський з'їзд. Мініатюра з Радзивилівського літопису XV ст.

Одяг знаті на Русі (реконструкція)

Одяг жителів Русі (реконструкція)

Град Володимира (реконструкція)

**Десятинна церква (реконструкція)
(реконструкція)**

Софіївський собор

Михайлівський собор Видубицького монастиря

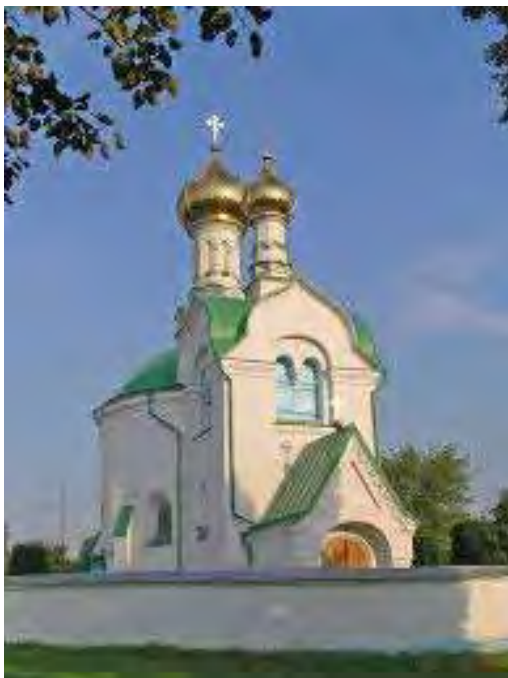

Михайлівський Золотоверхий монастир

Кирилівська церква у Києві

Церква Св. Василя у Києві

Спасо-Преображенський собор у Чернігові   Церква Параскеви П'ятниці у Чернігові

Михайлівська «божниця» в Острі

Юр'ївська церква (Успенський собор Св. Георгія) у Каневі

Церква Богородиці Пирогощі у Києві

**Богоматір Оранта (мозаїка з
Київської Софії)
собору Київської Софії)**

Благовіщення (мозаїка з собору

Христос Пантократор (мозаїчний образ з Київської Софії)

Архангел (мозаїка з собору собору Київської Софії)

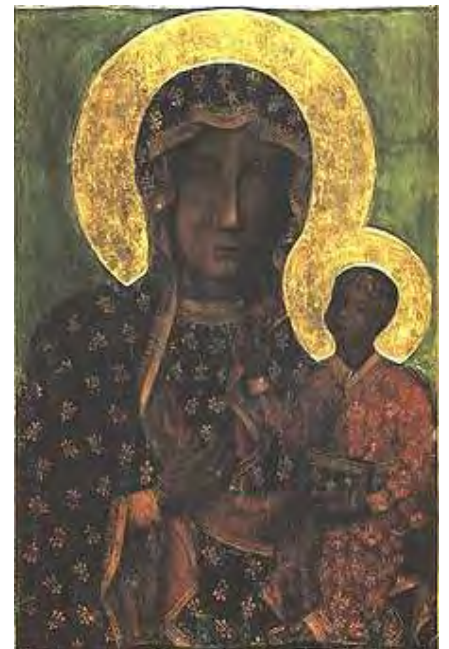

Фрески баптистерію (фреска з собору Київської Софії)

Скоморохи (фреска з собору Київської Софії)

Полювання на ведмедя (фреска з Київської Софії)

Володимирська (Вишгородська) ікона Божої Матері. XII ст. Іконографічний тип Єлеус (Замилування)

Богоматір Велика Панатія (Ярославська Оранта) бл. 1220-1230 рр. Іконографічний тип Оранта (та що молиться)

Ченстоховська ікона Божої Матері. Середина XIII ст. Іконографічний тип Одигітрія (та що вказує шлях)

Практичне заняття №2

Тема: Гетьманщина як форма української державності та її культура

Мета: формувати систему знань про основні джерела формування козацтва, характеризувати теорії їхнього походження; розглянути причини, характер, мету національно-визвольної війни; визначити її рушійні сили, описати битви; охарактеризувати основні договори, дати їм оцінку.

План

1. Феномен українського козацтва.
2. Форми ідентичності українців у добу Речі Посполитої.
3. Еволюція козацької державності: внутрішні і зовнішні чинники.
4. Могилянська доба в українській культурі.
5. Література козацьких канцеляристів.
6. Барокове мистецтво.
7. Барокова література.
8. Інтер'єр українського житла XVII–XVIII століть.

Методичні вказівки:

У *першому питанні* студентам важливо з'ясувати, що через синтези етнокультурних традицій і барокових інновацій, через світоглядно-релігійні, ментальні та духовно-естетичні взаємозв'язки козацька духовність трансформується в самосвідомості духовної культури у нову культурну парадигму, засновану на синкретичному поєднанні релігії та естетики. Варто також охарактеризувати джерела та причини формування українського козацтва.

Вивчаючи *друге питання*, слід розуміти, що особливістю національного самовизначення українців було те, що воно відбувалося не стільки на основі етнонаціональної ідеї, скільки навколо певної соціальної групи – козацтва. Козацтво не випадково з'являється на землях Київської Русі. Воно стало продовженням її державницьких традицій і генетично пов'язане з ними. Ці традиції значною мірою і декларувалися козацькою елітою. Інтенсивна полонізація української еліти призвела якщо не до цілковитого припинення процесу національного самовизначення, то до вельми сповільненого формування української ідентичності – ідентичності, сконцентрованої переважно на соціальних і культурних проблемах, аніж на політичних. Утворення Речі Посполитої, Брестська унія не залишили надії на відновлення української державності. Тому прагнення українців до національного самовизначення вкладалось у рамки гострої релігійної полеміки та культурноосвітницької і наукової літератури українських братств (XV–

XVI ст.). Переживши страшну руїну у другій половині XVII століття, український народ надовго лишився роз'єднаним. Після поділів Польщі українські землі опинилися у складі двох імперій – Російської та Австро-Угорської.

Вивчаючи *третє питання*, необхідно зрозуміти, що на еволюцію державності впливала низка внутрішніх і зовнішніх чинників. Боротьба за владу в середині самої держави, невизначеність зовнішньополітичного вектору, втручання іноземних держав (Московія, Річ Посполита, Османська імперія тощо). Дати оцінку україно-московським взаєминам та договорам.

У *четвертому питанні* слід проаналізувати діяльність П. Могили з реформування православної церкви:

- запровадження православної ієрархії;
- дисциплінування священнослужителів та мирян;
- видання практичної богослужебної літератури.

Розповісти про створення, структуру та діяльність Києво-Могилянського колегіуму. Розкрити історію організації Лаврської друкарні, розглянути перелік літератури, яка в ній видавалася. Охарактеризувати функціонування Вченого гуртка Києво-Печерської Лаври та діяльність його представників: Єлисея Плетенецького, Захарія Копистенського, Памво Беринди. Необхідно проаналізувати твори письменників, проповідників і теологів – Лазаря Барановича, Йоанікія Галятовського, Варлаама Ясинського, Йоасафа Кроковського, Антонія Радивиловського, Стефана Яворського, Феофана Прокоповича. Описати реставраційні роботи під патронатом П. Могили. Зокрема, вказати на особливості реставрації Десятинної церкви, Софіївського собору, Михайлівської церкви Видубицького монастиря, Михайлівського золотоверхого собору.

У *п'ятому питанні* слід акцентувати увагу на те, що до козацьких творів кінця XVII – XVIII ст. традиційно застосовують невдалу назву «козацько-старшинські літописи», хоча з літописами в звичному значенні слова вони вже не мають нічого спільного. Ще Михайло Грушевський запропонував для них більш влучну назву – «література канцеляристів». Серед них слід зупинитися на творах Григорія Граб'янки та Самійла Величка.

У *шостому питанні* слід розкрити особливості барокового стилю Миколаївської церкви у Ніжині (1668–1669), Покровської і Воскресенської церков в Сумах, Покровського собору в Харкові (1686), Хрестовоздвиженського монастиря м. Полтави тощо. Охарактеризувати постаті провідних архітекторів Гетьманщини у стилі бароко (Степан Ковнір, Іван Григорович-Барський, Федір Старченко, Бернар Меретіні). Характеристика зразків українського барокового живопису. У цей період на

зміну деревориту (гравюрі на дереві), яка переважала в попередній період, у другій половині XVII ст. приходить мідьорит (гравюра на міді), що дозволяє значно поліпшити якість гравюрних відбитків. Барокова книжкова графіка кінця XVII – початку XVIII ст. пов’язана з постатями Олександра і Леонтія Тарасевичів, Івана Мігури та Івана Щирського. Розкрити особливості розвитку музичної культури, зупинитися на появі барокових світсько-духовних музичних творів (псалмів і кантів, складених здебільшого для хору а capella la на три голоси), обробці народних пісень («Ой під вишнею, під черешнею», «Їхав козак за Дунай»), діяльності українських композиторів XVIII ст. (М. Березовський, А. Ведель, Д. Бортнянський).

Сьоме питання присвячене розвитку барокової літератури. Студент повинен знати жанри літератури, їх зразки та творців.

У **восьмому питанні** необхідно розкрити особливості дизайну інтер’єру українського житла XVII–XVIII століть, опрацювавши уривок зі статті «Україна, держава: житло» (Сілецький Р. Б.).

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Бажан О., Мицик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2020. 288 с.

2. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

3. Георгій (Григорій) Кониський. Людина нового типу. *Шкільний світ*. 2016. Грудень (№24). С. 25–26.

4. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

5. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.

6. Денисенко В. Феномен Петра Могили як фундатора Києво-Могилянської академії. *Пам’ять століть*. 2006. №2. С.36–42.

7. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. За ред. М.І. Панова. Київ: ІнЮре, 2020. 476 с.

8. Дмитренко В. «А при тій церкві піп з попадею»: повсякдення ієреїв Пирятинської протопопії другої половини XVIII століття. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. 304 с.

9. Дмитренко В. А. Культура ранньомодерної України в сучасних історичних студіях. *Література і культура Полісся*. 2020. Вип. 99. Серія «Історичні науки». № 13. С. 238–246.

10. Дмитренко В. Соціум Гетьманщини XVIII століття у світлі новітніх вітчизняних досліджень. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2023. Вип. 46. С. 94–99.

11. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.

12. Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVII ст. Київ, 1983.

13. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки. Київ: Дніпро, 2006. 976 с.

14. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.

15. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.

16. Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 1 (від найдавніших часів до середини XVII століття).

17. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.

18. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.

19. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua

20. Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.

21. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.

22. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.

23. Феофан Прокопович – діяч на зламі епох. *Шкільна бібліотека*. 2006. № 5. С. 31–33.

24. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія в XVII – XVIII ст. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 223 с.

25. Чухліб Т. Ідеальна держава в Україні. Козацький проект 1710 року. Київ, 2011.

26. Шалашна Н. Філософська концепція освіченого абсолютизму Феофана Прокоповича в українській та російській культурах першої половини XVIII століття. *Схід*. 2013. № 2. С. 124–128.

27. Шалашна Н. М. Ідея суверенітету українського народу в «Палінодії» Захарії Копистенського. *Гілея*. 2017. № 8. С. 109–113.

28. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття. Львів, 2001. 250 с.

29. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

30. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2006. 584 с.

Уривки з джерел та літератури:

Лист гетьмана Івана Петрижицького і Війська Запорозького про доцільність об'єднання Лаврської і Братської шкіл у колегіум (1632 р.)

Ми, Іван Петрижицький – гетьман, осавули, полковники і все військо його королівської милості запорозьке, бачачи, що їх милості панове отці і пастирі наші, все духовенство православне разом із старшим і зверхнім своїм його милістю паном отцем митрополитом кір Ісаєм Копинським, а також їх милості панове шляхта, громадяни воєводства Київського і всі інші, вписані до братства Київського православного, що підлягає святійшому архієпископові константинопольському патріархові вселенському, при церкві святого Богоявлення в Києві уфундованого, однодушно і одностайно просили превелебного його милість пана отця кір Петра Могилу, воєводиць земель Молдавських, що в цей час є архімандритом Печерського Київського [монастиря], щоб школи, які його милість у монастирі Печерському Київському на підтримку всього православ'я східного заснував, і вчителів, що в них є, а також братію цього монастиря Печерського Київського перемістити зволив до Києва на місце при церкві святого Богоявлення братській Київській і там їх разом з учителями навіки уфундувати, як при ставропігії святійшого архієпископа константинопольського патріарха вселенського, і як на місці,

більш придатному для виховання учнів, визнали також і ми, все вищеназване його королівської милості військо запорозьке, що це була б святолюбива справа і для всієї церкви православної дуже потрібна і корисна; якби відповідно до прохання вищеназваних їх милостей обох станів людей школи ті на місці вищеназаному при церкві братській Київській були засновані.

**Історія України: Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.194-195.**

Копистенський Захарія «ПАЛНОДІЯ»

...О ПРЕСВІТЛОМ І ПРЕСЛАВНОМ ВАСИЛІЇ, КНЯЖАТІ ОСТРОЗЬКОМ, ВОЄВОДИ КИЇВСЬКОМ [Часті IV, розділу II, артикул 3]

Тут, гди мі о пресвітлом і православном Василії Костянтиновичу Острозьком, воєводі Київськом приходить писати, з ласки божеї познаваю в собі, же не кроткословним, але з достопохвальним пристойть мі показати словом.

Солодка бовім завжди того зацного княжати маєт бути у нас пам'ять! І то, що о Іосії, царі ізраїльським, написано, безпечне і ми о том преславутом княжати мовити можемо: «Пам'ять Василія, православного княжати Острозького, як приправа вонности, сотворенное миро од аптикаря, в устіх кожного, яко мед, осолодієт пам'ятка його, і як музика при бесіді вина!»

Солодка, правдива, пам'ять і вдячная вонность зо всіх сторони! І вшеляко рожай той виславляти прислушаєт, як Давид мовить: «Род праведних благословиться».

Княжа Острозькоє, Василій Костянтинович, рожай свой з благословенного яфето-роського покоління провадить: пресловутого Володимира, в святом крещенії Василія, монархи великого, і Даніїла, княжат роських, власний потомок, син пресвітлого Костянтина, княжати Острозького а великого гетьмана Великого Княжства Литовського, воєводи Троцького, в обоєм висоце преславний в дільності і правовірії, первий межі княжати роськими, великий заступ і потіха всього народу роського, мур желізний на украйнах, страх і трепет татаром, слава і свіча ясновітлая кролевства Польського, оздоба і окраса сеймова, всіх публічних з'їздов око і сила потужная; притомность двору і люду його наповняла дороги і міста: многополчний бовім світлий і стройний поїзд одправувати був звикл; урода Гекторова, красота лица і особи Іосифа Прекрасного, постава вспанялая; муж обичаїв царських, ласкавості і цнот побожних повний.

http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm

Чижевський Дмитро «Українське літературне бароко»

В ідеалі обидва для людини барока можливі шляхи ведуть до одної та тієї самої цілі: через «світ» (природу, науку, політику і т. д.) людина приходить завше до того самого – до Бога. Хто задовго залишився у світі, той лише заблукав у ньому. Отже, якщо культура готики принципово релігійна та навіть церковна, якщо культура Ренесансу принципово світська (якби її робили і духовні), культура барока мусить мати обидві – релігійну та світську – сфери; але можлива – і реально зустрічається нерідко – барокова культура з великою перевагою або й виключним пануванням релігійної сфери. Таку перевагу зустрінемо, до речі, й на Україні.

Чижевський Д. Українське літературне бароко. Київ, 2003. С. 270

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки

Об'явленіє к читателю, коєя ради вини сія історія начатєя писати

Сказаніє о различных бранех і оружїї козацьком і о пищі їх

Откуда і чєго ради возсташа козаки на поляков?

Сказаніє вократці о Хмельницького роді, і о войні на цоцорі

Сказаніє, чєсо ради возста Хмельницький на поляков

Сказаніє о первой брані козацькой на Жолтой воді з ляхами

О второй войні і побіді козаков над ляхами под Корсунем

Сказаніє о збаразькой і зборовськой побіді над ляхами 1649 року

Сказаніє о войні берестецькой

Сказаніє, что под Білою Церквою ляхом бьаше 1651 року

Сказаніє, чєго ради Хмельницький поддадєся росіянам, і о войні дрижипольськой, року 1654

О взятїи от турков Умані і Ладжина і прочих українських градов

Откуда Палій повстал – повість...

http://litopys.org.ua/old18/old18_37.htm

Самійло Величко «Сказання про війну козацьку з поляками,

через Зіновія Богдана Хмельницького, Гетьмана військ запорізьких, вісім літ точилася.

А близько дванадцяти літ тяглася з іншими державами у поляків, якою він Хмельницький, при всесильній Божій помочі, з козаками і татарами з тяжкого лядського іґа вибився і під великодержавне, пресвітлого монарха російського Олексія Михайловича володіння добровільно піддався.

Від авторів: німецького Самуїла Пуфендорфія, козацького Самуїла Зорки і польського Самуїла Твардовського, який описав ту війну віршами у своїй книзі «Війно Домова» названій. Нині ж коротко стилем історичним і наріччям малоросійським, оправлено й написано стараннями Самоїла Величка, колись канцеляриста війська запорізького, в селі Жуках, повіту полтавського, року 1720».

ПЕРЕДМОВА ДО ЧИТАЛЬНИКА

Цікавому норову людському не може нічого бути сподобнішого, ласкавий читальнику, як читати книги й дізнаватися про давні людські діяння та вчинки. Бо чи може у печалі щось швидше стати ліком, як той же книжковий, пильно й до речі вжитий, медикамент? Спізнав я те сам, коли мав скорботу; читаючи та слухаючи книжки і дізнаючися з них про всілякі людські пригоди й біди, я вчився зносити терпляче і власні злигоди; покладався-бо на приказку – в терпінні вашім знайдеться душа ваша. Думаючи про це й оглядаючи літописні та історичні писання чужоземних письменників, читав я про всілякі діяння й побачив, що славу тих чужоземців пояснено й не затемнено. Цього не скажеш про наших сармато-козацьких предків, що так само, як і чужинці, вели війни й славилися лицарською відвагою та богатирськими подвигами. Наші письменники про них нічого не написали і не розтлумачили: я побачив, що славу нашу сховано під плащем їхніх нікчемних лінощів. Бо коли хто з давніх слов'яно-козацьких письменників і відтворив якусь варту пам'яті, сучасну йому подію, то записав це вельми куцим і короткослівним реєстриком, не відзначивши, з яких причин те постало, як відбувалося і як закінчилося, не зазначивши й побічних обставин.

Отож гідні похвали подвиги наших козако-руських предків описали не наші ледачі історики, а чужоземні: грецькі, латинські, німецькі та польські. Можна прочитати там і про описану вже в мене Хотинську війну, проте ці книжки важко не тільки витлумачити й перекласти на козацьку мову, але й дістати в Малій Росії. Річ відома: як мертвої плоті ніхто, крім божої благодаті, не воскресить, так не може людина навіть суєтну сьогосвітню славу вияснити й описати без літописних свідчень. Тим-то я й не посмів писати того, про що не мав певного знаття. І це не через лінощі, а тому, що наші козацькі літописці, наслідуючи давніх ледачих письменників, через недбальство не описали славні й великі діла своїх вождів.

<http://litopys.org.ua/velichko/vel03.htm> <http://litopys.org.ua/velichko/vel03.htm>

Баранович Лазар «Ця війна світ розладна»

Гріхи з воєн намножились,
Бодай ті нам і не снились!
Ця труба зі сну розбудить
І людей даремно губить.
Вже ніхто не допоможе,
Тож на нас ти зглянься, Боже!
Дай наш край утихомирить,
Бо війна нам лихо чинить.

<http://litopys.org.ua/suspil/sus124.htm>

Галятовський Іоанікій «Наука, альбо способ зложення казання»

Кто хочет казанне учинити, найперше має положити з Письма Святого тему, которая єст фундаментом всього казання, бо ведлуг теми мусить ся повідати все казання, в котором знайдуться три часті.

Першая часть – ексордіум, початок. В котором казнодія приступ чинить до самої річі, которую має повідати, і ознаймує людем пропозицію свою, постановленне умислу свойого, що постановив і умислив на казанню мовити і показати, о чім хочет казанне міти, і просить бога альбо пречистую діву о помоч і людей о слуханне.

Другая часть – наррація, повість, бо в той часті повідає юж казнодія тоє людем, що обіцяв повідати, юж показує тую реч, которую обіцяв показати. Тая часть єст найбільшая, бо в ней все казанне замикається, і до неї іншої часті стягаються.

Третяя часть єст конклюдія, кінець казання. В той часті казнодія припоминає тую реч, которую повідав у наррації і напоминає людей, жеби оні в такой ся речі кохали, если будет тая реч добрая; если зась злая, напоминає людей, жеби ся такої речі хронили.

http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm

Яворський Стефан

«Митрополита Рязанського та Муромського слізне з книгами прощання»

В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив,
В путь, моє сяйво, ідіть! втіхо й окрасо моя!
Іншим щасливішим душам поживою будьте однині,
Інші блаженні серця нектаром вашим поїть!

Горе мені: мої очі розлучаться з вами навіки
Та й не спроможуться вже душу мою наситить.
Ви-бо єдині були мені нектаром, медом поживним;
З вами на світі, книжки, солодко жити було.
Ви мені скарб найдорожчий, ви слава моя щонайбільша.
Ви повсякчасна любов і раювання моє!
Ви просвітили мене, превелебні дали мені титла,
Шану вельможних людей подарували мені.
Нині ж судилось мені – о мій смуток і біль нестерпучій! —
В спомині тільки плекать ті неохмарені дні!
Кволі повіки мої віковіччя ніч замикає,
Ваших легких сторінок не турбуватиму я!
Вічності книгу відмінну перед моїми очима —
Скоро до нього прийду – має відкрити господь!
Кожен з сувоїв її свої вчинки й слова відчитає
І по заслuzі у ній знайде заплату собі.
Книго господня страшна! На судищі нашім останнім
Кожне злочинство і гріх навіч покаже вона!
В думці її розгортаю: тремтіння пронизує тіло,
В боліснім серці стримить тонка і бистра стріла!
Боже мій, отче мій! ти – невичерпної ласки безодня,
Віри святе джерело, благості вищий вінець!
Ти еси моря й землі, і найвищого неба владика,
Гори розбурханих вод вмить погамовуєш ти.
Ти управляєш, премудрий, кругами сузір'їв небесних...
Черв нерозумний, ніщо – боже! тебе я молю.
Зглянься і в книгу життя запиши моє марне наймення
Кров'ю святого Христа (з нім-бо спасіння моє).
Ви ж, мої книги, писання мої і дім мій, – прощайте!
Праці відданої плід – бібліотеко, прощай!
Братіє, старці і всі пожилці землі, – прощавайте...
Земле – гостино моя, мати моя, – прощавай!
В ніжні обійми прийми смертельне своє породіння;
Наша душа – небесам, кості належать тобі.

http://litopys.org.ua/old18/old18_03.htm

Климентій Зінов'єв

Убогий вмираючи ні в чім не жалієть,
нічого бо жаловать, же скарбов не мієть.
Богатий же не хочєть з скарбом розлучити:
гди би мощно, міг би увєсь скарб в труну вложити.

<http://litopys.org.ua/chyzh/chyb14.htm>

Іван Величковський

із книжечки «Зегар з полузегарком...», із книжечки «Млеко, од овці
пастиру належноє, або труди поетицької, во честь преблагословенної Діви
Марії составленні...»

НЕ ЖИТИ, ЄЖЕ ЯСТИ,
НО ЯСТИ, ЄЖЕ ЖИТИ

Не того ради жити, єже пресищати
утробу і многії брашна погложати,
Но толико точію ясти, даби тіло
возмогло житіє си соблюдати ціло.

НЕ ЖИТИ, ЄЖЕ ПИТИ,
НО ПИТИ, ЄЖЕ ЖИТИ

Не того ради жити, єже випивати,
міри повні во чрево, як в дельву, вливати,
Но єдиножди токмо іспий іли дважди,
даби, в тілі живуци, не умер од жажди.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Вірш-Протей

(створювався за допомогою механічної перестановки слів з місця на місце)

Іван Величковський

Яко ниву рясно плоди украшають,
Тако діву красно роди ублажають.
Ниву рясно плоди украшають яко,
Діву красно ублажають тако.
Рясно плоди украшають ниву,
Красно роди ублажають тако діву...

<https://studopedia.org/3-149765.html>

Іван Величковський

І **О** смерті п**А**м'ятай, і **Н**а суд будь чуткий,
ВЕЛ **Ь**М**И** Час біжить с**К**оро, **В** бігу С**В**оєм пруд**К**ИЙ.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Кабалістичний вірш

(числове значення слов'янської абетки давало можливість підрахувати рік написання твору)

Іван Величковський

Р

о

к

у

Аз млеко**М** питала

Христа в лі**Т**ех мала,

Чиста**Г**о м**Л**аден**Ц**я

А твар**Є**м пер**В**ен**Ц**я.

(Перші літери означають цифри 1691)

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Вірш-ехо

(наступний рядок є частиною останнього слова попереднього рядка)

Іван Величковський

— **Ч**то плачеш**И**, **А**даме? **З**емна**Г**о ли **К**рая?

— **Р**ая.

— **Ч**ому в он**Ь** не в**Н**ійдени? **Б**оїш ли ся **Б**рани?

— **Р**ани.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Рак літеральний

(рядки можна читати однаково як справа наліво, так і зліва направо)

Іван Величковський

Мене ради на **Р**адость **Б**огом **М**іру **Д**анна

Анна во **Д**ар бо **І**м'я **М**і **О**брадован**Н**а,

Анна **Д**ар і **М**ні **С**ін **М**ира **Д**анна,

Анна **П**ита **М**я **Я** **М**ати **П**анна.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Рак словний

(перші і останні слова з різних рядків мають протилежне значення одне до одного)

Іван Величковський

Високо діва єст вознесенна,
Глибоко яко б'яше смиренна.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Вірш-акростих

(початкові літери кожного рядка утворювали ім'я)

Іван Величковський

Мисліте, мисль імійте, но не мощно знати,
Аз, діва, како могох господа зачати.
Рци токмо со вірою, всяк християнине,
Іже вся свідий, боже, ти віси єдине,
Аз, чиста єдина, діва ношу сина.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Чворогранистий вірш

(рядки однаково читаються як по горизонталі, так і по вертикалі)

Іван Величковський

Маріє	Ти	Єдина	Мати	Богу	Сину
Ти	паче	всіх	вишньому	возлюблена	вину
Єдина	всіх	надеждо	творцю	ти	предстани
Мати	вишньому	творцю	стани	прісно	за ни
Богу	возлюблена	ти	прісно	діво	зіло
Сину	вину	предстани	за ни	зіло	сміло

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Алфавітний вірш

(слова якого починаються з літер алфавіту)

Іван Величковський

А з Благ Всіх Глубина
Д івая Єдина
Ж ивот Зачах Званним
І суса Избранним,

К оторий Людей Мною
Н а Обід Покою
Р айська Собираєт,
Т уне ОУщедряєт.

http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm

Фігурний вірш

Симеон Полоцький «От збитку серцю жити Господа любити»

Плохій С. «Брама Європи»

«Люблінська унія створила новий політичний простір для опанування та військового, економічного та соціального освоєння з боку православних княжих еліт, які, замість того щоб втратити свій престиж і владу внаслідок унії, насправді підвищили їх. Коли освічені люди, які були на службі в князів, почали наповнювати цей простір змістом, пов'язаним з політичними та культурними амбіціями своїх господарів, вони шукали паралелі та прецеденти в історії (діяльність Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Данила Галицького). Незважаючи на увагу до минулого, вони дійсно створили дещо нове. Цим винаходом зрештою стане «Україна» — термін, що вперше з'явився у києво-руські часи, але відновився в регіоні під час відродження князівської влади у XVI столітті. Цій назві й новому простору, створеному Люблінською унією, знадобиться час та нова суспільна верства, щоб стати одним цілим та поширити термін «Україна» на землі далеко за правим берегом Дніпра».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 110.

Плохій С. «Брама Європи»

«Ким були козаки? Відповідь залежить від періоду, який ми маємо на увазі. Достеменно відомо, що першими козаками були тюрки-кочовики. Слово «козак» має тюркське походження і, залежно від контексту, могло стосуватися вартового, вільної людини або розбійника. Перші козаки оєднували в собі всі ці риси. 1492 року, коли Христофор Колумб висадився на одному з островів Карибського моря і назвав його Сан-Сальвадор, а король Фердинанд та королева Ізабелла підписали указ про вигнання євреїв з Іспанії, козаки вперше з'явилися на міжнародній арені. Згідно зі скаргою, відправленою цього року кримським ханом до великого князя литовського Олександра, його піддані з Києва та Черкас захопили та пограбували татарський корабель, що, схоже, перебував у пониззі Дністра. Князь ніколи не піддавав сумніву, що це могли бути його люди, або що вони, можливо, займаються розбоєм у степах. Він наказав своїм прикордонним («українним») урядовцям провести розслідування щодо козаків, які могли брати участь у цьому набігу. Також він звелів стратити винних, а їхнє майно, де, імовірно, були й вкрадені товари, віддати представникам хана».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 114.

Плохій С. «Брама Європи»

«Під час цього довгого міжцарів'я козаки підтримували двох самозванців, які прагнули московського престолу, – Лжедмитрія I та Лжедмитрія II. Коли 1610 року польний гетьман коронний Станіслав Жолкевський рушив на Москву, до його армії приєдналося до 10 тисяч козаків. Обрання на московський престол Михайла Романова не спинило участі козаків у московських справах. 1618 року до походу польської армії на Москву приєдналося 20-тисячне українське козацьке військо. Козаки допомогли завершити війну на вигідних для Польщі умовах. Однією з них було повернення Чернігівської землі, утраченої Великим князівством Литовським на початку XVI століття. На середину XVII століття Чернігів стане важливою частиною козацького світу. Утім, як і завжди, козаки одночасно й допомагали, і перешкоджали польським королям у здійсненні їхньої зовнішньої політики. У своїй війні з Московською державою Річ Посполита так і не здобула від Османської імперії підтримки, на яку сподівалася, почасти через козацькі морські походи проти турків. 1606 року, спустившись по Дніпру та увійшовши до Чорного моря на своїх довгих човнах – чайках, козаки штурмували Варну, одну з найсильніших османських фортець на західному узбережжі Чорного моря. 1614 року вони пограбували Трабзон на південно-західному березі, а наступного року ввійшли до стамбульської гавані Золотий Ріг і спустошили передмістя, майже як вікінги за 750 років до того. Але якщо вікінги в той же час і торгували з Константинополем, то козацькі походи більше були схожі на напади піратів від Середземного до Карибського моря. Вони приходили грабувати, мститися і, як розповідають українські народні пісні, звільняти багатостраждальних рабів. 1616 року вони атакували Кафу, головний центр работоргівлі на кримському узбережжі, та звільнили всіх полонених. Султан, його двір та іноземні послы, які стали свідками того, як один за іншим відбуваються козацькі напади на могутню Османську імперію, були приголомшені. Тепер християнські правителі могли серйозно сприймати нападників як потенційних союзників у боротьбі проти турків».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 120–121.

Плохій С. «Брама Європи»

«Військові досягнення козаків під Хотином дозволили їм повторно висунути свої політичні та соціальні вимоги до Речі Посполитої. Їхньою головною вимогою був шляхетський статус для козацьких старшин, якщо не

для всієї армії. Коли 1622 року Петро Конашевич-Сагайдачний помер у Києві від ран, отриманих під Хотиним, Касіян Сакович, професор Київської братської школи, написав вірші на смерть козацького гетьмана, що невдовзі були видані друкарнею Києво-Печерського монастиря. У них він прославляв козаків як спадкоємців київських князів, які штурмували Константинополь ще за часів Київської Русі. За Саковичем, козаки билися за «золоту вольність», яку заслужили, – кодове словосполучення, що позначало права та свободи, якими користувалися шляхтичі королівства».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 123.

Плохій С. «Брама Європи»

«Козаки пройшли довгий шлях: від маленьких груп рибалок і мисливців, які добували собі поживу в степах на південь від Києва, до поселенців на нових землях у степовому прикордонні; від приватного ополчення на службі в князів до мушкетерів — озброєних рушницями піхотинців, що воювали як самостійна сила й викликали повагу в іноземців; і, нарешті, від втікачів і шукачів пригод до членів згуртованого військового братства, які вважали себе окремим станом суспільства й вимагали від уряду не лише грошей, а й визнання їхнього шляхетського статусу».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 125.

Плохій С. «Брама Європи»

«Берестейська унія та зростання козацтва призвели до зсуву на південь і схід двох основних культурних кордонів України – християнсько-мусульманського та поділу між східним і західним християнством. Цей зсув призвів до низки істотних змін в економічному, соціальному та культурному житті України. Одним з найбільш тривалих зрушень стало повернення Києва в центр української історії – уперше після монгольської навали XIII століття. Відродження Києва як релігійного й культурного центру стартувало на початку XVII століття, коли старе місто стало притулком для православних вигнанців із Галичини. Вони побачили, що тамтешні умови більш сприятливі для релігійної та освітньої діяльності, ніж у Західній Україні, де Варшава дедалі більше тиснула на православних, щоб змусити їх до унії з Римом. Ключем до перетворення Києва на центр православ'я стало збереження контролю православних (попри Берестейську унію) над Києво-Печерським

монастирем – безперечно, найбагатшою чернечою інституцією в Україні та Білорусі. 1615 року архімандрит монастиря Єлисей Плетенецький перевіз до Києва друкарню, що нею колись керував львівський єпископ. Зі Львова та Галичини перебралися не лише друкарня, а й письменники, редактори, друкарі, які створили новий просвітницький центр під керівництвом і захистом Плетенецького. Того ж року в Києві було засновано православне братство, яке відкрило власну школу, як у Львівського братства. Ця школа пізніше перетвориться на колегіум західного типу, у той час як друкарня випустить 11 книжок до смерті Плетенецького 1624 року. До цього часу Київ замінить Острог та Вільно як центр православного книгодрукування. З кінця XVI століття регіон на південь від Києва став, по суті, козацькою землею, що допомогло зростанню Києва як центру релігійної, культурної та освітньої діяльності, спрямованої проти королівської влади. Козаки сприяли київському Ренесансу в двох основних напрямках. По-перше, їхня присутність зводила до мінімуму загрозу татарських набігів, що зробило місто більш безпечним місцем для роботи та проживання релігійних дисидентів, а також для ченців і селян, які обробляли землі Києво-Печерського монастиря, забезпечуєчи прибуток, потрібний для фінансування видавничої діяльності та освіти. По-друге, коли київські ченці опинилися під тиском з боку варшавського уряду, козаки забезпечили православних біженців з Галичини захистом, якого ті потребували. 1610 року їхній гетьман обіцяв убити представника уніатської митрополії, відправленого до Києва для навернення місцевих православних. За кілька років козаки виконали свою погрозу та втопили цього чоловіка в Дніпрі. «Те, чого інші народи прагнуть домогтися за допомогою слів та промов, козаки досягли своїми діями», – писав новий київський православний митрополит Іов Борецький».

**Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 133–134.**

Плохій С. «Брама Європи»

«Петро Могила не мав королівської крові, але, як син православного правителя (господаря) Молдовського князівства, звичайно, належав до аристократії Речі Посполитої. Панегіристи Могили славили його як нового лідера Русі. Він посів місце князів, таких як Острозький, та козаків, таких як Сагайдачний, яких православні автори раднішого часу прославляли як спадкоємців і продовжувачів справи київських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Вестернізація візантійської спадщини та адаптація

православної церкви до викликів Реформації і Контрреформації були рушійними силами нововведень Могили в освітній та церковній сферах».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 136–137.

Плохій С. «Брама Європи»

«Берестейська унія залишила руське (українське та білоруське) суспільство загалом, а українські еліти зокрема, розколотими на дві церкви. Цей поділ триває і в сучасній Україні. Але боротьба за долю унії також дала суспільству усвідомити свої спільні риси, зокрема історію, культуру та релігійні традиції. При всій жорстокості словесного (а іноді й фізичного) насильства ця боротьба сформувала нову плюралістичну політичну та релігійну культуру, що дозволяла обговорення та незгоду. Розташування України на релігійному кордоні між східним та західним християнством створило не одну «прикордонну» церкву, що об'єднала елементи двох християнських традицій (цю відмінність часто приписують лише уніатам), а дві. Православна церква теж прийняла релігійні та культурні тенденції Заходу, оскільки прагнула реформ та адаптації до умов, що склалися протягом десятиліть після Берестейської унії. На початку XVII століття в Україні було важче провести чітку грань між християнським Сходом та християнським Заходом, ніж у попередні століття».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 139.

Плохій С. «Брама Європи»

«Козацьке повстання, що почалося навесні 1648 року й увійшло в українську історіографію як «Хмельниччина», було сьомим великим козацьким повстанням, якщо рахувати з кінця XVI століття. Річ Посполита розправилася з попередніми шістьма, але це виявилось занадто масштабним, аби його придушити. Воно змінило політичну мапу всього регіону й народило козацьку державу, що її багато хто розглядає як підґрунтя сучасної України. Також воно поклало початок довгій ері російського втручання в Україну й часто розглядається як відправна точка в історії відносин між Україною та Росією як окремими державами».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 141.

Плохій С. «Брама Європи»

«Поворотний момент в інтернаціоналізації повстання настав 8 січня 1654 року в місті Переяславі. Цього дня Хмельницький та поспіхом зібрана група козацької старшини присягнули на вірність новому сюзерену Україну – московському царю Олексію Романову. Розпочалася довга та складна історія російсько-українських відносин. 1954 року в Радянському Союзі відбулося бучне святкування «возз'єднання» України та Росії. Малося на увазі, що вся Україна в Переяславі вирішила возз'єднатися з Росією та прийняти суверенітет царя. Насправді ж те, що сталося в Переяславі 1654 року, не було ані возз'єднанням України з Московською державою (перейменованою на Росію Петром I), ані злукою двох «братніх народів», як про це говорили радянські історики. Ніхто в тогочасних Переяславі чи Москві не думав і не говорив такими етнічними термінами. Це був ще один релігійно вмотивований політичний союз часів Реформації та Контрреформації: Тридцятирічна війна, у якій країни Європи розділилися переважно на основі релігійних поглядів, завершилася лише 5 років тому. На сході Європи релігійна війна тільки починалася. Недолуго було б у дусі міфа про «возз'єднання» звинувачувати московські еліти чи козацьких старшин у тому, що вони не вважали одне одного братами й членами одного народу. Обидві сторони потребували перекладачів, щоб зрозуміти одна одну, і листи Хмельницького до царя, що збереглися в російських архівах, здебільшого є у перекладах, виконаних такими перекладачами. Традиція Київської Русі, представлена історичною пам'яттю та віросповіданням, існувала й тоді, але вона була втілена лише в кількох рукописних хроніках. Чотири століття існування в різних політичних умовах, під управлінням різних держав, зміцнили давні мовні та культурні відмінності, що відділяли майбутні Україну та Білорусь від майбутньої Росії. Ці відмінності в політичній культурі вийшли на перший план, коли Хмельницький та козацькі полковники хотіли обговорити з московським послом Василем Бутурліним умови майбутньої угоди. Козаки вважали Переяславську угоду контрактом, що має зв'язувати обов'язками обидві сторони. З боку Хмельницького, він та його держава потрапляли під протекторат царської влади. Вони обіцяли відданість та військову службу в обмін на захист, пропонований Московською державою. Цар, однак, сприймав козаків як нових підданих, щодо яких він не матиме жодних зобов'язань після того, як надасть їм певні права та привілеї. Що ж стосувалося його прав на нову територію, то він мислив династичними категоріями».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 149–151.

Плохій С. «Брама Європи»

«Козацька земля, що заявила про себе в першій половині XVII століття і змогла зібрати достатньо людських, економічних і військових ресурсів, щоб кинути виклик великим державам у регіоні, не змогла захистити здобутки Козацької революції. Коли справа дійшла до союзів з іноземними державами, козаки перепробували все, починаючи від Криму й Туреччини і закінчуючи Московією, Швецією та Польщею. Жоден із цих альянсів не спрацював — було втрачено не лише єдність козацької України, а й єдність українських земель у цілому. До кінця XVIII століття більшість території України, колись контрольованої Польщею, залишатиметься поділеною між Польщею та Росією. Цей поділ матиме глибокі наслідки для української самосвідомості та культури».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 165.

Плохій С. «Брама Європи»

«Деякі з козацьких патріотів розглядали Гетьманщину, яку вони також тепер називали Малоросією, як утворення, рівне в правах з ядром імперії, Великоросією. «Не тобі, государю твоєму піддалася», — писав один із них, Семен Дівович, у поемі «Розмова Великоросії з Малоросією». З цими словами, написаними незабаром після вступу Катерини на престол, персоніфікована Малоросія звертається до Великоросії. Дівович продовжував: «Не думай, що ти сама і була мій господар, / Але государ твій і мій наш спільний володар». Цей образ династичної унії між Великоросією й Малоросією повертає нас до ідей Гадяцької унії. Катерина II не мала жодного наміру керувати конфедерацією державних утворень, що претендували на особливі права та привілеї. Вона уявляла собі централізовану імперію, раціонально поділену на адміністративні одиниці, а не на анклав на зразок Гетьманщини».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 186.

Яковенко Н. «Зрадливий перевертень чи цементуючий фермент нації?» (шкіц до історії української шляхти)

«... чому тоді шляхетсько-рицарський елемент хоча б у ролі якихось героїчних одиниць не був прославлений у народній пам'яті чи романтизований ще до того, як сформувався народницький струмінь демократичної суспільної думки? Пояснюючи цю «Чорну діру», треба почати

з того, що історична пам'ять, усвідомлення власних історичних традицій – явище на Україні доволі пізнє. Уявлення про себе як про відособлену одиницю історичного процесу стало одним із найяскравіших здобутків бурхливого спалаху культурно-національного піднесення кінця XVI – початку XVII ст. Виражаючись через культ пам'яті, історіографічні пошуки «Палинодії» Захарії Копистенського, анонімних «Перестороги» й Густинського літопису, «Патерикону» Сильвестра Косова, «Тератургеми» Афанасія Кальнофойського та ін. зводилися в головних рисах до встановлення історико-генетичного зв'язку з минулим через ідею безперервності історії від Київської Русі до України. Уособленням старої Русі служили руські князі, в першу чергу Ольга, Володимир Великий і Данило Галицький (недаремно саме на кінець XVI ст. припадає поява особливо багатой агіографічної літератури з описами їхніх «житій»). Прямими нащадками могутніх князів давньоруської доби в письменстві кінця XVI – початку XVII ст. проголошуються волинські княжі роди, що тим самим перетворювалися на свого роду «речовий доказ» безперервності історико-генетичних традицій українського («руського») народу. До цього сюжету, вельми характерного для способу ментальності українського середньовіччя, я маю надію іншим разом повернутися детальніше. Тут мушу обмежитися зауваженням, що його практичним виходом була героїзація княжих домів Русі: «неоцінених сапфірів і безцінних діамантів», як казав Мелетій Смотрицький. Народні сліди цієї героїзації спостерігаємо в Думі про Байду, пісні про Богдана Ружинського («Ой, Богдане, Богдане, запорозький гетьмане»), легендах про Самійла Корецького тощо. Катастрофа княжої верстви, що у 20-40-х роках XVII ст. виявилася у незбагнено раптовому вимиранні одних потужних родів (як Острозькі, Збараські, Корецькі, Порицькі, Ружинські) або відреченні від власного народу інших (як Вишневецькі, Чорторийські чи Заславські), вибивала реальний ґрунт з-під князівського ідеологічного міфу. Натомість поруч з князями саме на цей час уже з'явився авторитетний в очах усієї України претендент на політичне лідерство, перебране від княжої верхівки, – козацтво. Відтак українське письменство, відкинувши орієнтацію на православних феодалів, починає шукати опору черговому історично-ідеологічному об'єднуючому міфів у героїчних козацьких діяннях. Головний внесок у цей струмінь зробила Києво-Могилянська академія, де в середині – другій половині XVII ст. особливо бурхливо розвивається дидактична історіографія і риторика добродесних взірців. Органічно підхоплює цю тему нове покоління українських істориків у так званих козацьких літописах XVIII ст. Для їх авторів - вихідців з козацької старшини – уся дохмельницька історія існувала лише як переддень гетьманської держави, створеної шаблею козацьких героїв.

Потреби відстояти права Гетьманщини на автономію, загрожені наступом царату, не лишали часу й місця для рефлексій. Та й, зрештою, інтерес до глибокої давнини не відповідав світобаченню істориків, для яких князівсько-рицарська доба лишилася за порогом ворожої й чужої для них держави – Польщі. У романтизованій обробці козацький ідеологічний міф перейшов у ХІХ ст., заклавши фундамент новітнього обґрунтування ідеї національної самобутності українського народу, яка вперше на повний голос прозвучала у п'яти томній «Історії Малоросії» Миколи Маркевича з його знаменитим: «Я вискалив зуби проти тих, хто нападав на Україну, особливо на козаків». «Козацька» постановка питання була логічною і правомірною: справді, завдяки козацтву населення порфіроносної вдови-Русі перетворилося на українців. І тому саме під козацькою оболонкою дійшли до нащадків романтизовані подвиги таких могутніх шляхетських постатей, як Іван Богун, Михайло Кричевський, Данило Нечай, Станіслав Мрозовицький-Морозенко, Іван Сірко та багато інших. Криваві ж заслуги їхніх предків, рівно як і безіменних для нашого вуха десятків боярсько-шляхетських родів, що мечем і шаблею захищали Україну-Русь від Степу в докозацьку добу, пішли в небуття, мовби справді, як казав Микола Голубець, були «не з нашої крові, не з вашої кости, наче вони не вирости з нашої землі й наче погибли без нащадка». Пам'ять про них змела козацька революція. А коли з плином століть гострота її катаклізмів перетворилася на історичний спогад, і настав час поіменно згадати усіх своїх героїв по всі віки, спрацював, я думаю, комплекс бездержавності. Адже задовго до Довженкового «Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним», прозвучало драгоманівське: «На Україні якось не звикли дуже захвалювати усе своє, старосвітське, – через те, що як ні давно було тут щось подібне до власного царства, то нікому було привчити українців пишатися своєю славою».

**Яковенко Н. Зрадливий перевертень чи цементуючий фермент нації?
(шкіц до історії української шляхти). URL: <https://www.historians.in.ua/>**

Сілецький Р. Б. Україна, держава: житло

Інтер'єр українського житла відзначався однотипністю на всьому ареалі розселення українців і тривалий час зберігав етнічні традиції, зокрема в його організації та наповненні. Збоку від вхідних дверей у куті між сінешньою і напільною стінами хати розташовувалася піч. Її устя виходило зазвичай до протипічного вікна, влаштованого у фасадній («чільній») стіні. Збоку від устя печі в кутку при сінешній стіні стояли знаряддя для її обслуговування

(«вилошник», «коцюба», «ковіня», «п'ікна лопата» тощо). Тут же висів рушник. Верхню горизонтальну площину печі («черінь») використовували як спальне місце. Тут зазвичай спали або старі батьки, або ж діти, вигрівалися хворі. З цією ж метою використовували й запічок.

По діагоналі від печі розташовувався репрезентативний кут («покуть», «святий вугол», «божий кут»). Тут розміщали ікони, покриті рушниками («божниками») й обтикані свяченим зіллям і квітами, підвішували лампадку. Подекуди для ікон виготовляли спеціальні полички—«божники». На Поліссі їх іноді прикрашали профільованим або плоским різьбленням. У заможних селян було більше ікон, і їх розташовували, крім покуті, вздовж причілкової стіни.

Під покуттю знаходився стіл, який, як і більшість меблів селянського житла, був нерухомий, оскільки його ніжки вкопували в долівку. В Карпатах (на Бойківщині) і на Поділлі функції стола виконувала скриня (стіл-скриня). На Лемківщині стільницю деінде витісували з каменю. Місце за столом вважали в хаті найпочеснішим.

Від покуті вздовж чільної і причілкової стін йшли широкі нерухомі (на вкопаних у долівку хати ніжках-стовпах, на підкладках з каменю або врубаних у стіну) лави. Вони були широкі (0,50–0,60 м) і масивні (0,8–0,12 м завтовшки). Одна невелика рухома лавка («ослін») стояла перед столом. Передня лавка під фасадною стіною досягала мисника в куті біля дверей. А задня (під причілковою стіною) – до постелі. Нерідко на них спали. Сидячи на лавці біля вікна, займалися різними господарськими роботами. В лаві висвердлювали отвори для закріплення куделі. Іноді на краю лави ставили мисник чи відро з водою. У свята лави застеляли домотканими тканинами («налавники», «радюги», «вереньки» тощо).

Традиційним місцем для снання слугував дощаний поміст, піднятий над долівкою на висоту 0,80–1,05 м («п'іл», «п'річе», «постіль», «приміст»). Він знаходився при тильній стіні хати й займав простір від запічка до причілкової стіни. Найчастіше дошки помосту спиралися на чотири стовпи, вкопані в долівку. Траплялося, що один кінець помосту спирався на запічок, а другий – на лавку або був врубаний у стіну. Іноколи замість «полу» зустрічалося «ліжко».

Навпроти печі збоку від дверей і над ними влаштовували дерев'яні полиці для зберігання кухонного і столового посуду чи невелику шафу («полиця», «мисник», «посудник»). Поряд із мисником на стіні висіла невелика поличка для ложок («ложечник»).

Сілецький Р. Б. Україна, держава: житло. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 1 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка. 2018. 608 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=1.4.5>

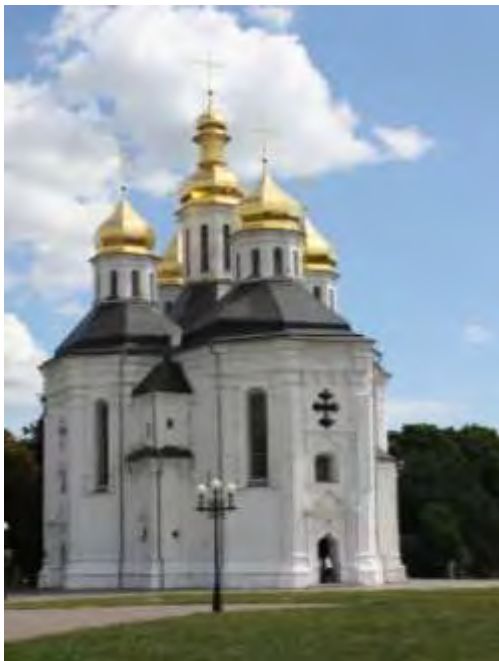

**Костел Святої Трійці (1640)
містечко Олиці на Волині**

**Собор Різдва Богородиці (1752-1763
містечко Козелець**

**Церква Святої Катерини (1716)
місто Чернігів**

**Спасо-Преображенська церква (1732).
село Великі Сорочинці**

Розп'яття з портретом Леонтія Свічки
кінець XVII ст.

Покрова з Богданом Хмельницьким.
перша половина XVIII ст.

Портрети Семена Сулими і Параскеви Сулими (1754)
(автор невідомий)

**Митрополит Петро Могила
(автор невідомий)**

**Гравер Іван Щирський
«Тріумфальне знамено» на честь
ректора П. Калачинського (Києво-
Могилянська академія), 1698**

**Гравер Никодим Зубрицький
«Чотири вершника Апокаліпсиса»
Гравюра з Евангелія (1717)**

**Невідомий автор
«Багач та смерть»
Гравюра з учительного Евангелія (XVII ст.)**

**Виконавці партесного співу.
Гравюра першої половини XVIII століття.**

**Гравер Іван Мігура
Мазепа серед своїх добрих справ**

**Гравери Олександр і Леонтій Трасевичі
Поклоніння волхвів**

Добра звістка

Практичне заняття №3

Тема: Боротьба за державність та культурну самобутність українського народу під владою імперій (друга половина XVIII – XIX ст.)

Мета: формувати систему знань про соціально-економічне, політичне, правове та культурне становище українських земель у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; причини, зміст та наслідки появи політичних та державних ідей українців; особливості культурного процесу в модерну добу української історії.

План

1. Наддніпрянські та Західноукраїнські землі у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій.
2. Державна ідея через призму культурного розвитку.
3. Політизація національної свідомості українців.
4. Класицизм в архітектурі та живописі.
5. Романтизм та його прояви в українській культурі.
6. «Епоха великого реалізму».
7. Міський жіночий одяг другої половини XIX століття.

Методичні вказівки:

Готуючись до відповіді на *перше питання*, слід звернути увагу на специфіку соціально-економічного та політичного становища українських земель у складі імперій. Відзначити аграрно-сировинну спрямованість економіки України як у складі Російської, так й Австрійської імперій. Звернути увагу, що значні зміни у розвитку українських територій відбулися з утвердженням та подальшим поступом капіталістичного способу виробництва та ринковими відносинами. Проаналізувати зміни у правовому становищі селянства в результаті скасування кріпосного права (19 лютого 1861 р.). Звернути увагу на інші реформи: місцевого управління, судочинства, освіти, військової служби, сфери фінансів та ін.

У *другому питанні* необхідно характеризувати причини появи політичного опозиційного руху. Проаналізувати діяльність масонських організацій та декабристів в Україні. У 1846 р. виникає Кирило-Мефодіївське товариство (братство). Чому це товариство історики називають першою українською політичною організацією? Назвати її членів. Схарактеризувати основні програмні положення цієї організації. В чому полягає заслуга членів Кирило-Мефодіївського братства?

Розкрити особливості процесу національного відродження в Західній Україні. Яке значення мала діяльність Руської Трійці? Підкреслити, що

питаннями культурного відродження займалися греко-католицькі священники. Що Ви знаєте про причини та перебіг подій «весни народів»? Розказати про політичні засади першої русько-української організації у Львові – Головної Руської ради. Чи досягла ця організація своєї мети? Які у неї були стосунки з поляками? Які наслідки мали події революції 1848–1849 рр. для населення Західної України?

У *третьому питанні* необхідно наголосити, що у другій половині XIX століття у зв'язку із розвитком капіталізму активізувався процес формування української нації. Наприкінці 1850-х років представники української інтелігенції об'єдналися в організації, що почали називатися громадами. Назвати активних учасників громадівського руху. Яку роль відіграв у розвитку українського національного руху журнал «Основа»? Розказати про напрями культурницької діяльності громадівців у 1870–80-х роках. Яке значення для українського національного руху мали ідеї М. Драгоманова? Відповіддю на активізацію українського руху стали Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. Проаналізувати зміст цих документів. Розказати про етапи діяльності народницького руху. Порівняти програми діяльності двох течій цього руху: помірковану і радикальну. Охарактеризувати причини появи та розгортання марксистського руху в Україні, його основні ідеї. Розказати про основні форми роботи земств. Визначити причини переміщення центру національного руху в 70–80-х рр. XIX століття в Західну Україну. Порівняти мету діяльності двох течій суспільно-політичного руху – народовців і москвофілів. Яку роль у розвитку української культури відіграли Літературно-наукове товариство ім. Т. Шевченка, Просвіти? Звернути увагу, що на Західній Україні діяли ще й українські революціонери-демократи, які у 1890 році заснують першу українську політичну партію – РУРП. Проаналізувати її політичну програму.

Четверте питання необхідно розпочати з визначення поняття класицизм, виокремити етапи розвитку класицизму (становлення стилю, зрілість і занепад). Відомі зодчі першої половини XIX ст.: Андрій Воронихін, Андріян Захаров, Олександр Брюллов, Василь Стасо, Вікентій Беретті. Основні споруди. Містобудування.

У *п'ятому питанні* необхідно з'ясувати поняття романтизм, його характерні риси та витоки українського романтизму. Поява перших загальних праць з історії України. Д. Бантиш-Каменський, О. Рігельман, В. Рубан, О. Безбородько, М. Маркевич, О. Бодянський, «Історія Русів». Етнографічні студії. Г. Калиновський, М. Цертелев, М. Максимович. Романтизм в українській літературі. І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, М. Шашкевич, М. Костомаров, А. Метлинський, М. Гоголь. Романтичні

мотиви у поезії та живописі Т. Шевченка. Романтизм у музиці: М. Гулак-Артемівський.

Шосте питання присвячене висвітленню поняття реалізм, його характерним рисам та витокам. Поширення раціоналістичного світогляду. Позитивізм. Реалізм в українській літературі: П. Куліш, М. Вовчок, А. Свидницький, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний. І. Франко.

У **сьомому питанні** необхідно розкрити особливості міського жіночого одягу другої половини ХІХ століття, опрацювавши уривок зі статті «Костюм в русском стилі»: мода і традиція у міському жіночому вбранні кінця ХІХ ст.» (Косміна О.).

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Бажан О., Мицик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Клію, 2020. 288 с.

2. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

3. Васькович Г. Емський указ і боротьба за українську школу. *Хроніка-2000*. 2007. №71. С.667–671.

4. Генік-Березовська З. М. Грані культур: бароко, романтизм, модернізм. Київ, 2000. 368 с.

5. Гончарук П. Кирило-мефодіївці про значення Переяславської ради для історії українського народу. *Київська старовина*. 2004. №1. С.34–42.

6. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Київ, 1991.

7. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ–ХХ століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.

8. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

9. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети / за ред. М. І. Панова. Київ: ІнЮре, 2020. 476 с.

10. Енциклопедія українознавства. Київ: Вінол, 1995. 536 с.

11. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
12. Забужко О. Шевченків міф України. Київ, 1998. 148 с.
13. Затенацький Я. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття. Київ: Мистецтво, 1965.
14. Історія України: формування етносів, нації, державності. Київ, 2009.
15. Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 2 (з другої половини ХVІІ – до початку ХХІ століття).
16. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
17. Історія української культури: у 5-ти т. Т.4: Українська культура першої половини ХІХ століття / за ред. Б. Є. Патона. Київ: Наукова думка, 2008. 1007 с.
18. Кирило-мефодіївське товариство: історичний аспект діяльності, зв'язок із сучасністю: збірник матеріалів всеукраїнської наукової конференції, 28 березня 2007 року / уклад. О. П. Єрмак. Полтава: ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2007. 80 с.
19. Козак С. Михайло Максимович – основоположник романтизму в Україні. *Слово і час*. 2004. № 9. С.3–9.
20. Мариненко Ю. Творчість Івана Нечуя-Левицького 1900-х років. *Українська мова та література*. 2008. Листопад (№43/44). С.18–22.
21. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.
22. Наєнко М. Романтичний епос. Ефект романтизму і українська література. Київ, 2000.
23. Овсійчук В. Класицизм і романтизм в українському мистецтві. Київ: Дніпро, 2001. 47 с.
24. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua
25. Петраш О. О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. Київ: Дніпро, 1986. 227 с.
26. Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
27. Поезія українського романтизму: Вибране / уклад. О. І. Борзенко. Київ: Елібре, 2008. 480 с.
28. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.

29. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.
30. Сікорський П. Чужоземець на власній землі: до 200-річчя від дня народження Івана Вагилевича. *Слово просвіти*. 2011. 6–12 жовтня (№ 40). С.7.
31. Стех Я. Хотів для України жити: до 200-річчя від дня народження просвітителя західної України о.Маркіяна Шашкевича. *Українське слово*. 2011. 16–22 лютого (№7). С. 13.
32. Толочко А. Киевская Русь и Малороссия в XIX веке. Київ: Laurus, 2011.
33. Федотова Л. В. Романтизм и народная культура: поиск романтиками национальной идентичности. *Вопросы культурологии*. 2011 № 1. С.105–109.
34. Чижевський Д. Реалізм в українській літературі. Київ: Просвіта, 1999. 118 с.
35. Щербак Н. «... Не было, нет и быть не может»: (до генези валуєвського циркуляра 1863 р.). *Все для вчителя*. 2008. Травень (№5). С.20–22.
36. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Уривки з джерел та літератури:

Статут Кирило-Мефодіївського товариства (1845 – грудень 1846 р.)

Главные идеи

1. Принимаем, что духовное и политическое соединение славян есть истинное их назначение, к которому они должны стремиться.
2. Принимаем, что при соединении каждое славянское племя должно иметь свою самостоятельность, а такими племенами признаем: южно-руссос, северно-руссос с белоруссами, поляков, чехов с [сло]венцами, лужичан, иллиро-сербов с хурутанами и болгар.
3. Принимаем, что каждое племя должно иметь правление народное и соблюдать совершенное равенство сограждан по их рождению, христианским вероисповеданиям и состоянию.
4. Принимаем, что правление, законодательство, право собственности и просвещение у всех славян должны основываться на св[ятой] религии господи нашего Иисуса Христа.
5. Принимаем, что при таком равенстве образованность и чистая нравственность должны служить условием участия в правлении.
6. Принимаем, что должен существовать общий Славянский собор из представителей всех пле[мен].

Главне правила общества

1. Установляем общество с целью распространения вышеизложенных идей преимущественно посредством воспитания юношества, литературы и умножения числа членов общества. Общество именует своими покровителями святых просветителей славянства Кирилла и Мефодия и принимает своим знаком кольцо или икону с именами или изображением сих святых...

Кирило- Мефодіївське товариство: У 3 т. Київ, 1990. Т. 1. С. 150–152.

Плохій С. «Брама Європи»

«Зосередженість літературних інтересів романтиків на козацькій минувшині, що вже проявляється в «Енеїді» Котляревського, була підтверджена й готовністю харківських авторів використовувати та популяризувати найвпливовіший на той момент український історичний твір – «Історію Русів». «Історія Русів» зображувала козаків як окрему народ-націю та прославляла їхнє минуле, описуючи героїчні вчинки українських гетьманів, їхні битви та смерть від рук ворогів. Ворогами та лиходіями в цій оповіді були зазвичай представники інших національностей: поляки, євреї, росіяни. «Історія Русів» запалювала уяву поетів та письменників-романтиків з усієї імперії. У Санкт-Петербурзі до їх числа належали Кіндрат Рилєєв, Олександр Пушкін та Микола Гоголь; у Харкові головним пропагандистом загадкового тексту був професор місцевого університету Ізмаїл Срезневський. Як і Макферсон до нього, він не соромився створювати власний фольклор. Але якщо Макферсон використовував для цього ірландські міфи, Срезневський знайшов натхнення в «Історії Русів». Ця праця, що стала надзвичайно популярною на теренах колишньої Гетьманщини в 1830–1840-х роках, зробила надзвичайно важливий внесок в історію українського націотворення, перетворивши історію козацького стану на розповідь про зростання національної спільноти. Колишня Гетьманщина забезпечила ключовий історичний міф, культурну традицію та мову, що стали будівельними блоками для створення новітньої української нації. Вона ж забезпечила й «будівників». Автор «Енеїди» Іван Котляревський, видавець першої збірки українських народних пісень Микола Цертелєв і автор першої граматики української мови Олексій Павловський – усі походили з Гетьманщини. Причина такої популярності або навіть домінування еліт колишньої Гетьманщини на початкових стадіях розбудови української нації була доволі простою: територія козацької держави була єдиним регіоном України ХІХ століття, де землевласницькі еліти належали до тієї самої культури, що й місцеве населення».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 203–205.

Плохій С. «Брама Європи»

«Україна увійшла в останнє десятиліття ХІХ століття поділеною австрійсько-російським кордоном, як і століття тому, під час поділів Польщі. Але тепер вона була об'єднаною в безпрецедентний спосіб. Ця нова єдність не базувалася на церкві: поділ на православних та уніатів залишився, збігаючись з імперським кордоном після «возз'єднання» уніатів з російським православ'ям у 30-х роках ХІХ століття, – єдність натомість походила від нового уявлення про націю. Концепція окремої русинської греко-католицької нації під правлінням Габсбургів хоч і була зміцнена революційними подіями 1848 року, проіснувала лише 20 років, не переживши трансформації імперії Габсбургів у дуалістичну монархію. З кінця 1860-х років національний рух в імперії Габсбургів втратив свою церковну ексклюзивність. І русофіли, й українофіли наводили мости зі своїми православними братами по той бік кордону. В обох таборах уже не було сумнівів, що габсбурзькі русини та романовські малороси є частинами однієї нації. Питання полягало лише в тому, якої – всеукраїнської чи всеросійської? Українські діячі з російського боку кордону, також поділені на прихильників панросійських та панукраїнських проектів, намагалися відповісти на те саме питання, що й їхні колеги з Австро-Угорщини: були українці та росіяни одним народом чи ні. І в Австро-Угорщині, і в Російській імперії відповідь на це питання дасть нове покоління національних діячів, які з'являться на політичній сцені в останні десятиліття ХІХ століття. Це буде епоха бурхливого промислового розвитку, урбанізації, поширення грамотності й масової політики».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 231–232.

Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М., Сухий О. М.

«Час народів. Історія України ХІХ століття»

«В ідейному плані початок історії ХІХ століття пов'язаний з Французькою революцією і наполеонівськими війнами. Саме вони визначили на тривалий час координати для оцінок суспільно-політичних явищ європейської політичної культури. У ХІХ ст. Франція залишалась епіцентром політичних пристрастей. Роман Шпорлюк писав: «кінець ХVІІІ століття – це епоха Французької революції і початок епохи індустріальної революції. Ті дві революції, на думку багатьох вчених, створили світ, у якому прийшлося жити народам Європи протягом наступного ХІХ століття – аж до першої світової війни і революцій, що прийшли слідом за війною. Серед тих народів був і український народ. (...) Французька революція дала початок переконанню, що

людям під силу створити такий порядок, у якому питання знання, моралі і дії будуть приведені у гармонійний взаємозв'язок. Промислова революція, що почалася в Англії і Шотландії, знаменувала процес переходу людства, а не тільки північно-західної Європи, від сільського способу життя до міського, урбанізованого, від рільництва до промисловості й модерних, індустріальних видів транспорту». Кінець історичного XIX століття більш виражений. Історики вказують переважно на 1914 рік – себто на початок Першої світової війни. Іван Лисяк-Рудницький, розмірковуючи про хронологічні межі XIX століття, писав, що в результаті світової війни на українських територіях сформувався цілком відмінний від попереднього уклад суспільних відносин. Хоча спроби державотворення зазнали невдачі й Україна надалі залишалася поділеною чужими державами, «ці великі потрясіння надзвичайно прискіпили процес кристалізації українства з етнічної маси в модерну політичну націю». Саме нову якість суспільних відносин, виникнення якої було пов'язане з Першою світовою війною, учений вважав головним критерієм, який відмежовував XIX століття від сучасності. Згодом, уже з позиції кінця XX століття, Віталій Сарбей пропонував завершенням «довгого» XIX століття вважати не 1914 рік, а 1917-й, тобто «початок української національно-демократичної революції, що постала як логічне завершення й апогей усієї попередньої історії українського відродження».

Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М., Сухий О. М.
Час народів. Історія України XIX століття: Навчальний посібник
/ за ред. М. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С. 16–17.

Дудко В. Журнал «Основа» як проект петербурзької української громади

«Стратегію «Основи», на сторінках якої «були висловлені фактично усі актуальні ідеї щодо функціонування легального українського руху», визначали діячі розгромленого владою Кирило-Мефодіївського товариства – тогочасні мешканці столиці. Окрім самого Білозерського, це «емблематичні» її автори Шевченко, Костомаров та Куліш. Шевченко помер напередодні виходу у світ лютогового числа за 1861 рік; на сторінках часопису з'явилася друком низка першопублікацій його художніх творів, щоденника, епістолярію, біографічних матеріалів. Костомаров та Куліш були авторами більшості програмних і полемічних статей «Основи». Ближчу участь забезпеченні редакційно-видавничого процесу брали молодші члени громади Данило Каменецький, Олександр Кістяківський, Михайло Щербак. Авторами часопису були такі більш і менш відомі учасники петербурзької громади, як Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Ганна Барвінок, Микола Вербицький,

Василь Гуглинський, Григорій Данилевський, Лев Жемчужников (він видавав як додаток до «Основи» і серію малюнків «Живописная Украина»), Всеволод Коховський, Макаров, Іван та Опанас Марковичі, Андрій Пестержецький, Степан Руданський, Симонов (М. Номис), Олекса Стороженко, Михайло Сухомлинов, Петро Таволга-Мокрицький, Павло Чубинський... «Основа» була проектом петербурзької громади, що мав загальноукраїнське значення. Принципове значення часопису в історії української культури полягало в тому, що цей видавничий проект засвідчив початок нового етапу розвитку національного письменства, готовність літераторів і науковців перейти від альманаху як гурткової форми організації літературно-наукового життя до вищого її (організації) типу – «товстого» журналу, який став регулярним «зв'язком між місцем і центром». Актуалізувавши і легітимізувавши в період загальноросійського суспільного піднесення українську проблематику, часопис заохотив до літературно-публіцистичної праці та українознавчих студій чимало молодих на той час авторів. Фактично на його сторінках було репрезентовано усі тогочасні українські літературно-наукові сили. З появою часопису формуються нові типи зв'язків як у самому українському літературно-науковому середовищі, так і між письменниками, публіцистами, вченими та істотно зрослою кількісно читацькою публікою. Суттєвою видається ретроспективна рефлексія одного з молодих авторів українського журналу Василя Мови (Лиманського), який у серпні 1876 року, апелюючи саме до досвіду «Основи», розмірковував у листі до Олександра Кониського про часопис як стимул, з одного боку, до зростання власне продуктивності літературної праці українських авторів, а з іншого – до підвищення її якості... «Основа», що акумулювала весь тогочасний український інтелектуальний потенціал, стала дуже помітним явищем в історії національного руху, журналістики та письменства. Збереглося важливе свідчення і про істотну роль часопису як чинника національної самоідентифікації українців власне імперської столиці. Російський літератор Павло Анненков зазначав у мемуарах, що в Петербурзі «круг малороссов [...] с журналом “Основа” значительно увеличился и приобрел видное положение в обществе».

Дудко В. Журнал «Основа» як проект петербурзької української громади. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2006. Вип. 13. С. 3–17.

Косміна О. «Костюм в русском стиле»: мода і традиція у міському жіночому вбранні кінця ХІХ ст.

«Модний міський одяг, який виник та поширився наприкінці ХІХ століття, мав свої історичні передумови. «Весна народів» 1848–1849 років сприяла піднесенню національної свідомості. З середини ХІХ століття зростає зацікавлення сільською народною культурою серед представників середнього і вищого класу. Це яскраво проявлялось у середовищі творчої інтелігенції і мало різні назви: слов'янофільство, хлопоманія, народництво. Це був час міжнародних виставок; першою з них була виставка у Лондоні у 1851 році, за нею слідували всесвітні виставки у Парижі (1867, 1878, 1889) та Філадельфії, Чикаго, Сент-Луїсі (1876, 1893, 1904). Перша етнографічна виставка в Росії відбулась у 1867 році. На теренах Австро-Угорщини у 1887 році у Тернополі за ініціативою графа Владзимежа Дзедушицького до приїзду ерцгерцога Рудольфа Габсбурга була організована етнографічна виставка, у 1880 році була виставка в Коломиї, у 1877, 1885, 1890 у Львові.

Важливо зазначити, що у 1860–1870 роках був популярним загальноєвропейський художній напрямок історизм. В цей період відкриваються музеї етнографічного спрямування. Першими з них були Дашковський етнографічний музей у Москві (1867) і Етнографічний відділ Російського музею у Санкт-Петербурзі. Виходить література, присвячена народному мистецтву і зокрема вишивці, серед якої альбом Володимира Стасова «Русский народный орнамент. Шитье, ткани кружева» (1872), альбом Олени Пчілки «Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки» (1876) та інші.

Серед творчої еліти визріло бажання створити новий, сучасний народний стиль, який би не копіював елементи сільського одягу і був адаптованим до міської культури. Цей стиль мав різні назви: «русский стиль», «псевдорусский», «неорусский», «костюм в народном стиле», «костюм à la russe», «дачний», «костюм в русском вкусе»....

Як зазначає Людмила Любченко, костюм à la russe вибирає з традиційного строю тільки окремі його компоненти, фіксує окремі особливості крою (косий розріз на сорочці), уніфікує техніку вишивки (обмежує її лише хрестом), нівелює архітектоніку традиційного вбрання, перетворюючи його на суцільну декорацію.

На одній з тогочасних світлин ми бачимо таке вбрання на студентках з Олександрівського інститут шляхетних дівчат міста Орел. Можливо, це були урочистості, присвячені приїзду імператора Олександра II, який відвідав цей заклад у 1869 році. Особливо цікавою тут є демонстрація двох типів вбрання цього стилю: так званий «російський стиль» і «малоросійський стиль».

Ці типи вбрання існували одночасно, мали між собою схожі і відмінні риси. На відміну від костюму в «російському стилі», костюм у «малоросійському стилі» відрізнявся білою вишитою сорочкою з рукавами, зібраними на манжет, керсеткою (як можливим додатковим елементом) та віночком. Спільними для цих двох типів були розкішно вишитий фартух та кольорова вишита спідниця. Власне, білий колір тканини сорочки та крій її рукавів і виділяв саме цей «малоросійський» тип.

Можна припустити, що такий стиль одягу – чи то в його російському чи то в українському варіантах – був поширений на території тодішньої Російської імперії. Перелік міст, звідки походять світлини жінок в аналогічному вбранні, є досить промовистим: Санкт-Петербург, Москва, Муром, Тула, Єсентуки, Тобольск, Смоленськ, Челябінськ, Тюмень, Тамбов, Орел, Вологда, Новгород, Харків, Київ, Чернігів, Рівне, Юзівка, Луганськ.

Вірогідно, це був свого роду елітний костюм, який носили представниці середніх і вищих верств. Серед постатей, яких ми бачимо на світлинах, є дворянки і міщанки. Зокрема, в такому вбранні сфотографована княгиня Марія Тенішева (1858–1928), яка була художницею та засновницею Музею російської старовини у Смоленську. Подібний одяг, який належав великим княжним Ользі та Тетяні, донькам імператора Миколи II, зберігається в музеї «Ермітаж» у Санкт-Петербурзі.

Вбрання у народному стилі не могли оминати й тогочасні модні журнали, зокрема «Новый русский базар», який видавали в Санкт-Петербурзі, та «Der Bazar», який видавали у Берліні. У додатку до видання журналу «Новый русский базар» за 1882 рік подається загальний вигляд такого костюма й схеми вишивки до нього. У «Der Bazar» у № 19 за 1886 рік ми бачимо малюнок «російської блузи» та «фартуха», які декоровані вишивкою. Також в цьому ж виданні №2 за 1886 рік на планшетах LXXXI ми зустрічаємо малюнки карнавальних костюмів. Один з них має назву, яка перекладається як «малоросійський національний костюм». У додатку до журналу «Модный свет» за 1892 рік також знаходимо модель такого комплекту одягу з детальними схемами вишивки. Те, що цей стиль набув популярності, став модним трендом, свідчить і те, що його могли носити й громадяни інших держав, зокрема відоме фото французенки Марі-Луїзи Йолан, яке було зроблене у Санкт-Петербурзі у 1888 році.

Шляхетні панянки кінця XIX століття одягали таке вбрання в такий самий спосіб, як і європейську модну сукню: під блузою був корсет, під спідницею міг бути турнюр або маленька подушечка і кілька нижніх спідниць.

Деякі заможні жінки мали кілька варіантів такого вбрання. Якщо ми подивимось на іншу світлину Ольги Хоружинської, то побачимо вже інший

ансамбль в такому народному стилі, зі спідницею темного кольору. Вочевидь, в гардеробі Ольги був «літній» білий і «зимовий» темний варіанти.

Однією з причин, чому цей стрій випав з поля зору дослідників традиційного костюму, є до певної міри його еkleктичність, що проявляється зокрема у вишивці, її орнаментиці та техніці. Можна сказати, що тут так звана брокарівська вишивка набула свого найбільшого звучання. Тут і новомодні рослинні орнаменти, і хрестикова техніка їх виконання».

Виступ у «народних» костюмах. Олександрівський Інститут шляхетних дівчат, Орел

Ольга та Олександра Хоружинські. Київ. 1885

Вишитий міський костюм, Рівне, кінець XIX ст.

Косміна О. «Костюм в русском стиле»: мода і традиція у міському жіночому вбранні кінця XIX ст. Україна модерна.
URL: <https://uamoderna.com/shafka-dok/kosmina-folk-fashion/>

Наочний ряд:

Василь Тропінін «Дівчина з Поділля» (1816)   Тарас Шевченко Катерина (1842)

Іван Айвазовський (Ованес Айвазян) «Корабельна аварія» (1884)

**Палац гетьмана Розумовського
Батурин**

**Палац Потоцьких
Одеса**

**Корпус університету Св. Володимира
Київ**

**Потьомкинські сходи
Одеса**

Зразки паркових ансамблів у Шарівці, Самчиках

Антон Лосенко
«Володимир і Рогнеда» (1770)

Володимир Боровиковський
«Імператор Павло І» (1780)

Дмитро Левицький
«Портрет Дені Дідро» (1773)

Володимир Боровиковський
«Портрет Павла Руденка» (1778)

Іван Крамський Портрет невідомої (1883)

Микола Ге Портрет М. Костомарова (1878)

Театр Корифеїв. Фото 1886 р.

Практичне заняття №4

Тема: Відродження Української державності на початку ХХ століття: розвінчування міфів та стереотипів

Мета: формувати систему знань про зміст внутрішньої і зовнішньої політики Центральної Ради, П. Скоропадського; діяльність Директорії УНР, ЗУНР, причини втрати української державності; національний і культурно-релігійний фактори Української революції; особливості культурного процесу в модерну добу української історії.

План

1. Українська революція 1917–1921 рр.: розстановка сил.
2. Західноукраїнська народна Республіка.
3. Національний і культурно-релігійний фактори Української революції.
4. Модернізм в українській культурі.
5. Дизайн театральних декорацій Олександри Екстер.

Методичні вказівки:

Розкриваючи *перше питання*, необхідно показати, як розвивались події в Російській імперії на початку 1917 р., розкрити механізм утворення в Україні Центральної Ради на чолі з М. Грушевським, проаналізувати ставлення до неї різних верств населення, виявити особливості внутрішньої політики Центральної Ради, охарактеризувати перші кроки нового державного утворення і його стосунки з Тимчасовим урядом і Радянською Росією, з'ясувати в чому полягав і як змінювався зміст чотирьох Універсалів Ради, що взагалі було позитивного і негативного в діяльності Центральної Ради. Розповісти про державний перевороту 29 квітня 1918 р., коли до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Студенти повинні знати внутрішню та зовнішню політику гетьманату, досягнення та прорахунки в діяльності П. Скоропадського. Вивчаючи питання, варто знати, що 22 січня 1919 р. на Софіївській площі в Києві було урочисто проголошено Акт Соборності України (злуки УНР і ЗУНР).

Щодо *другого питання*, то необхідно охарактеризувати умови проголошення ЗУНР. Що таке «листопадовий зрив»? З'ясувати чому політика ЗУНР не здобула підтримки серед широких верств населення і чому жодна з українських земель, що входили до складу Австро-Угорщини, не змогла вибороти незалежності? Проаналізувати причини та основні події українсько-польської війни 1918–1919 рр. У чому полягає історичне значення Декларації про злуку? Зрозуміти між якими державами було розділено західноукраїнські землі.

У *третьому питанні* звернути увагу на аналіз впливу церковно-релігійного чинника на тогочасні суспільно-політичні процеси національно-демократичної революції. Довести, що в сучасному історіографічному наративі існує думка про те, що представлення церковно-релігійного питання в порядку денному українських державотворчих процесів 1917–1921 років відіграло вагомий роль у розвитку концепту «національна церква» та духовно-культурному збагаченні української національної ідентичності.

У *четвертому питанні* необхідно розкрити поняття модернізм та його характерні риси. Модернізм в українській літературі: Л. Українка, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Винниченко, О. Олесь. Уродженці України – засновники авангардного живопису та скульптури: Марк Шагал, Казимир Малевич, брати Бурлюки, Олександр Богомазов, Михайло Бойчук, Олександр Архипенко, Іван Кавалерідзе. Стиль модерн в архітектурі.

У *п'ятому питанні* необхідно розкрити особливості дизайну театральних декорацій, створених Олександром Екстером, опрацювавши уривок зі статті «Внесок Олександри Екстер у художню культуру України та світу» (Турчак Л.).

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Абросимова С. В. Енциклопедист козаччини: до 150-річчя від дня народження академіка Д. І. Яворницького. *Український історичний журнал*. 2005. №4. С.4–46.

2. Бажан О., Мицик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2020. 288 с.

3. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

4. Бушак С. Гетьман Павло Скоропадський і Українська Академія Наук. *Сучасність*. 2000. №11. С.112–128.

5. Васьківська О. Управління по справах друку в добу Гетьманату та діяльність книговидавничих осередків у 1918 році. *Вісник книжкової палати*. 2015. №11. С. 41–46.
6. Георгій Нарбут / упоряд. П. О. Білецький. Київ: Мистецтво, 1983. 119 с.
7. Глушко М. Михайло Грушевський – ініціатор та організатор етнографічних досліджень в НТШ. *Народознавчі зошити*. 2008. № 1/2. С.14–20.
8. Голод Р. Творчість Івана Франка як дзеркало літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Дивослово*. 2005. № 12. С.57–59.
9. Грабовська Г. Правове регулювання освіти в період Гетьманату П. Скоропадського. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 5. С. 106–109.
10. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ–ХХ століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
11. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.
12. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети / за ред. М.І. Панова. Київ: ІнЮре, 2020. 476 с.
13. Енциклопедія українознавства. Київ: Вінол, 1995. 536 с.
14. Ільницький М. Ранній український модернізм: польська рецепція. *Слово і час*. 2008. №3. С.55–65.
15. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.
16. Історія України: формування етносів, нації, державності. Київ, 2009.
17. Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 2 (з другої половини ХVІІ до початку ХХІ століття).
18. Ковадъчук О. Українська академія мистецтв. *Образотворче мистецтво*. 2003. №1. С.4–7.
19. Ковальова О. Леся Українка: вибір модернізму. *Дивослово*. 2005. №10. С.51–54.
20. Ковальова О. Співвідношення модернізму та авангардизму: теоретична неузгодженість. *Слово і час*. 2004. № 11. С.74–78.
21. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.

22. Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників, – документи / уклад. О. Зінкевич. Торонто: Смолоскип, 1989. 1026 с.
23. Литовченко І. Середовище і людина: мистецькі процеси ХХ століття і Україна: монументально-декоративне мистецтво (на прикладі творчості Михайла Бойчука і художників його школи). *Образотворче мистецтво*. 1990. №5. С. 9–14.
24. Маленко О. Модернізм у поетичному контексті України поч. ХХ ст.: мовно-естетичний аспект. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. №28. С. 33–38.
25. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.
26. Нарис історії «Просвіти» / уряд. Р. І. Іваничук. Львів: Просвіта, 1993. 232 с.
27. Олександр Довженко. Кінематографічна спадщина; літопис життя, творчості і діяльності О. П. Довженка; фільмографія. Київ, 2007. 166 с.
28. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua
29. Павко А. Методологія модерну і постмодерну: проблеми синтезу протилежних підходів. *Вісник національної академії наук України*. 2011. №3. С. 34–39.
30. Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
31. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія Наук: Нарис історії. Київ: Наукова думка, 1993. 416 с.
32. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
33. Рубан-Кравченко В. В. Кричевські і українська художня культура ХХ століття. Київ: Криниця, 2004. 704 с.
34. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.
35. Шологон Л. Хроніка діяльності наукового товариства ім. Шевченка на сторінках «Записок НТШ» (1892–1914 рр.). *Схід*. 2006. №1. С.54–60.
36. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.
37. Яценко Т. Модернізм як мистецьке явище другої половини ХІХ – початку ХХ століття. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. №9. С. 33–37.
38. Яценко Т. Проза О. Кобилянської – найяскравіша модель раннього українського модернізму. *Українська мова і література в школі*. 2005. №3. С. 17–21.

Уривки з джерел та літератури:

Закон Української Держави про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України в середніх школах (1918 р., серпня 1)

1. По всіх середніх хлоп'ячих і дівочих загальноосвітніх, професійних, комерційних і інших школах, учительських семінаріях та інститутах, а також духовних семінаріях обов'язково викладається українська мова і література, задля чого визначається не менше 3 годин тижнево в перших 5-ти класах, а в 2-х останніх класах – не менше 2 годин, та географія і історія України, для яких предметів мають бути визначені не менше як по 2 години тижнево в 2-х останніх класах кожної школи...

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.546–547.**

Закон Української Держави про утворення фонду Національної бібліотеки Української Держави (1918 р., серпня 2)

1. Для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві утворюється фонд Національної бібліотеки з метою негайного придбання й систематизації книжок, бібліотек, рукописів, мап та інших творів.

2. Крім загальних завдань – допомагати розповсюдженню знання і підтриманню наукової праці, при бібліотеці має бути найповнішим чином розроблений відділ «Україна», бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні й друкарські). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і металографій, видані на Україні та за кордоном. [...]

4. Як аванс до 1 січня 1919 р. асигнувати до фонду Національної бібліотеки в розпорядження міністра народної освіти та мистецтва 500 тис. карб, з коштів Державної скарбниці. [...]

6. В цілях побільшення фонду Національної бібліотеки доручити міністрові народної освіти та мистецтва звернутися до всієї людності Української Держави з закликом про підтримання цієї справи і відкрити загальну підписку для побільшення фонду.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 547.**

Закон Української Держави про заснування Української академії наук (1918 р., листопада 14)

Ухвалений Радою Міністрів закон про заснування Української Академії наук в м. Києві.

1. Ухвалити докладені до цього статут та штати Української Академії наук в м. Києві та її установи і закон цей перевести в життя з 1 листопада 1918 р.

2. З поміж перелічених у статуті наукових установ Академії, окрім постійних комісій, витворюється в біжучому році: Фізичний інститут, Геодезичний інститут, лабораторія для спроб над матеріалами при Інституті прикладної механіки, Ботанічний сад, Акліматизаційний сад, Демографічний інститут для виучування економічної кон'юнктури та народного господарства України.

3. Академії наук дається доручення розробити й подати на затвердження законодавчим порядком штати та обрахунок слов'янської кляси при історично-філологічному відділі Академії згідно з приміткою третьою до § 6-го статуту Академії.

4. Всі інші установи, які перелічено в статуті Академії, закладаються в виробленій нею послідовності. При тому їх діяльність зазначається статутом, що його вона сама затверджує, а штати подаються од Академії на затвердження встановленим порядком.

5. Первісний склад Академії становлять 12 академіків, що на подання од міністра народної освіти та мистецтва призначає пан Гетьман, по 4 на кожен відділ, з посеред таких осіб, яких місце їх побуту дає спомогу негайно приступити до діяльності в Києві. Ці 12 академіків творять спільне зібрання та відділи Академії наук...

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 553.**

Плохій С. «Брама Європи»

«У революційній атмосфері того часу суміш ліберального націоналізму та соціалізму, запропонована молодими лідерами Ради, виявилася привабливою ідеологією. Політично активна громадськість стала розглядати ідею територіальної автономії України, яку пропагували українські партії як єдиний шлях виходу з безлічі військових, економічних та соціальних проблем, що обсіли країну. Центральна Рада стояла на чолі цього руху як єдина установа, здатна забезпечити дві основні вимоги моменту: дати землю селянам та мир суспільству».

**Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 270.**

Плохій С. «Брама Європи»

«Десятки видатних українців повернулися до Києва з Петрограда та Москви, яку більшовики зробили новою столицею Росії в березні 1918 року, щоб узяти участь у будівництві нової України. Один із них, Георгій Нарбут, талановитий художник з міжнародною славою, став засновником Української Академії мистецтв. Він також став головним розробником українського герба та перших українських банкнот і поштових марок. Герб включав два історичні символи: тризуб, запозичений з монет Володимира Великого, та зображення козака. Нова держава оголосила Київську Русь та козацьку Гетьманщину своїми попередниками. Два кольори герба, синій і жовтий, походили з Галичини, де вони століттями були частиною місцевого герба. Ці кольори символізували єдність українських земель по обидва боки східного фронту світової війни. Та не все було безхмарно в новоствореній українській автономії. Рада не спромоглася організувати життєздатний державний апарат або створити надійні збройні сили з сотень тисяч офіцерів та солдатів, які готові були присягнути їй на вірність. Письменники, учені та студенти, які опинилися біля керма нового парламенту, жили романтичними мріями про національну революцію та знищення старої державної машини. Відсутність ефективно діючого уряду та надійної армії стала проблемою восени 1917 року, коли Рада стала втрачати ґрунт під ногами через нездатність виконати свої попередні обіцянки. У містах, де підтримка Ради впала до 9-13 % (винятком був лише Київ з 25 %), влада почала переходити до більшовицьких рад. Село ставало дедалі більш неспокійним, оскільки Центральна Рада не змогла забезпечити ні землі, ні миру. Селяни почали самі захоплювати казенні та поміщицькі землі».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 271–272.

Плохій С. «Брама Європи»

«Двадцять п'ятого січня 1918 року Центральна Рада видала свій останній, Четвертий універсал (цим словом за часів козаччини називали укази), що проголосив політичну незалежність України. «Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу», – оголошувалося в тексті. Представляючи законопроект у Раді, Михайло Грушевський підкреслив два найближчі завдання цього документа: полегшити підписання мирного договору з Австро-Угорщиною та Німеччиною (це могла зробити лише незалежна держава) і захистити Україну від навали більшовиків та

повстанських загонів Червоної гвардії (робітничих загонів, організованих більшовиками у великих промислових центрах). Але історичне значення Четвертого універсалу виходило далеко за межі його безпосередніх завдань. Це був перший відкритий розрив України з Росією від часів Івана Мазепи. Ідея незалежної Української держави, уперше сформульована в Наддніпрянській Україні Миколою Міхновським лише 17 років тому, тепер отримала політичну підтримку та легітимність. Джина незалежності випустили з імперської пляшки».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 273–274.

Плохій С. «Брама Європи»

«Продукт російського культурного середовища, Скоропадський зазнав швидкої українізації протягом революційного 1917 року, коли Тимчасовий уряд поставив його на чолі нових українських військових формувань – продукта відчайдушних спроб Петрограда продовжити війну, умиротворивши національності. Він сприйняв українську ідею спочатку в її автономному, потім у самостійницькому варіанті, залишившись відданим їй (і своїм німецьким симпатіям) до кінця життя, яке обірвалося у квітні 1945 року, коли бомба союзників убила його в Німеччині. Правління Скоропадського виявилось великим благом для українського державного та інституційного будівництва. Країна вперше отримала власні банки та діючу фінансову систему. Гетьман залучив чиновників імперських часів до керівництва міністерствами та місцевими органами влади, а колишні імперські офіцери створили військові підрозділи. У галузі освіти в Україні з'явилися Академія наук, перша Національна бібліотека та Національний архів. Також було засновано два нових університети: один у Катеринославі, другий – у Кам'янці-Подільському. Хоча Скоропадський так і не опанував повністю українську мову, він втілював давню мрію українофільської інтелігенції – запровадження української мови в шкільну систему – завершення процесу, що його започаткувала Центральна Рада. Якими б не були досягнення Скоропадського в інституційній та культурній сферах, його правління стало предметом осуду з боку соціалістичних лідерів Центральної Ради. Вони відмовилися співпрацювати з новим режимом, який вони, часто маючи на те вагомі причини, розглядали як витвір та притулок для російських консерваторів, вигнаних з Росії більшовицькою революцією».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 276–277.

Плохій С. «Брама Європи»

«Першим зробив висновки Володимир Ленін. На його думку, більшовики зіткнулися з проблемами в Україні, бо знехтували національним питанням. Невипадково наприкінці 1919 – на початку 1920 року більшовицьке військо повернулося до України під прапором формально незалежної Української Радянської Соціалістичної Республіки та спробувало заговорити до українців їхньою рідною мовою. З відвертою русифікацією було покінчено – розпочалася культурна адаптація більшовицького режиму до вимог національної революції. У рамках нової політики, що нагадувала імперську кооптацію¹ місцевих еліт, більшовики відкрили двері своєї партії для українських лівих – колишніх есерів, які прийняли ідею радянської організації майбутньої Української держави й увійшли в історію як «боротьбисти» (за назвою їхнього друкованого органу – газети «Боротьба»). Прийняті до партії в індивідуальному порядку, вони забезпечили більшовиків вкрай необхідними для них україномовними кадрами та культурною елітою. Настало примирення і з селянами, які отримали землю, яку їм так довго обіцяли: навесні 1920 року більшовики відклали свої плани щодо створення великих колективних господарств на землях, конфіскованих у дворянства, і дозволили селянам розділити землю їхніх колишніх господарів».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 287–288.

Турчак Л. Внесок Олександри Екстер у художню культуру України та світу

«Олександрі Екстер цікавила робота в різних сферах. У цей же період вона почала працювати у сценографії. 2 листопада 1916 р. відбувся її дебют у московському Камерному театрі – у виставі «Фаміра-кіфаред», де вперше в історії європейського театру був використаний прийом «пластичної декорації». Екстер пішла на сміливе поєднання двох художніх напрямків: кубізму (в організації сценічного простору) й модерну (у розробці костюмів). Робота над іншими виставами в Камерному театрі, як-от «Саломея» (1917), «Ромео і Джульєтта» (1921), підтвердила її статус реформатора сценографії та театрального костюма. Поєднання кубізму, футуризму, супрематизму у постановках Олександра Таїрова змінили тогочасне уявлення про театр. Замість пишного антуражу О. Екстер створила на сцені систему рухомих, лаконічних, геометричних майданчиків для акторів. Дійство відбувалося в різних частинах сцени: на кону, на трапах, на сходінках – це давало можливість по-іншому сприймати рухи виконавців. Наявність на сцені

дзеркал, різних за фактурою елементів перетворювала драматичну гру на яскраве видовище. Саме у Камерному театрі Таїрова уперше в історії світового театру замість мальованих декорацій О. Екстер були запроваджені рухливі конструкції.

У виставі «Ромео і Джульєтта», яка стала останньою спільною роботою О. Екстер з О. Таїровим, художниця поєднала кубізм та бароко, створила узагальнений образ Італії, далекий від шаблонів та традиційності. Основні елементи оформлення – білі мости (символ надії закоханих), які поєднують дві вертикалі рампи (символ ворогуючих сімей). Різномірне розташування мостів дозволяло задіяти для гри увесь простір сцени. Вдалими для сценографічного вирішення стали ескізи костюмів, в яких художниця лише силуетом і деталями відображала історичний період. Дослідники відзначають «хвилеподібний ритм ліній», що характерний для стилю бароко. Кольорова гама одягу поєднувала насичені кольори з ахроматичними.

... Варто зазначити, що перші роки перебування в Парижі Екстер багато працювала для театру. Створювала декорації і костюми. Її сценографія того часу, пов'язана з конструктивізмом. Однією із перших робіт, створених в Парижі, став ескіз до «Іспанської пантоміми» для балету Кельнської опери (1925). Його композиція складалась із декількох прямокутних дерев'яних площадок. Конструкція була розрахована таким чином, що місце події складало систему горизонтальних і нахилених площин та декількох сходинок вглибині. Того ж року художниця працювала над проєктом «Сценічні конструкції до трагедії». Особливість задуму полягала в тому, що його розробляли не для конкретної вистави або п'єси, а як універсальну установку, в якій можна було б грати різні трагедії. Це чи не єдина універсальна робота мисткині.

Наприкінці 20-х років Екстер проєктувала декорації для цілого ряду ревію, оперет, циркових вистав. Всі вони різні, проте прослідковується спільна риса – художниця намагалась надати дії об'єм. Композиції тих років не перевантажені, лаконічні.

В своїх конструкціях Екстер бачила новий декоративний сенс: в переважній більшості її конструкції кольорові, колір в них подано як конструктивний елемент. Конструкція створювалась із ліній і площин, їх перетинів, поворотів, поєднань і розривів. Майже в кожній театральній ідеї є потенціал до подальшого розвитку, можливості продовження. Саме тому ескізи, створені на початку ХХ століття, цікаві й актуальні в наш час. Театр був присутній у творчості Екстер і в 30-х роках, вона написала полотна на теми комедії дель арте. Герої всіх її робіт – балерини і акробати».

Дизайн костюму Фаміра Кіфаред
до драми «Фаміра Кіфаред»

Дизайн сцени для спектаклю
«Дон Жуана у пеклі», 1929 р.

**Турчак Л. Внесок Олександри Екстер у художню культуру
України та світу. *Сучасне мистецтво*. Збірник наукових праць.
2021. №17. С. 219–228.**

Наочний ряд:

Казимир Малевич
Ранок в селі після снігопаду
(абстракціонізм)

Олександр Мурашко
Жінка з квітами
(експресіонізм)

Гончарова Наталія
Велосипедист
(футуризм)

Новаківський Олекса
Серце Ісусове
(експресіонізм)

Новаківський Олекса
Пробудження на фоні образів

Пробудження на фоні Розп'яття

Будинок з химерами

Будинок Полтавського губерньського земства

Бессарабський ринок

Харківське художнє училище

Будинок Акціонерне товариства «Дністер»

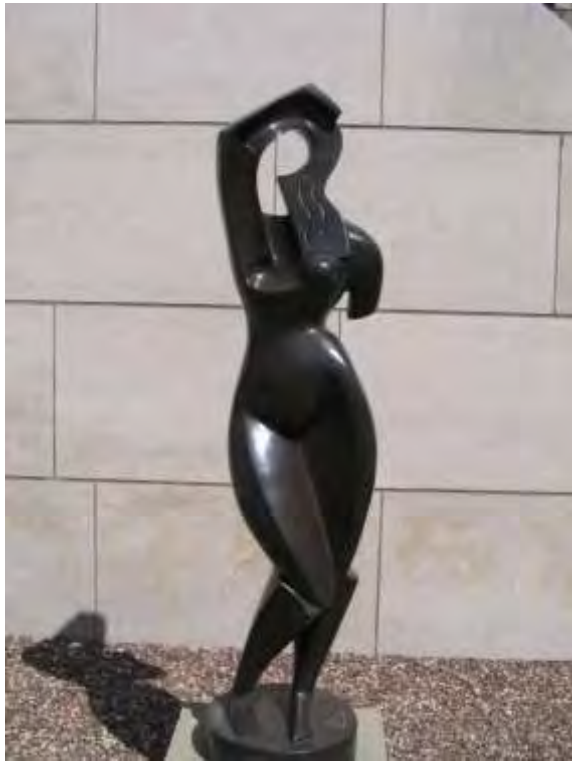
Каплиця Св. Георгія (м. Полтава)

Будинок Дворянського і селянського банку

Будинок Бахмутського

Олександр Архипенко
Жінка, яка розчісує волосся

Гондольєр

Практичне заняття №5

Тема: Радянська державність: дуалізм форми і змісту

Мета: формувати систему знань про запровадження НЕП(у), його сутність та результати; причини переходу до форсованої індустріалізації та її особливості, наслідки в Україні; переходу до суцільної колективізації; причини і наслідки голодомору 1932–1933 рр.; особливості культурного процесу в новітню добу української історії.

План

1. Встановлення радянської влади в Україні.
2. Особливості національно-культурної політики більшовиків.
3. Наслідки радянської модернізації 1920 – 1930-х років.
4. Культурне будівництво кінця 20-30-х рр. ХХ ст.: література, театр та кіномистецтво, живопис. «Розстріляне відродження».
5. Мистецтво «соцреалізму».
6. Покоління «шістдесятників» та дисидентів: література, кіномистецтво, малярство, музика.

Методичні вказівки:

Вивчати *перше питання* плану, необхідно виходити з розуміння про те, що встановлення радянської влади на українських землях виявилось для більшовиків нелегкою справою: 1-й радянський уряд проіснував тут з кінця 1917 р. до квітня 1918 р., а 2-й – з кінця 1918 р. до вересня 1919 року. Збираючись у черговий раз завойовувати Україну, більшовики змушені були врахувати свої попередні помилки, насамперед – насадження колективізації та ігнорування українського націоналізму. Навесні 1919 р. на території України було введено жорстку економічну політику під назвою «воєнного комунізму». Студентам варто звернути увагу на основні риси «воєнного комунізму».

У *другому питанні* варто зауважити, що встановлення радянської влади в Україні проходило під гаслами соціальної справедливості та інтернаціоналізму, їх абсолютизація при одночасному ігноруванні природного прагнення пригнічених раніше народів до самовизначення й утворення незалежних держав ставили під сумнів міцність і довговічність утвореного в 1922 р. Союзу РСР. За таких обставин XII з'їзд РКП(б) у квітні 1923 р. проголосив політику коренізації. Назвати риси українізації, охарактеризувати становище національних меншин, освіти, науки, театру, кіно, музики, образотворчого мистецтва, архітектури, ліквідації неписьменності тощо.

Третє питання слід розпочати з розкриття причин запровадження нової економічної політики (НЕПу). Слід наголосити, що соціально-політичне та

економічне становище України ще більше ускладнювалося внаслідок голоду 1921–1923 рр. на Півдні України. Слід обґрунтувати обставини, які привели до політики індустріалізації. Студенти повинні знати мету та особливості індустріалізації України. Звернути увагу на труднощі індустріалізації та її наслідки. Вказати на їх суперечливість і неоднозначність, визначити як позитивні зрушення, так і негативні. Вивчаючи питання плану слід розкрити причини колективізації. Студентам необхідно звернути увагу на політику «ліквідації куркуля як класу», на форми здійснення цієї політики, зрозуміти, що внаслідок колективізації було знищене самостійне українське селянство, найбільш працююча верства населення, вбито мотивацію до праці, почуття господаря.

З'ясовуючи причини і наслідки голодомору 1932–1933 рр., слід розуміти, що в історичній літературі немає одностайності щодо причин голодомору 1932–1933 рр. Одні дослідники акцентують увагу на національно-політичних причинах голодомору (голод запланував сталінський режим для винищення українського селянства, тобто українських селян нищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями-селянами). Інша група дослідників наголошує на соціально-економічних причинах («насильницьких хлібозаготівля», «політиці продрозкладки» тощо).

У **четвертому питанні** необхідно охарактеризувати літературні об'єднання: «Гарт», «Плуг», «ВАПЛІТЕ» тощо. Знати напрямки в українській літературі: футуризм (М. Семенко, Г. Шкурупій), символізм (М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка), неокласицизм (М. Зеров, Ю. Клен, М. Рильський). Діяльність театру «Березіль» та його режисер Л. Курбас, театр ім. І. Франка (режисер Г. Юра). При характеристиці розвитку кіномистецтва цього періоду слід розкрити діяльність «українського Голівуду» – київської кіностудії під керівництвом О. Довженка. Назвати провідних українських акторів (А. Бучма, М. Заньковецька, Н. Ужвій) та режисерів: Л. Курбас, О. Довженко, І. Кавалерідзе, Д. Вертов. Розкриваючи мистецьку картину часу, необхідно дослідити діяльність Асоціації художників Червоної України (І. Їжакевич, С. Прохоров, Г. Світлицький), що тяжіла до реалізму та Асоціації революційного мистецтва України (О. Богомазов, М. Бойчук, К. Гвоздик, В. Меллер), що орієнтувалася на авангард. Простежити долю представників української культури у 30-х роках – «розстріляне відродження».

П'яте питання присвячене характеристиці поняття соцреалізм, його характерним рисам та витокам. Назвати представників соцреалізму в літературі, живописі, архітектурі, скульптурі.

Розглядаючи **шосте питання** практичного заняття варто приділити увагу життю і творчості відомих літераторів та літературних критиків цього

періоду: Івана Дзюби, Івана Світличного, Євгена Сверстюка та поетів Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Івана Драча, Василя Симоненка, Миколи Вінграновського, Миколи Руденка, Євгена Гуцала, Василя Стуса, Ігоря Калинця, Володимира Мороза і В'ячеслава Чорновола. Творчість представників українського кіномистецтва 60-70-х рр.: Сергій Параджанов, Юрій Ільєнко, Леонід Биков, Леонід Осиця, Іван Миколайчук. Відродження фольклорних традицій в українському малярстві: Тетяна Яблонська, Віктор Зарецький, Катерина Білокур, Марія Приймаченко, Алла Горська, Людмила Семикіна, Опанас Заливаха. Поява та розвиток української естрадної музики: Володимир Івасюк, Софія Ротару, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич.

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Агеєва В. П. Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи. Київ: Книга, 2012. 392 с.

2. Бажан О., Мицик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2020. 288 с.

3. Басанець Т. Послідовники М. Бойчука. *Мистецтвознавство України*. 2001. Вип.2. С.54–60.

4. Бердиховська Б. Шістдесятники – бунт покоління. *Українська мова та література*. 2006. №14/15. С.3–17.

5. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

6. Галета О. «Розстріляне відродження»: від історії метафори до метафори історії. *Слово і час*. 2012. №8. С.58–65.

7. Гірік С. УРСР не можна розглядати як самостійну державу. URL: https://zik.ua/news/2018/03/26/usrr_ne_mozhna_rozglyadaty_yak_samostiynu_derzhavu__istoryk_1292763

8. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

9. Гундорова Т. Соцреалізм: між модерном і авангардом. *Слово і час*.

2008. №4. С.14–21.

10. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети / за ред. М.І. Панова. Київ: ІнЮре, 2020. 476 с.

11. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР. *Сучасність*. 1995. №4. С.113–125.

12. Історія України: формування етносів, нації, державності. Київ, 2009.

13. Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 2 (з другої половини XVII до початку XXI століття).

14. Касьянов Г. Шістдесятники, дисиденти, неформали, знайомі незнайомці. *Подолія*. 1995 17 січня. С.3.

15. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.

16. Кравченко Я. «Розстріляне відродження українського малярства». *День*. 2012. 26–27 жовтня. С. 17, 24.

17. Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників, – документи / уклад. О. Зінкевич. Торонто: Смолоскип, 1989. 1026 с.

18. Литовченко І. Середовище і людина: мистецькі процеси ХХ століття і Україна: монументально-декоративне мистецтво (на прикладі творчості Михайла Бойчука і художників його школи). *Образотворче мистецтво*. 1990. №5. С.9–14.

19. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.

20. Мусієнко О. Шістдесятники: звідки вони? *Пам'ять століть*. 1997. №2. С. 15–27.

21. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua

22. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. *Сучасність*. 2000. № 4. С.65–84.

23. Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.

24. Повсякдення українців в умовах тоталітаризму: колективна монографія / наук. ред. О. Лук'яненко, В. Дмитренко. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. 216 с.

25. Поети-шістдесятники у національному відродженні України: збірник наукових праць / за ред. П. В. Ворони. Полтава: Полтавський ун-т економіки і торгівлі, 2011. 96 с.

26. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001.

728 с.

27. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.

28. Суровцова Н. В. Легенда розстріляного відродження. *Шкільна бібліотека*. 2011. №2. С. 15–17.

29. Таран Л. Неокласики Микола Зеров та Максим Рильський. *Сучасність*. 1995. № 3. С. 107–111.

30. Українська культура в європейському контексті / за ред. Ю. П. Богуцького. Київ: Знання, 2007. 680 с.

31. Хархун В. Соцреалізм як канонічне мистецтво. *Слово і час*. 2010. №9. С. 3–14.

32. Яворська В. Етноміфологічні мотиви та постмодернізм у творчості Сергія Параджанова. *Історія України*. 2009. №15. С. 4–6.

Уривки з джерел та літератури:

Єфіменко Г. Г. «Історія створення та автентичний зміст «воєнно-політичного союзу» між УСРР та РСФРР (березень – червень 1919 р.)»

«Більшовицьке керівництво завжди було прихильником великої централізованої держави. Однак поширення на початку ХХ ст. національно-визвольного руху змусило його якимось чином реагувати на національний чинник.... Визнання більшовиками «права на відокремлення» не означало бодай нейтрального ставлення до можливості його втілення у життя.... Гасло про право націй на самовизначення більшовицькі керманічі використали в боротьбі з Тимчасовим урядом у 1917 р. Після захоплення влади вони були змушені демонструвати прихильність до цього лозунгу, адже потрібно було зміцнювати своє становище. «Українського питання» це стосувалося в першу чергу. До середини 1918 р. проблема, здавалося, втратила актуальність. Однак восени 1918 р. ситуація змінилася. Доволі несподівано для Кремля виявилось, що національні гасла в повстанському русі, котрий розгорівся в «національних окраїнах», і насамперед Україні, відігравали важливу роль. Тому після революції в Німеччині та її виходу з війни більшовицьке керівництво знову вирішило використати «національні козири» своїх дореволюційних лозунгів. Кремль повернувся до апробованого (на прикладі України) досвіду створення радянських урядів у національній оболонці. За обставин, що склалися наприкінці 1918 р., ідею «злиття» довелося відкласти – владу в національних регіонах спочатку треба було здобути. Завдання вдалося виконати «малою кров'ю», оскільки значна частина повстанських загонів, які заповнили

Україну, під впливом національних та соціальних гасел більшовиків перейшла на їхній бік. Тим більше, що перед очима був яскравий приклад – у Росії відбувся переділ землі. Та вже перші кроки нової влади на опанованій території свідчили про те, що від централізації вона відмовлятися не збиралася. Формально не відкидаючи привабливих гасел, більшовики проводили протилежну політику. На відміну від владного проводу республіки, у Кремлі національна форма радянської державності в Україні сприймалася лише як ширма, за якою немає жодного змісту. Зокрема В.Ленін у заключній промові на VIII з'їзді РКП(б) (18–23 березня 1919 р) з приводу програми партії двічі проговорився, що нині «існує одна Радянська республіка». Ще більш чітко ставлення Кремля до УСРР віддзеркалилося у промові члена Президії Всеросійського ЦВК Л. Сосновського, яку він виголосив на засіданні ВЦВК 9 квітня 1919 р: «Товариші, ЦВК до цього часу доводилося працювати як єдиному законодавчому органу робітників і селян в усьому світі. Сьогоднішнє засідання ми щасливі відкрити, знаючи, що поряд з нами в Європі є два таких вогнища робітничої й селянської революції – в Угорщині та Баварії». Як бачимо, що ані Україну, ані інші радянські республіки (Естонія, Литва, Білорусія, Латвія), щодо визнання незалежності яких, на відміну від України, було навіть ухвалено спеціальні юридичні акти, за якимсь окреме, і тим більше – незалежне ціле у Кремлі не вважали. Серед рядових комуністів в Україні набували популярності ідеї, висловлені в маніфесті В.Шахрая та С.Мазлаха «До хвилі: Що діється на Україні і з Україною» (Саратов, 1919 р.). Один із його авторів – С.Мазлах – у листі до дружини охарактеризував становище такими словами: «Україна повинна бути самостійною радянською республікою. Цього вимагають інтереси українських трудящих й успіх світової революції. І це усвідомлюють робітники. Усвідомлюють навіть національно знеособлені елементи, що випередили історію». У Кремлі були вкрай стурбовані таким меседжем і поширенням цих ідей в Україні. Тож книгу заборонили, а авторів виключили з лав КП(б)У. Усе назване вище, – прагнення керівництва УСРР до економічної та політичної самостійності, поширення у прокомуністичному сегменті українського суспільства ідеї існування реально окремішньої республіки, до чого додалося бажання центру створити міцний «військовий кулак» для зміцнення своєї влади та експансії в Європу, – спричинило активацію ідеї «злиття». Її імпульс ішов із більшовицького центру.

**Єфіменко Г. Г. Історія створення та автентичний зміст
«воєнно-політичного союзу» між УСРР та РСФРР
(березень – червень 1919 р.). URL: <https://www.historians.in.ua/>**

Плохій С. «Брама Європи»

«Лінгвістична та культурницька українізація не змогла змінити культуру індустріального півдня та сходу республіки. Ніде це настільки не впадало у вічі, як у новій столиці України, Харкові. Частка тих, хто вважав рідною мовою українську, між 1926 та 1939 роками збільшилася лише з 24 до 32 %, а частка тих, хто вважав рідною російську, залишилася на тому ж рівні – близько 64 %. За цей період населення міста подвоїлося з 477 до 833 тисяч осіб, а частка українців зросла з 39 до 49 %. Політику українізації було зупинено перш, ніж вона змогла домогтися включення міста в український культурний процес, – ця поразка матиме довгострокові наслідки для самоідентифікації українського сходу. Але політика українізації залишила й інший відбиток на українському суспільстві. Вона створила умови, у яких дедалі більше міських українців оголошували себе українцями, а не росіянами, незважаючи на те що використовували переважно російську мову. Оскільки кількість російськомовних українців продовжувала зростати, вони утворили важливу культурну ланку між україномовними українцями та російськомовними росіянами. Насправді між усіма трьома групами існувала своя *lingua franca*, що називалася суржигом – суміш двох мов».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 304–305.

Плохій С. «Брама Європи»

«Голод створив іншу Радянську Україну. Сталін зумів утримати її в своїх руках, очистивши партійний та державний апарат від тих, хто не хотів іти проти власного народу й забирати в голодних людей останні харчі: у першій половині 1933 року з понад 500 секретарів райкомів партії більш як половина втратили свої посади, багато з них були заарештовані та вислані. Решта ішли за партійною лінією, якою б вона не була. Це були саме ті кадри, які Сталін хотів зберегти, принаймні на деякий час. Також він отримав нове «соціалістичне» селянство. Ті, хто пережив голод, отримали свій урок: вони могли вижити, лише приєднавшись до запроваджених партією колгоспів, що оподатковувалися за нижчою ставкою, ніж одноосібники, а навесні 1933 року були єдиними господарствами, яким надавалася урядова допомога. Колективізація абсолютної більшості домогосподарств і землі, тепер уже ставши фактом, різко змінила економіку, соціальну структуру й політику українського села».

Плохій С. Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 330

**Лист В. Поплавка проф. Д.Антоновичу із закликом повернутися в
Україну**

та заохочувати до цього інших емігрантів (1921 р., жовтня 5)

Шановний Дмитро Володимировичу!

П'ять місяців як ми не бачились і 4 [місяці] як я на Україні. Чи читали Ви закордоном мій лист до Українського громадянства? Тепер я муся сказати тим, що хоч мали вуха та не чули. – Час вертати домів єдиний шлях – порозуміння з радянською] владою. Шлях мирного культурно-національного розвитку, на якому немає жодних перепон, а, навпаки, [є] всяческа допомога, яка можлива по обставинах часу. За час р[адянської] вл[ади] в справі національної освіти зроблено незрівняючи більше, ніж за обидві УНР з Гетьманщиною вкупі.

Гадаю, Ви знаєте, що я не напишу того, в чому не певен. Я 4 місяця придивлявся, поки Вам написав листа.

Мирний комунізм – замість військового, продналог – замість розверстки і нова економічна політика зміцнили р[адянську] вл[аду], і вона зараз міцніша, ніж колись була. Ставка на голод, як може хто так думав, бита. Життя як весняна травичка пробивається з кожної щілини.

Знаючи загальні бажання еміграції повернутися на Україну, я вияснив тут це питання.

З розмов [з] відповідальнішими особами вияснилась згода на поворот наукових та технічних сил. Ніякого вибачення радянська] вл[ада] не вимагає. Повертаючийся офіційно заявляє, що не буде приймати жадної участі в партіях і організаціях, що ворожі р[адянській] вл[аді] і бажають її нищити. Повертаючийся мусить бути лояльним до влади і займатись своєю справою по фаху.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 587.**

**З протоколу засідання колегії Наркомосу УСРР про сприяння
мистецькому об'єднанню «Березіль» та музично-хоровим колективам
(1923 р., червня 26)**

С л у ш а л и: 5. Інформацію о работе и достижениях театрального объединения «Березиль» (т. Курбас).

Постановили: 5. Коллегия Наркомпроса признает работу художественного объединения «Березиль» весьма ценной в деле создания нового украинского театра, революционного как по содержанию, так и по форме. Предложить отделу искусств обратить серьезное внимание на работу

об'єднання, оказывая ему фактическое содействие в его работе. Обратитъ внимание отдела искусств на желательность определения места художественному об'єднанню «Березиль» в общей системе организации и учреждений отдела искусств.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 605.**

Павло Тичина

Партія веде (уривок) (1933)

Та нехай собі як знають
Божеволіють, конають,
Нам своє робить:
Всіх панів до дної ями,
Буржуїв за буржуями
Будем, будем бить!
Адже це уже не дивно,
Що ми твердо, супротивно,
Владно устаєм.
Ми йдемо походом гідним, –
Всім пригнобленим і бідним
Руку подаєм!
Оживляєм гори, води,
Вибудовуєм заводи,
Ростемо ж ми, гей! –
До пустель, каналу й річки
Наші славні п'ятирічки –
Мовби до дітей,
До своїх дітей.

<https://ukrclassic.com.ua/katalog/t/tichina-pavlo/858-pavlo-tichina-partiya-vede>

Анонімний експромт на вірш П. Г. Тичини «Партія веде»

Тичина також наш поет,
Він часто ходить у кльозет,
Та він не сам туди іде –
Його скрізь партія веде.

<http://litakcent.com/2018/02/12/proval-oblom-i-pshik-abo-zoloti-bulki-20-h/>

З доповідної записки Голові ДПУ УСРР «Про підсумки роботи по викриттю українського контрреволюційного підпілля по Україні у зв'язку із справою

Спілки визволення України» (1929 р., грудня 1)

В результаті операції, здійсненої в 28 округах по викриттю українського підпілля, зв'язаного з «СВУ», арештовано понад 700 чоловік. Операція охопила праві українські кола і виявила цілий ряд угруповань і організацій, що проводили антирадянську роботу на селі і в окружних центрах.

В ряді округів виявлені організаційні осередки «СВУ», які проводили роботу під безпосереднім керівництвом і за вказівкою Київського центру чи окремих членів президії «СВУ» (Єфремов, Чехівський та ін.).

Поряд з цим операція показала, що майже всі ліквідовані контрреволюційні угруповання і організації ідеологічно споріднені з «СВУ» і так чи інакше, якщо не завжди організаційно, то за своєю цілеспрямованістю, методами роботи, програмною платформою, зв'язані з ліквідованим нині українським контрреволюційним підпільним центром – «СВУ»...

**Україна в ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів (1900-1939).
Київ, 1997. С. 368-369.**

**З Постанови «Про основні засади п'ятирічного плану
культосвітнього будівництва УСРР на 1933-1937 рр.»**

Розгортання соціалістичного будівництва, великі капіталовкладення у народне господарство, поліпшення добробуту трудящих, – все це рішуче поставило питання про всебічне розгортання роботи і на культурно-освітньому фронті, насамперед про запровадження обов'язкового загального навчання в країні; ліквідацію загальної та технічної неписьменності серед дорослої людності; відтворення робочої сили в усіх галузях народного господарства; готування народньо-господарських і культурно-освітніх кадрів; розгортання науково-дослідної роботи; сприяння масовій політосвітній роботі та художньому й мистецькому вихованню...

**Основні настанови для складання другої п'ятирічки культурного
будівництва...**

Мистецтво

Велика роль мистецького впливу в розв'язанні проблеми подолання пережитків капіталізму в свідомості людей та перетворення їх на свідомих і активних будівників соціалізму вимагає від мистецьких закладів особливу увагу звернути на якість своєї роботи та значно збільшити кількісне охоплення трудящих. Піднесення добробуту трудящих значно збільшить попит на

задоволення культурних потреб, що теж поставить вимогу поширити мережу мистецьких закладів...

в) В галузі образотворчого мистецтва

Спрямувати роботу образотворчого мистецтва на службу будівництва соціалізму, зокрема звернути увагу на розвиток монументальних форм – архітектури й скульптури в оформленні нових соціалістичних міст, у перебудові й реконструкції наявних. Поширити мережу пересувних центральних художніх виставок, утворити малі пересувні художні виставки, що обслуговували б не тільки великі центри, а й найвіддаленіші невеликі робітничі селища, колгоспи, радгоспи і МТС. Організувати ряд заходів стимулювання художньої творчості – конкурси, премії, командировки, дотації. Організувати закуп продукції художників, скульпторів клубами, будинками соціалістичної культури, будинками колективіста, будинками відпочинку, для чого налагодити виставки продукції митців. Поширити репродукції з кращих зразків образотворчого мистецтва. Звернути особливу увагу на оформлення речей масового споживача.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 637–639.**

Справа № 103010 у звинуваченні О.С.Курбаса (1937 р.)

Курбас Олександр Степанович, 1887 року народження, в Галичині (м. Самбір), громадянин СРСР, службовець, освіта вища, режисер, колишній соціал-демократ.

Був одним з керівників контрреволюційної організації УВО. Мав зв'язки із Шумським та іншими відомими контрреволюційними націоналістами. Для контрреволюційної пропаганди та стосунків із контрреволюційними націоналістами використовував український театр «Березіль», яким сам керував. Збирав у театрі контрреволюційні елементи й виховував кадри в контрреволюційному дусі.

Судовою Трійкою при колегії ДПУ (УРСР) від 9.IV. 1934 року за статтю 54–11 Кримінального кодексу УРСР засуджений до ув'язнення у виправно-трудовах таборах (ВТТ) на 5 років.

Перебуваючи в Соловецькому таборі на керівній роботі по лінії театру, вперто підбирав собі кадри винятково з українських контрреволюційних націоналістів.

Обертаючись серед українців (Ірчан-Баб'юк, Владимиров А. Г., Гоккель, Генрікс), казав їм, що в «Радянській Україні панує диктатура чорносотенної

російської кліки й що ця кліка знищила ленінську національну політику, українську культуру, літературу та знищує українську мову».

Цікавиться політичними подіями. Вважає, що доля ув'язнених залежить від міжнародного становища. У розмові із в'язнем Потураєвим сказав йому про те, що відомі йому в'язні – українські націоналісти, які перебувають у таборах, «духом не занепадали», бо він має свідчення про те, що частина керівників, які залишилися на волі, далі працюють так само, як і до арешту. Ці відомості одержав од своєї дружини, що підтримує зв'язки з деякими керівниками контрреволюційної організації українських націоналістів у Харкові, що перебувають на волі.

Має намір тікати з табору...

В и т я г з п р о т о к о л у № 31

Засідання Особливої Трійки Управління наркомату внутрішніх справ Ленінградської області № 83 від 9.X.1937 року.

Слухали: Курбас Олександр Степанович, 1887 року народження, з Галичини (м. Самбір), громадянин СРСР, службовець, освіта – вища, режисер, колишній соціал-демократ. Судовою Трійкою при Київському обласному ДПУ УРСР від 9.IV.1934 р. за статтею 54-11 Кримінального кодексу УРСР засуджений до ув'язнення у виправно-трудовах таборах на п'ять років.

Ухвалили: Курбаса Олександра Степановича – розстріляти.

А к т п р о виконання вироку

Вирок Трійки Управління НКВС Ленінградської області за протоколом № 83 від 9 жовтня 1937 року щодо засудженого Курбаса Олександра Степановича виконано 3 листопада 1937 року, про що й складено цей акт.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.

Київ: Наукова думка, 2013. С. 642–643.

Дмитро Павличко

Коли умер кривавий Торквемада (1958)

Коли умер кривавий Торквемада,
Пішли по всій Іспанії ченці,
Зодягнені в лахміття, як старці,
Підступні пастухи людського стада.
О, як боялися святі отці,
Чи не схитнеться їх могутня влада!
Душа єретика тій смерті рада –
Чи ж не майне десь усміх на лиці?
Вони самі усім розповідали,

Що інквізитор уже нема.
А люди, слухаючи їх, ридали...
Не усміхались навіть крадькома;
Напевно, дуже добре пам'ятали,
Що здох тиран, але стоїть тюрма!

<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=111>

Василь Стус

Звіром вити, горілку пити (1964)

Звіром вити, горілку пити – і не чаркою, поставцем,
і добі підставляти спите вірнопідданого лице.
І не рюмсати на поріддя, коли твій гайдамацький рід
ріжуть линвами на обіддя кілька сот божевільних літ.
І не бештати, пане-брате, а триматися на землі!
Нею б до печінок пропахнути, в ґрунт вгрузаючи по коліна.
А щоб звикнути – остудити, закропити у крик, у кров,
заперіщить вишневим віттям віком викрадену любов.
І з ордою під дикі галаси прорешечуватись гробами,
раз жене нас ненатля сказу по роках, по віках, по горбах!

<https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/stus-vasil/631-vasil-stus-zvirom-viti-gorilku-piti>

Ліна Костенко

Ван Гог (1964)

Добрий ранок, моя самотність!
Холод холоду. Тиша тиш.
Циклопічною самотністю
Небо дивиться на Париж.
Моя муко, ти ходиш по грані!
Вчора був я король королів.
А сьогодні попіл згорання
Осідає на жар кольорів.
Мертві барви.
О руки-митарі!
На мольбертах розп'ятий світ.
Я – надгроб'я на цьому цвинтарі.
Кипариси горять в небозвід.
Небо глухо набрязкло грозою.

Вигинаються пензлів хорти.
Чорним струсом палеозою
переламано горам хребти.
Струменіє моє склепіння.
Я пастух. Я дерева пасу. В кишнях дня,
Залатаних терпінням,
Я кулаки до смерті донесу.
Самовитий – несамовитий –
Не Сезан – не Гоген – не Мане –
Але що ж я можу зробити,
Як в мені багато мене?!
Він божевільний, кажуть. Божевільний!
Що ж, може бути. Він – це значить я.
Боже – вільний...
Боже, я – вільний!
На добраніч, Свободо моя!

<https://ukrclassic.com.ua/katalog/k/kostenko-lina/293-lina-kostenko-zbirka-virshiv>

**Дзюба І. З передмови до перевидання праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?»
(1990 р.)**

Безпосереднім моїм завданням було спробувати переконати тодішнє керівництво УРСР і СРСР (власне, насамперед СРСР, оскільки всім було зрозуміло, що там, у Москві, все вирішується, – тому праця була зразу ж надіслана в російському перекладі і до Москви) у згубності тодішньої національної політики, показати, що воно по-фарисейському клянеться іменем Леніна, а насправді проводить антиленінську політику – конкретно щодо України, політику тотального придушення національно-культурних інтересів українського народу, ущемлення його в соціально-економічній, політичній, культурній, мовній, демографічній та інших сферах. Це був мій перший адресат. Але водночас мені здавалося великою бідою і великою небезпекою те, що значна частина російського та русифікованого населення в Україні, зокрема з числа інтелігенції, не задумується над національними проблемами, байдуже, а то й недобррозичливо ставиться до вимог справедливості в національній справі. Тут я вбачав одне з джерел небезпеки і один із резервів русифікаторської енергії системи. Мені хотілося переконати таких людей у тому, що вони помиляються, вважаючи національні проблеми не вартими їхньої уваги, а коли пасивно чи активно сприяють русифікації, то стають

вільними чи невільними співучасниками злочину проти українського народу. Я намагався апелювати до їхнього сумління, почуття справедливості та й просто тверезого політичного глузду. Це був другий адресат, якого я собі уявив.

Нарешті, мав перед очима і третього адресата. Це ті, хто хотів зрозуміти, що діється з Україною, хто хотів щось зробити для неї, кому боліла й не давала спокою її доля. Не називаю їх однодумцями, бо думалося по-різному (як і сьогодні), але біль був на всіх один, спільний, він єднав і людей, часом далеких і дуже далеких світоглядом. Мені здавалося, що відродження України можна найпевніше досягти на шляхах відновлення ленінської національної політики і що саме навколо такого розуміння нашої історичної перспективи можуть консолідуватися найширші верстви української суспільності.

Оця потрійна заадресованість праці відбилася не лише на її стилістиці, а й призвела до деяких внутрішніх суперечностей і в тональності, і в характері аргументації.

<http://litopys.org.ua/idzuba/dz02.htm>

Висновок комісії ЦК КП України про лист І. М. Дзюби та доданий до нього матеріал «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1972 р., лютого 15)

Центральний Комітет КП України постановою від 7 лютого 1972 р. доручив комісії в складі тт. А. Д. Скаби (голова), В. Ю. Євдокименка, Ю. О. Збанацького, В. П. Козаченка, Л. П. Нагорної, П. О. Недбайла, В. А. Чирка, М. З. Шамоти та П. Й. Ящука розглянути листа І. Дзюби, адресованого першому секретареві ЦК КП України т. Шелесту П. Ю. та голові Ради Міністрів УРСР т. Щербицькому В. В., та доданий до цього листа матеріал «Інтернаціоналізм чи русифікація?», надіслані до ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР в 1966 р.

Уважно проаналізувавши згаданий лист та матеріал І. Дзюби, а також вивчивши матеріали зарубіжної антирадянської преси і радіо за період з 1966 по 1972 р., комісія прийшла до висновку, що *підготовлений Дзюбою матеріал «Інтернаціоналізм чи русифікація?» є від початку й до кінця пасквілем на радянську дійсність, на національну політику КПРС і практику комуністичного будівництва в СРСР.*

Цей матеріал має явно виражений антирадянський, антикомуністичний характер, а його автор стоїть на відверто ворожих, буржуазно-націоналістичних позиціях. [...]

При цьому він вдається до прийомів, запозичених з арсеналу буржуазно-націоналістичної пропаганди. Дзюба намагається довести, що нібито

український народ під впливом русифікаторської політики КПРС втрачає свої риси як нації, всіляко нав'язує читачеві думку про національну кризу на Україні, звинувачує партію в тому, що у нас проведена «нешадна ревізія ленінської національної політики», «взяли гору антиленінські, антикомуністичні тенденції в національному питанні», що практика в національному питанні «далеко не завжди» відповідає теорії. [...]

Такий підхід є наклепом на нашу партійну і державну політику в національному питанні, спрямованим на те, щоб викликати незадоволення і недовір 'я до партії і уряду, посіяти сумнів у їх спроможності правильно вирішувати національне питання. Все це, як свідчить детальний аналіз, потрібно Дзюбі для того, щоб оживити збанкрутілі ідеї українського буржуазного націоналізму, запозичуючи при цьому нові методи і аргументи у сучасних антикомуністів і ревізіоністів усіх мастей. [...]

Дзюба будь-що намагається довести, що Україна зазнає економічної експлуатації з боку, як він пише, Москви, що їй великої «шкоди завдає економічний зверхцентралізм», який сковує ініціативу на місцях і розвиток продуктивних сил республіки. В цих твердженнях неважко помітити відгомін горезвісних волобуєвщини, шумськізму і хвильовизму. [...]

Так само тенденційно і фальсифіковано змальовує Дзюба розвиток і досягнення української радянської культури. У літературі, в театрах, кіно, музеях, скрізь, куди не глянь, – твердить він, – панує примітив, убогість, «сірятина», «хуторянщина». І в цьому він звинувачує партію та уряд, їх політику «мародерства» по відношенню до культурної спадщини українського народу. Негативна оцінка сучасного стану в українській культурі викликана у Дзюби саме її соціалістичним змістом. Тому й не дивно, що він прямо стає на захист «другої культури» – від Мазепи до Хвильового, яка мала явно виражений антимосковський, антинародний характер. [...]

З позицій буржуазного націоналізму розглядає Дзюба і питання про мову. Існування другої мови – російської – у вжитку народів СРСР, всупереч фактам, він вважає прямою загрозою цим мовам і народам, двомовність називає «зашморгом на шії народів» і т. д. [...]

На його думку, людина, що потрапила в інше національне середовище і обставини життя, змушена прийняти мову цього середовища, є вже неповноцінна людина, непридатна для творчої діяльності, якою б не була обрана нею галузь [...] Всякий «відступ» від національного, від національної мови означає крах особистості. [...]

Таким чином, можна зробити висновок, що Дзюба в своїй «праці» вдається до фальсифікаторських маніпуляцій в питанні про розвиток культури і мови. Його заяви про «другосортність» української культури, про її

штучне стримування і збіднення «...багатьма заходами, грубим адмініструванням, троглодитським культурним рівнем і “глибоко-зшелонированной” бюрократичною “пильністю”, невтомним автоматично-пресекательним рефлексом...» є безпідставними. В той же час вони розраховані на дезорганізацію нашого народу та світової громадськості про справжній стан культурного розвитку Радянської України, перегукуються з твердженнями українських буржуазних націоналістів за кордоном. [...]

Висновки

1. Лист Дзюби і доданий до нього матеріал «Інтернаціоналізм чи русифікація?», надіслані до ЦК КП України, являють собою виклад поглядів сформованого українського буржуазного націоналіста, вони є злісним наклепом на ленінську національну політику КПРС і практику національного будівництва в Радянському Союзі, підступною спробою, прикриваючись посиленнями на класиків марксизму-ленінізму і всіляко перекручуючи їх положення, пропагувати ідеї і принципи українського буржуазного націоналізму.

2. Додана до листа «праця» Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» носить відверто антирадянський характер. Дзюба навмисне і свідомо перекручує і фальсифікує розвиток та досягнення економіки і культури Радянської України, прагнучи будь-що довести її «колоніальне становище», по суті повторює і всіляко намагається «аргументувати» основні твердження буржуазної та націоналістичної пропаганди, змикається з поглядами запеклих антикомуністів.

3. Дзюба зводить злісні наклепи на Комуністичну партію і Радянський уряд, вдається до безсоромних фальсифікацій, намагаючись будь-що довести, нібито наша партія відступила від ленінських настанов у розв'язанні національного питання. [...]

6. «Праця» Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» широко використовується нашими ворогами в ідеологічній боротьбі проти соціалізму, поширюється «самвидавом» серед ідейно нестійкої частини молоді і інтелігенції республіки, завдає шкоди справі комуністичного виховання радянських людей.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 861–863.**

**Записка Державного комітету Ради Міністрів УРСР по кінематографії
відділу культури ЦК КП України**

про внесення виправлень до фільму «Вбивця відомий» (1973 р., травня 18)

Згідно з вказівкою ЦК Компартії України повнометражну кінокартину «Вбивця відомий» (автор сценарію В. Кузнецов, режисер Л. Удовенко, Київська студія науково-популярних фільмів) у квітні ц. р. переглянули члени бюро Львівського, Івано-Франківського та Волинського обкомів КП України, відповідальні працівники партійних, радянських органів, керівники ідеологічних установ цих областей.

Відмічаючи позитивні якості фільму, спрямованого проти злочинної діяльності українських буржуазних націоналістів, учасники переглядів водночас висловили свої критичні зауваження і пропозиції щодо змісту фільму «Вбивця відомий» і вирішення його окремих епізодів.

У зв'язку з цим Держкіно УРСР запропонувало Київській студії науково-популярних фільмів внести до кінокартини ряд виправлень:

1. Вилучити прямий показ портретів Бандери, Мельника та ін., залишивши їх тільки в тих кадрах, де вони перетворюються на свастику;

- в епізоді, пов'язаному з дивізією СС «Галичина», вилучити плани параду і відповідно збільшити кількість кадрів, що розповідають про повне знищення Радянською Армією цієї фашистської дивізії;

- значно зменшити метраж синхронних виступів колишніх ватажків українського буржуазного націоналізму, знайшовши спосіб для заміни їх крупних планів іншим зображувальним матеріалом;

- зменшити кількість деяких кадрів, які занадто часто повторюються у фільмі («Криниця», «мати біля дерева»);

- вилучити з фільму невдало відзнятий виступ поета Д. Павличка;

- в епізоді «Початок Великої Вітчизняної війни» вилучити всі кадри після того, як до хати увійшов фашистський солдат;

- вилучити плани озера, замінивши їх світлими краєвидами України;

- початковий епізод фільму «Суд над націоналістичними бандитами» доповнити синхронним виступом судді, який зачитує вирок катам.

2. Використовуючи документальні матеріали, висвітлити у фільмі боротьбу широких народних мас, зокрема, населення західних областей України проти банд націоналістів;

- більш глибоко розкрити у фільмі тему сучасних методів ідеологічних диверсій українських буржуазних націоналістів, за допомогою введення у фільм додаткових матеріалів розповісти про підступні дії буржуазних націоналістів у наш час;

- доповнити фільм епізодом, в якому будуть широко показані зв'язки українських буржуазних націоналістів з уніатами, з такими мракобісами, як Шептицький і Сліпий;

- провести зйомки нових епізодів, присвячених розквіту економіки і культури в західних областях України;

- переробити дикторський текст, підсилити його гостро-публіцистичне звучання, більш чітко підкреслити класову суть націоналізму;

- включити до дикторського тексту перед виступом Марії Кіх характеристику її діяльності.

За повідомленням дирекції студії «Укрнаукфільм» зйомочна група активно працює над внесенням до фільму цих виправлень.

Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1994. С. 414–415.

**Доповідна записка відділу культури ЦК КПУ
про деяких членів Спілки письменників України (1973 р., грудня 18)**

26 листопада ц. р. на поминальному обіді в квартирі В. Підпалого член КПРС, письменник І. Драч у присутності Л. Костенко, М. Коцюбинської, С. Плачинди, відомих своєю антигромадянською поведінкою і поглядами, зробив заяву непартійного, антисупільного характеру. Як злобні антирадянські вихватки слід розглядати й окремі репліки Л. Костенко.

Володимир Олексійович Підпалый (1936–1973 рр.), безпартійний; працював у колгоспі, служив у Радянській Армії, після закінчення філологічного факультету Київського держуніверситету (1962 р.) працював редактором у видавництвах «Дніпро» та «Радянський письменник». З 1972 р. був членом Спілки письменників України.

Окремими виданнями вийшли збірки віршів «Зелена гілка» (1963 р.), «Повесіння» (1964 р.), «Тридцять літо» (1967 р.), «В дорогу – за ластівками» (1968 р.), «Вишневий цвіт» (1970 р.).

У своїх публікаціях надавав перевагу інтимній ліриці, елегійним описам природи. В громадянській ліриці – національним «болям» («...непробудно спить уся країна, розтринькавши і славу, і біду...»). Збірка «Повесіння», видавництво «Радянський письменник», К., 1964, стор. 74), історичним «кривдам» («Про це я чув уперше від Богдана, коли яса його над світом сяла. А як він потім каявсь до схід сонця, коли старшина й куроїди велику славу патрала...»). Збірка «Повесіння», стор. 85). Ставлення автора до нашої радянської дійсності зрозуміле з такої недвозначної історичної аналогії:

Німеччино! По ґратам пізнаю –

На вікнах – грати, на ідеях грати.
І як мені ті грати поламати,
Коли я сам за ґратами стою!

(Збірка «Тридцять літо», видавництво
ЦК ЛКСМУ «Молодь», К., 1967, стор. 77).

За час роботи у видавництві «Радянський письменник» (1965–1973 рр.) рекомендував до видавничого плану неприйнятні для нашої ідеології вірші І. Калинця, В. Голобородька, В. Стуса, збірки яких вийшли за рубежем у націоналістичних видавництвах. Готував до друку книжку Л. Костенко «Княжа Гора», зняту потім із виробництва у верстці за серйозні ідейні вади.

Ліна Василівна Костенко, 1930 р. народження, безпартійна; навчалася в Київському педагогічному інституті, закінчила Московський літературний інститут (1956 р.). З 1958 р. – член Спілки письменників України.

Видала збірки віршів «Проміння землі» (1957 р.), «Вітрила» (1958 р.), «Мандрівки серця» (1961 р.).

Вірші Л. Костенко пронизуються трагічністю і розпачливістю індивідуалізму, хворобливим самозаглибленням, ідеологічно неприйнятні для нас тенденційним осмисленням історичних тем. У згаданій уже збірці «Княжа Гора» на першому плані стоїть соціальне відчуження людини і її відчай:

Куди втечеш, сучасна людино?
Який амулет при собі тримаєш?
Тепер Гаїті в тобі єдине –
Твоя душа, якщо її маєш.

Іван Федорович Драч, 1936 р. народження, член КПРС. Після закінчення 10 класів викладав російську мову і літературу в школі – семирічці, працював інструктором Тетіївського райкому комсомолу, служив у Радянській Армії. В 1958 р. вступив на філологічний факультет Київського університету. У вересні 1961 р. за ідейні вади в окремих публікаціях і недостойну громадську поведінку переведений на заочне відділення, згодом за неуспішність відрахований з університету. В 1964 р. закінчив Вищі сценарні курси в Москві і став працювати в сценарній майстерні Київської студії художніх фільмів ім. О. П. Довженка. З 1962 р. – член Спілки письменників України.

Видав збірки віршів «Соняшник» (1962 р.), «Протуберанці серця» (1965 р.), «Поезії» (1967 р.), «Балади буднів» (1967 р.), «До джерел» (1972 р.). Виступає у жанрі поетичного перекладу та літературно-художньої критики.

Для переважної більшості його творів характерні надмірна ускладненість образної системи, оперування абстрактно-гуманістичними категоріями. Його вірші не мають чітких часових координат і

використовуються ідейними супротивниками для наклепів на наше сьогодення.

За час роботи на кіностудії т. Драч написав п'ять літературних сценаріїв, за чотирма з них були поставлені фільми.

«Криниця для спраглих». Сценарій мав ряд ідейно-художніх вад. У процесі постановки неодноразово перероблявся, проте фільм (режисер Ю. Ілленко) вийшов неприйнятним в ідейно-художньому відношенні, на що вказувалося у постанові ЦК Компартії України від 30.VI.1966 р. «Про окремі серйозні недоліки в організації виробництва кінофільмів на Київській студії ім. О. П. Довженка».

«Іду до тебе» (про Лесю Українку). Сценарій позначений серйозними ідейно-художніми недоліками. В процесі зйомок перероблявся, тричі змінювався склад постановочних груп, допущені великі перевитрати державних коштів. Однак у фільмі (виробництво 1971 р., режисер М. Мащенко) не були до кінця подолані закладені в сценарії недоліки: Леся Українка зображена однобічно, поза її діяльністю як представниці революційно-демократичного руху, дещо перебільшено національний момент. «Пропала грамота» (за однойменним твором М. В. Гоголя). Сценарій, будучи довільним переказом оригіналу, мав значні ідейно-художні вади. В процесі зйомок неодноразово перероблявся, двічі змінювався склад постановочних груп. Фільм (виробництво 1972 р., режисер Б. Івченко) вийшов з істотними недоліками: замилювання козацькою старовиною, відступи від історичної правди при характеристиці діяльності історичних осіб. [...]

У жовтні ц. р. т. Драч звернувся у відділ культури ЦК Компартії України з проханням ознайомитись із машинописом його збірки поезій англійською мовою «Світильники часу», підготовленої до видання у США поетом Стенлі Куніцем. Оскільки в цих поезіях однобічно, а подекуди й викривлено відображається наша радянська дійсність, т. Драчу рекомендовано відмовитись від видання за рубежом збірки «Світильники часу».

Виходячи з викладеного вище, вважали б за необхідне рекомендувати Київському міськкому партії розглянути питання про партійну відповідальність Драча І. Ф. за ідейну спрямованість його творчості та громадську поведінку.

Керівництву Київської письменницької організації (тг. Збанацький Ю. О., Чалий Б. Й.) вжити заходів до підвищення відповідальності членів Спілки за ідейно-художню спрямованість творчості і громадську поведінку. Обговорити негідну поведінку членів СПУ І. Драча, Л. Костенко, а також С. Плачинди, Л. Ковальчука та ін., причетних до згаданого інциденту.

Рекомендувати керівництву Київської кіностудії ім. О. П. Довженка (т. Путінцев А. Г.) вирішити питання про доцільність використання т. Драча І. Ф. на посаді члена сценарної майстерні кіностудії з огляду на серйозні ідейно-художні вади в його літературних сценаріях, що призвели до значних моральних і матеріальних збитків.

Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1994. С. 420–423.

Звернення С. Й. Параджанова до Прокурора УРСР (1974 р., січень)

Я притягнутий до кримінальної відповідальності за статтю 121-1 9 січня 1974 р. У ніч, коли я насмілююсь звернутися до Вас, мені виповниться 50 років. Спілки кінематографістів, кіно, преса готувалися привітати мене з ювілеєм. У 1952 році, закінчивши ВДІК у Москві в майстрів Довженка О. П. і Савченка І.А., я був направлений на Україну, де я і створив свій кращий фільм «Тіні», знайшов українських друзів, сім'ю, сина і творчу славу. Однак після «Тіней», який приніс славу українській кінематографії, з ряду невідомих мені причин мені не вдалося створити наступний фільм. Мене проковтнуло клінічне безробіття, неробство і порожнеча. Комітетами кінематографістів безпідставно були закриті фільми «Київські фрески», «Інтермеццо», «Земля, ще раз земля», «Ікар». Саме в цей період від безробіття і порожнечі були мною здійснені ряд аморальних вчинків, які і стали підставою для пред'явлення мені статті 122-1, і ряд інших підозр, пред'явлених мені слідством. [...]

Усвідомлюючи свою вину, я фіксую те, що я носій трагічного захворювання, яке пригнічує мене протягом десятиріч. Недуга розвивалась, зріла, втрачався контроль, розбивалась сім'я, приходив цинізм і зрештою вилився у кримінальне звинувачення.

Виховуючи єдиного 15-річного сина, моя репутація, природньо, торкнеться і його юначого самолюбства. [...]

Насмілююсь звернутися до Вас і у Вашій особі до Радянського законодавства, прошу Вас припинити міру покарання, припинити слідство у зв'язку з моїм повним прийняттям звинувачення.

[...] Водночас повідомляю Вам: найбільш цінні твори мистецтва, які належали мені, мною давно добровільно передані у фонди музею УРСР. Добровільно і безплатно.

**Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С. 870.**

Наочний ряд:

**Микола Бурачек. Вечір біля ставка
(1922)**

**Микола Бурачек. Труханів острів
(20-ті роки)**

**Федір Кричевський. Любов.
(1927)**

**Григорій Нарбут. Енеїда
(1920)**

КУЛІШ Микола Гурович (1892-1937)

Афіша «Мина Мазайло» - п'єси Миколи Куліша в постановці харківського театру «БЕРЕЗІВКА»

Наталія ЖУКОВІЙ як Тьотя Мотя, сестра дружини Мина Мазайло, в п'єсі М. КУЛІША «Мина Мазайло». Харків, театр «Бережівка», 1930 рік.

Микола Куліш, афіша та актори театру «Бережівка»

Олександр Довженко на зйомках фільму

Сергій Григор'єв.
Прийом у комсомол. Сталінське плем'я (1949)

Іван Їжакевич
Тарас пастух (1935)

Григорій Світлицький
В. І. Ленін слухає «Аппасіонату» Бетховена (1938-47)

Олександр Богомазов
Пилярі (1925)

Кирило Гвоздик
Селяни на полі (1929)

Вадим Меллер
Ескіз декорації до вистави «Алло, на хвилі 477» (1929)

**Михайло Бойчук. Свято врожаю (розпис Харківського Червонозаводського театру)
(1935)**

**Іван Кавалерідзе.
Пам'ятник Артему (1927)**

**Іван Шадр
Дівчина з веслом (1935)**

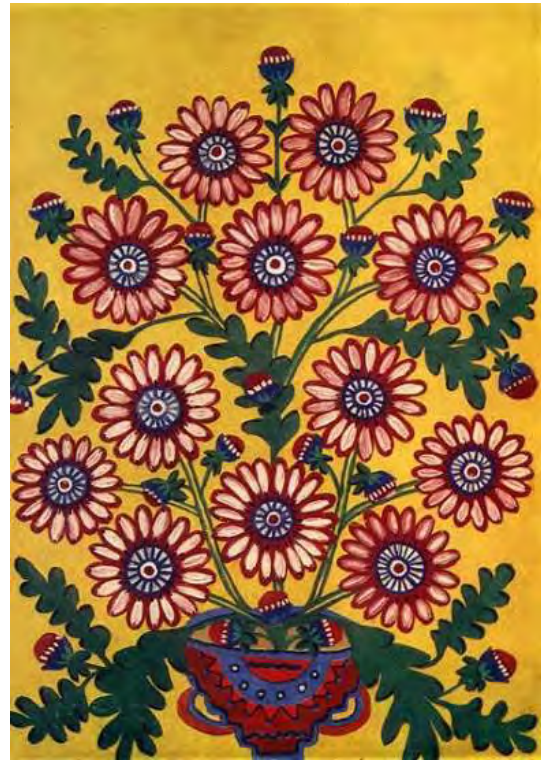
Будинок ЦК КП(б)У (нині Міністерство закордонних справ України) (1936–38)

Дніпровська гідроелектростанція ім. В. І. Леніна. Запоріжжя. (1927–1932)

Алла Горська.
Козак Мамай (1960)

Марія Приймаченко.
Квіти за мир (1965)

Тетяна Яблонська.
Життя продовжується (1971)

Віктор Зарецький
Портрет народної артистки
УРСР Т. Цимбал (1987)

Катерина Білокур
Натюрморт з колосками і глечиком
(1958-1959)

Опанас Заливаха
Дзвонар (1987)

Самота (1983)

Валентин Задорожний

Юрій Кондратюк (1982)

Практичне заняття №6

Тема: Державний і культурний розвиток України доби незалежності

Мета: формувати систему знань про етапи новітнього державотворення України, специфіку розвитку культури.

План

1. Засади новітнього державотворення в Україні.
2. Розвиток сучасної української культури (1990 рр. – XXI ст.). Суспільна відповідальність за збереження української державності.
3. Поняття та риси постмодернізму. Постмодернізм в сучасній українській культурі.
4. Тенденції сучасного українського дизайну.

Методичні вказівки:

Вивчаючи *перше питання* плану, зверніть увагу на етапи новітнього державотворення. Спочатку це були події 1990 року, які ще називають Революцією на граніті. Другим виявом української демократичної традиції стали події 2004 року, відомі як Помаранчева революція. 2014 рік – Революція гідності. Зауважимо, що центральною темою досвіду новітнього державотворення є відносини у трикутнику суспільство-еліти-держава.

У *другому питанні* варто наголосити, що у розвитку національної культури намітилися нові тенденції, відкрилися якісно нові перспективи. Конституція України (1996 р.) закріпила положення про статус української мови як державної, про єдність українського культурного простору, консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, підкресливши тим самим, що держава зацікавлена в розвитку національної культури. Освіта, наука, постаті, література, мистецтво, театр, музика, образотворче мистецтво, архітектура, національні культурні організації і рухи. Вивчаючи розвиток української культури на зламі ХХ–ХХІ століть, студенту слід звернути увагу на наступні поняття: «традиція», «новаторство», «глобалізація», «вестернізація», «масова культура», «елітарна культура», «субкультура», «контркультура», «поп-культура».

У *третьому питанні* необхідно проаналізувати творчість нової постмодерної генерації в українській літературі: Оксани Забужко, Соломії Павличко, літературної групи «Бу-Ба-Бу» (Віктор Неборак, Юрій Андрухович, Олександр Ірванець). Нові імена, стилі, течії та напрями розвитку української естради. Музика постмодернізму – гурти «Брати Гадюкіни», «Скрябін», ВВ,

ТНМК та ін. Постмодерністський напрямок у творчості театральних режисерів: Романа Віктюка, Андрія Жолдака, Леся Подеревлянського.

У *четвертому питанні* необхідно розкрити тенденції сучасного українського дизайну, опрацювавши уривок зі статті «Сучасний український етнодизайн інтер'єру: стрімка динаміка і світове визнання» (Обуховська Л.).

Завдання самостійної роботи: Скласти глосарій до теми (10 слів).

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 2 бали:

2 б. – вчасно і правильно виконано завдання самостійної роботи (згідно з вимогами).

1 б. – не вчасно виконано завдання самостійної роботи студентів / завдання виконано з окремими недоліками та помилками.

0 б. – відсутні результати навчальної самостійної діяльності.

Інформаційні ресурси:

1. Бажан О., Мищик Ю. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2020. 288 с.

2. Борисова О., Климов А. Історія української державності. Київ : Кондор, 2018. 344 с.

3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

4. Грицак Я. Що залишилось після Помаранчевої революції. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010.

5. Гузь О. О. Від міфу до постмодернізму. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 207 с.

6. Дашкевич Я. Постмодернізм та українська історична наука. *Пам'ять століть*. 2000. № 4. С.3–13.

7. Дмитренко В. А. Постмодернізм: особливості та основні риси. *Сучасні соціокультурні процеси: філософсько-аксіологічний дискурс*. Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 листопада 2024 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 75–77.

8. Дмитренко В., Дмитренко В. Культурні та креативні індустрії : секторальний зріз : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 115 с.

9. Дроздовський Д. Боротьба нового і старого чи витіснення національного?: (постмодернізм – український варіант сьогодні й завтра). *Слово і час*. 2008. №6. С. 16–34.

10. Забужко О. С. Дві культури. Київ: Знання УРСР, 1990. 48 с.

11. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст. Київ: Наукова думка, 1992. 116 с.
12. Зборовська Н. Соломія Павличко: фемінізм в українській академічній науці. *Сучасність*. 2000. № 6. С. 55–65.
13. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за заг. ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.
14. Нариси новітньої історії України, 1991–2021; зб. ст. / ред. М. Мінаков, Г. Касьянов та М. Роджанські. Київ : Laurus, 2021. 344 с.
15. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. URL: www.history.org.ua
16. Павличко С. Фемінізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
17. Пітякова Т. Масова культура: втрата чи переосмислення традицій? *Українознавство*. 2008. № 3. С. 132–137.
18. Плохій С. Брама Європи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
19. Поліщук Я. Український постмодернізм у пошуках самоідентичності. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2003. № 3. С. 63–71.
20. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
21. Сабадаш Ю. С. Історія української культури : курс лекцій для студентів усіх спеціальностей. Київ : Ліра-К, 2021. 230 с.
22. Ткаченко Н. Масова культура в Україні. *Українознавство*. 2010. № 2. С. 187–190.
23. Філоненко С. Масова культура: між естетикою, технологією та політикою. *Українська культура*. 2013. № 11. С. 32–37.
24. Яворська В. Етноміфологічні мотиви та постмодернізм у творчості Сергія Параджанова. *Історія України*. 2009. №15. С. 4–6.

Уривки з джерел та літератури:

Плохій С. «Брама Європи»

«До кінця 1990-х років Україна врегулювала кордон і територіальні питання з Росією, створила власну армію, флот і військово-повітряні сили, правові основи для інтеграції з європейськими організаціями в політичній,

економічній сфері та у сфері безпеки. Образ України як складової частини європейської спільноти націй та культур уже давно володів думками української інтелігенції, від батька українського лібералізму останніх десятиліть ХІХ століття Михайла Драгоманова до речника націонал-комунізму 1920-х років Миколи Хвильового. 1976 року європейська ідея потрапила до першої офіційної заяви, виданої Українською Гельсінською групою. Поява незалежної Української держави 1991 року створила умови для того, щоб мрії дисидентів стали реальністю. В організаційному плані це означало вступ до Європейського Союзу та прощання з радянським минулим, реформування української економіки та суспільства, а також нейтралізацію величезного політичного, економічного та культурного впливу, який Москва й далі здійснювала на свою колишню провінцію. Реалізація повного суверенітету для України стала тепер тісно пов'язуватися з прагненням приєднатися до Європейського співтовариства націй. Ці взаємопов'язані завдання стануть випробуванням для політичних здібностей українських еліт, єдності українських земель та міцності радянського дискурсу про братерські зв'язки України з її найбільшим та історично найважливішим сусідом — Росією».

**Плохій С. Брама Європи Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 418–419.**

Плохій С. «Брама Європи»

Протягом бурхливих 1990-х років Україні вдалося не тільки здійснити перше передавання влади між двома суперниками на пост президента, а й правові основи для життєздатної демократії. 1996 року президент Кучма переписав конституцію радянської епохи, але зробив це разом із парламентом, який забезпечив собі активну роль в українському політичному процесі. Однією з головних причин успіху України як демократії було її регіональне розмаїття, спадщина як далекої, так і недавньої історії, що втілилася у політичні, економічні та культурні відмінності, відображені в парламенті та врегульовані шляхом переговорів на політичній арені. Індустріалізований схід став оплотом відродженої Комуністичної партії. Західна Україна, що колись була під владою Австрії та Польщі, посилала до парламенту депутатів, які поповнювали лави національно-демократичного Руху на чолі з колишнім в'язнем ГУЛАГу В'ячеславом Чорноволом. Але той, хто отримував більшість у парламенті, здобував її в результаті коаліційної угоди й повинен був мати справу з опозицією, яку не так легко було задовольнити або схилити до співпраці. Жодне з політичних угруповань не мало достатньо сили, щоб

знищити або відтіснити інше. У той час українську демократію інколи називали демократією за необхідністю. Однак це виявилось хорошим знаком. У пострадянському просторі демократії, створені тільки за бажанням реформаторів, не існували дуже довго.

Плохій С. Брама Європи Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 421.

Фрагмент інтерв'ю з Марком Павлишиним

- Які виклики стоять перед гуманітарними науками в Україні?

- Багато чого спадає на думку – недофінансування науки взагалі й пов'язана з ним непривабливість життя науковців для обдарованих та динамічних молодих людей; стан війни та ідеологічні тиски, які з цього випливають; поширене переконання в авторитетності наукових культур країн Заходу, поєднане з величезною трудністю до цих культур приєднатись. Щодо останнього: наскільки я розумію, в українських університетах та інших наукових установах сьогодні існують вимоги брати участь у закордонних конференціях, публікуватися за кордоном, заявляти про себе в «глобальній» науці. Це при всіх тих труднощах, з якими конфронтуються українські вчені, починаючи з недоступності багатьох джерел і літератури. І при тому, що ясно кожному, хто хоч трохи входив у проблематику постколоніалізму: накладати західні академічні норми на не-західне суспільство, в тому числі українське, значить накидати йому нову форму залежності. Але це той параметр, з яким треба давати собі раду. І не визнавати цієї дійсності є нереально. Мусить бути амбіція кожного молодого вченого, який хоче увійти у світову науку, «прозвучати». Для цього є різні стипендії і конференції, якою була, наприклад, наша недавня конференція («Україна і світ: Культура, політика, суспільство»), проходила 12–14 липня в Університеті ім. Монаша). Виклик полягає також і в тому, щоб надбання українських вчених працювали на поліпшення наукового оточення в Україні – щоб вплив найкращих не зруйнував наукову екологію країни. На щастя, є приклади людей, які бувають на Заході, але повертаються в Україну, щоб працювати, і їхня діяльність є поміченою і шанованою як на Заході, так в Україні. Потрібно загальний підйом і підвищення можливостей для науковців реалізувати себе в Україні. Інше питання, як це досягнути.

<http://uamoderna.com/jittepis-istory/pavlyshyn>

Костенко Ліна «Записки українського сумашедшого» (цитати)

...«Я ніколи не дозволяв собі думати, що в Україні є п'ята колона. Але ж вона вже йде потоптом по моїй душі! Раніше ж принаймні ненависть до українців хоч якось камуфлювалася, а тепер тебе просто готові знищити: «Хотели свою незалежність? Вот вам!» Виїли Україну зсередини, як лисиця бік у спартанця, ще й дивуються – чого ж вона така скособочена? Чого кульгає в Європу, тримаючись за скривавлений бік? Всю обгризуть, як піраньї, і сипонуть врозтіч. Від України залишиться тільки скелет».

...«У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацменшина, кожне мурло тебе може образити. Я ж не можу кроку ступити, скрізь привертаю увагу, іноді навіть позитивну, але від цього не легше. Бо в самій природі цієї уваги є щось протиприродне, принизливе. Людина розмовляє рідною мовою, а на неї озираються. Жоден українець не відчувається своїм у своїй державі. Він тут чужий самим фактом вживання своєї мови.»

...«Мені обридли конфесії з політичним підтекстом. Московський патріархат, київський патріархат. Один всія України, і другий всія України. В очах двоїться – хто ж із них усїїший?»

...«Вічна парадигма історії: за свободу борються одні, а до влади приходять інші. І тоді настає лукава, найпідступніша форма несвободи, одягнута в національну символіку, зацитькана національним пафосом, вдекорована атрибутами демократії».

...«До всіх перинатальних хвороб державності ще й така халепа – вирости покоління, яким усе пофіг».

...«Може, це навіть і не фемінізм. Просто повиростало багато дуже розумних дівчат, а чоловічий диктат пропонує все ту ж саму стелю і рамки. А їм тісно, вони почали пручатися, і на мужчин посипалася штукатурка.»

...«Підхопили постмодернізм, як вітрянку, розчухали до крові, ну, і яке тепер обличчя літератури?»

...«Взагалі мистецтво зробило величезний крок уперед. Що там ті китайці з їхніми пензликами, японські мініатюри і весь цей Іван Марчук з його космічно-капілярною технікою, всі ті голоси його душі і «Нові експресії»? Вчорашній день. Нафталін. Сучасне мистецтво не визнає канонів. ...На фіг талант, натхнення, якісь там ідеї. Головне, щоб було стьобно».

Костенко Л. Записки українського самашедшого.

Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

«Я ніколи не був радянською людиною»:

цитати Романа Іваничука у пам'ять про його 90-ліття

...Старші письменники – Василь Шкляр, Ліна Костенко, Іван Білик, Павло Загребельний за життя – не відрікалися від історичного роману. А молодь літературна є різна – спекулятивна і дуже здібна. Але вони бояться тої праці. Писати пригодницький, авантюрний, сексуальний роман – це набагато легше, бо кожна людина має знання, щоб написати такі твори. А от написання історичного роману – велика робота. Коли історичний романіст все вигадує, то він або фальшивий, або його просто не читають. Читач любить фактаж.

Не сприймаю того вигаданого стилю – постмодернізму, мовляв це щось нове, нове бароко і так далі. Це все вигадка. Постмодернізму не може бути, бо ми не мали модернізму, в нас він був розстріляний. Коли молодий автор підсилює зацікавлення читача ненормативною лексикою, то це є, перефразую, свинство. Вони пишуть таке, про що соромно говорити. Є красива еротична література. От Людмила Таран, вона пише еротичні новели й повісті. Але робить це дуже делікатно, не збуджує ні похоті, ні огиди.

Коли розкриваєш якусь книжку, наприклад, Подерев'янського чи тієї досить талановитої Карпи, чи того Андруховича (здібний чоловік), коли на кожній сторінці по кілька разів я зустрічаю матюк російський, то це не література, це – бордель. Того не можна. У лайці на вулиці чуєте, але в літературі вони не повинні звучати. Вони можуть десь-колись, коли письменник характеризує негативного героя – пияка чи розпусника, дає йому негативне слово у мову для того, щоб охарактеризувати його. Але коли це в авторській мові, то, вибачайте мені, я боюся ті книжки тримати.

https://zik.ua/news/2019/05/27/ya_nikoly_ne_buv_radyanskoyu_lyudynoyu_tsytaty_romana_ivanychuka_u_pamyat_pro_1580397

Олександр Ірванець

Любіть Оклахому

Любіть Оклахому! Вночі і в обід,
Як неньку і дедді достоту!
Любіть Індіану! Й так само любіть
Північну й Південну Дакоту.
Любіть Алабаму в загравах пожеж,
Любіть її в радощі й біди!
Айову любіть! Каліфорнію теж!
І пальми крислаті Флориди!
Дівчино! Хай око твоє голубе,

Та не за фізичнії вади –
Коханий любити не встане тебе,
Якщо ти не любиш Невади!
Юначе! Ти мусиш любити стократ
Сильніше, ніж любиш кохану,
Колумбію-округ і Джорджію-штат,
Монтану і Луїзіану!
Любити не зможеш ти штатів других,
Коли ти не любиш по-братськи
Полів Арізони й таких дорогих
Просторів Аляски й Небраски.
Любов цю, сильнішу, ніж потяг до вульв,
Плекай у душі незникому.
Вірджінію-штат, як Вірджінію Вулф
Люби! І люби – Оклахому!
http://www.poetryclub.com.ua/metrs_poem.php?poem=8491

**Фрагменти виступів учасників круглого столу
«Ситуація постмодернізму в Україні» (11 вересня 2001 р.)**

Оксана Пахльовська

*(літературознавець, завкафедрою україністики
Римського університету «Ла Сапієнца»):*

Власне кажучи, вже сама постановка питання про постмодернізм у західній, слов'янській і зокрема українській культурах є однією з ключових методологічних проблем інтерпретації явища постмодернізму в Україні. Теоретичні суперечки про постмодернізм на українських теренах об'єднує одна спільна риса: постмодернізм трактується як певна – і неunikна – закономірність української культури як частини культури європейської, якщо і взагалі не західної, і водночас як необхідна фаза "вивільнення" української культури від ряду внутрішніх ідеологічних та естетичних стереотипів.

Подібний підхід до цього явища віддзеркалює типове для сьогоденної української теоретичної думки некритичне сприйняття західної культури, неорганічне засвоєння її історичної динаміки, її естетичної специфіки та її, врешті, парадигматичної цілісності.

І саме тому, що в процесі цього засвоєння відсутнє бачення парадигматичної цілісності, історичної динаміки та естетичної специфіки власне української культури. Відтак екзальтоване прагнення втечі від однієї сітки стереотипів до іншої перетворюється на добровільне полювання за

іншою сіткою стереотипів. І часто в процесі цього полювання мисливець, сам того не помітивши, з власної волі перетворюється на здобич.

Таке некритичне сприйняття Заходу та його культури – закономірний та, мабуть, і неминучий результат різкого травматичного переходу України з однієї великої Системи в іншу, цілковито протилежну. Але статус України та її культури і в одній і в іншій Системі незмінний: це статус не суб'єкта, а об'єкта впливу, тобто пасивний статус сприймаючої (щоб не вжити термін «колонізованої») сторони.

Вадим Скуратівський

(культуролог, завіддiлу журналу «Сучасність»):

Вважаю, що нова українська культура, яка виникає 1798 року, має чіткі народницькі контрфорси, від яких ми не маємо права відмовлятися. Бо якщо ми відмовимось, то поруйнується все. Давайте замислимось над простою річчю: чим скінчилася ота народницька традиція в широкому значенні в Україні? Найбільшою в історії демографічною катастрофою – катастрофою українського селянства, яке було онтологічною першоосновою тієї самої моделі, і це геноцид, який перебиває цифру вірменського, єврейського і камбоджійського геноцидів разом узятих. Цим усе сказано. Ми ще перебуваємо на околицях цього самого страшного кладовища. ... Тепер, після 1991 року, нічого страшного не буде, якщо українська культура все таки достойно і гідно повертатиметься до якихось вимірів народницької моделі. Не знаю, як це «робиться», але за всіх обставин, плідним є повернення до цього народництва з якимись конотаціями нового досвіду. Тому що нічого доброго інтелектуальна анархія і модерну, і постмодерну не дасть. Тому що ми перебуваємо в ситуації історично і метафізично настільки двозначній, що, якщо до цього додати постмодерністську махновщину, то ми закінчимо реальною махновщиною.

Олександр Івашина

(культуролог, старший викладач кафедри культурології НаУКМА):

Вибудовується така, як на мене, діада або опозиція досить страшна: існує культура – традиційна і неотрадиційна, та існує відсутність культури, якесь «безобразне», якась анархія. Можливо, деякі терміни будуть вважатися дещо ефектними, але коли вибудовуються такі діади, то це радше такі дві своєрідні ідіотії, тому що ті ж «франкфуртці» або «постфранкфуртці» саме про таку опозицію говорили, як про дві ідіотії – культура й відсутність культури. І називали таку ситуацію ситуацією цинізму. Цинізм – це коли саме таким чином забувається, що вічне повернення, про яке пан Вадим говорив, а ще раніше Фрідріх Ніцше – це не тільки повернення цинізму, а й повернення його критики. Тобто, повинні існувати дві постаті – не тільки циніка, а й його

критика. На мою думку, постаттю такого циніка могла б бути постать пана Поплавського, який претендує на роль носія вічних цінностей і в той же час це така кітчева постать. Не знаю, наскільки свідомо він використовує кітч у своїй авторській стратегії, але це справді постмодерністська постать сучасного мас-медійного українського світу з точки зору існування його власної авторської стратегії. І от, як на мене – я абсолютно з цим згоден, що в даний момент багато постмодерних стратегій, лексиконів, чи словників, які варяться на Заході, для нашого світу використовувати не варто – вони є неадекватними. Справді, Україна ще певних етапів формування власної культури не пройшла.

Дмитро Стус

*(літературознавець, завіддiлу критики і бібліографії журналу
«Сучасність»):*

Так, в Україні адептами постмодерну насамперед вважають Юрія Андруховича та Юрія Винничука – блискучих майстрів, які в новій ситуації, відкинувши, як каже Вадим Леонтійович Скуратівський, народництво, звільнилися й від отого, що Соломія Павличко визначала як політику в літературі. Традиційну для української літератури тенденцію, що в першу чергу зв'язана з іменами Коцюбинського, Франка, Шевченка...

Проте звільнившись від народництва, модерні літератори впали в іншу крайність. Звільнившись від вкорінення, вони фактично стали вільними й від відповідальності за сказане. Найяскравішим прикладом може бути останній роман Винничука «Мальва Ланда». Автор показує справжнє місце перестарілих повстанців. Це – Велика Львівська сміттярка. Справді, всім нам смішно бачити їхні строї. І правилом доброго тону в так званих інтелектуальних середовищах стало висміювання цього явища. Але, даруйте, чому зовсім відкинуто всю історію? Які історичні реалії привели їх туди? Чи можна так безвідповідально й неісторично висміювати це явище? Фактично сьгоднішні інтелектуали втратили бажання апелювати до народу.

Щодо впливу постмодерну в Україні, то немає сенсу обговорювати добре це чи погано. Ці процеси об'єктивно існують й існуватимуть незалежно від того, що ми про них думаємо. І кожен індивідуально ставить до них та оцінює їх. Для мене в постмодернізмі неприйнятні зречення історії та історичної пам'яті. Можливо, я надто занурений у це все, але така страта пам'яті про минуле часом нагадує мені дворову бійку: хтось когось побив і коли ти слабкий і не маєш сили встати, ти забуваєш, вибачаєш, робиш вигляд, що нічого не сталося. Постмодернізм – зручна іграшка для сучасного інтелектуала, який хоче комфортного життя.

Тамара Гундарова

(літературознавець, провідний науковий співробітник Інституту літератури АНУ):

Коли ми говоримо про постмодернізм в українській літературі чи культурі, значною мірою він не відбувся. Як завжди, негативізм веде швише до руйнування ієрархії, канону, аніж до появи плаваючого міфу чи підвищеного лабіринту, яким міг би стати постмодерн в Україні. Бубабісти, карнавалізм, кітч – все це явища посттоталітаризму. І коли ми ними оцінюємо український постмодернізм, то ми спрощуємо саме поняття, яке, на мою думку, є значно глибшим.

Знову-таки, є рація і я до неї схиляюся, говорити про те, що постмодернізм як філософія – це така сітка або парасоля, яка накривала багато напрямків – і фемінізм, і постколоніалізм і постструктуралізм. На певному етапі потреба в такій парасолі відпадає і кожен з цих напрямків розвивається сам по собі.

<https://ktm.ukma.edu.ua/2001/6/postmodern.html>

Гурт «Скрябін»

Мумітроль

Кохана, я тебе люблю
Так особливо, чухіа,
Я прошу, будь чемна, бо буду бити
Руками, ногами, своєю головою,
Локтями, ремнями, залізною трубою.
Приспів: Якщо ти зрадиш, кохана,
Я вирву всі твої патли,
До м'яса вкушу за руку,
Як велика скажена собака.
Я виб'ю всі твої зуби,
В коробочку їх поскладаю
І буду над нею ридати.
Маленька, подай свій мобільний,
Я почитаю, від кого прийшла есмеска,
І буду бити...

<https://www.pisni.org.ua/songs/160303.html>

Оксана Забужко
Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій

I. «Одинокий мужчина» чи Велика Хвора? Культурна презентація героїні: тіло як текст

Я душу дав тобі? А тіло збавив!

Бо що ж тепера з тебе? Тінь! Мара!

Леся Українка. Лісова пісня

Влітку 2003 року, напередодні Дня незалежності, популярний журнал «Корреспондент» оприлюднив наслідки соціологічного опитування, проведеного компанією Gfk-USM «Українські опитування і дослідження ринку» з метою довідатися, кого нація сьогодні вважає за своїх героїв – за «найвидатніших українців усіх часів». Кожен із опитаних мав назвати три персоналії. Отримана у висліді «топ-десятка» виявилася настільки репрезентативною для з'ясування ціннісних пріоритетів українського суспільства по 12 роках незалежності, що таки варто подати тут цілий список повністю:

1. Тарас Шевченко 58,3 %
2. Богдан Хмельницький 26,5 %
3. Брати Клички 22,3 %
4. Леся Українка 17,8 %
5. Михайло Грушевський 13,8 %
6. Іван Мазепа 12,0 %
7. Андрій Шевченко 9,8 %
8. Іван Франко 9,0 %
9. Леонід Кучма 8,3 %
10. Леонід Кравчук 4,5 %

Щоб усебічно проаналізувати ці дані, знадобилось би писати ще одну (або й не одну!) книжку. Полишаючи на боці самоочевидне незмінне значення Т. Шевченка як універсально-символічної постаті для цілої української модерної й постмодерної історії, хочеться звернути читачеву увагу тільки на одну, вельми характеристичну обставину: на виразне переважання в цьому переліку постатей, покликаних у той чи той спосіб персоніфікувати *культ сили* – чи то брутально-фізичної (спортсмени), чи військової (Богдан Хмельницький), чи державно-владчої, яка також імпліцитно передбачає володіння виконавчими «кулаками», так само, як і фізичне тіло індивіда (і тому «президент» виявляється статусом, що сам собою, за визначенням, синонімізує «велич»: згадано-бо в с і х трьох президентів України у ХХ столітті, і навіть засвідчена всіма соціологічними опитуваннями

кричуща *особиста* непопулярність останнього з них, Л. Кучми, анітрохи не стала на заваді його *безособовому* звеличенню як символу статусу). Простежується, отже, вельми симптоматична тенденція вважати «найвидатнішим з-поміж наших» того, хто «найдужчий», – хто вже наклав або може накласти іншим найбільше духопеликів.

На перший погляд, це типова «валеологія» підліткового гурту: ієрархія вартостей, котра у ХХІ столітті, в суспільстві як-не-як постіндустріальному, а не збирацько-мисливському (де героїзація того, хто «найдужчий», закономірно впливала з примітивних економічних умовин життя), – суспільстві, до того ж, не змілітаризованому офіційною ідеологією, як це було за часів комунізму, і не втягненому в жоден воєнний конфлікт, – зраджує, як можна припустити, дещо більше, ніж інфантильність політично молоді (от власне що «підліткової» за віком!) нації, – а саме, національну *слабкість*, колективне почуття беззахисності й *загроженості національному існуванню*. Адже герой завжди мислиться «оборонцем» своєї спільноти – це одна з його засадничих, архетипальних, сказав би К. Юнг, функцій, питання полягає тільки в тому, що саме в цій спільноті, і від чого (кого) саме він призначений «обороняти». Інакше кажучи – у чому сама така «уявна спільнота» (термін Б. Андерсона) покладає делеговану своєму героєві онтологічну (або й метафізичну) підставу свого буття-в-світі, свій *raison d'être*. Останній, звісно, може з часом змінюватися – і тоді спільнота витворює собі нових героїв або ж вливає нове вино в старі міхи, реінтерпретуючи давніх (відповідь на поставлене ще Т. Шевченком іронічне питання «За що ми любимо Богдана?» в Шевченкову добу, в кожному разі, була іншою, ніж у добу Радянської України, не кажучи вже про сьогоднішню), – але сама «деміургічна», формотворча місія героя в стосунку до спільноти при тому зберігається незмінною: герой відбиває не стільки рівень її, спільноти, самосвідомості, скільки все-таки, куди більшою мірою, рівень «колективного несвідомого» – ідеальний (бажаний) спільнотний «образ-себе»: якою вона б хотіла себе бачити і, відповідно, якою продовжує себе творити...

...якщо українська культура нині, після понад двохсот років колоніального панування, все ж таки, парадоксальним чином, не звелася до безживно змінералізованого стану, то це маємо завдячувати головно невпинному триванню в ній, впродовж усього цього часу, то сильніших, то слабших дисидентських порухів, що їх колоніальна культура не раз атакувала з не меншою, загнаною всередину, «агресивністю сирітського притулку», аніж зовнішні, імперські загрози. Та сама Соломія Павличко, до прикладу, вже продемонструвала, у монографії «Дискурс модернізму в українській літературі», як болісно-трудно визрівав і оприявнювався в нас, так і

недовизрівши до фази радикального розриву, конфлікт між народництвом і модернізмом, сприйнятий колоніальною свідомістю в площині не просто естетичній, а може, навіть насамперед, – міфологічно-нативістській: як конфлікт «свого» й «чужого» («своє», тобто традиційне, належалося за всяку ціну боронити, «чуже», тобто інноваційне, – відторгати). Колоніальна культура – це завжди, за визначенням, *культура страху*, і тому завжди заражена підвищеною, порівняно до пересічно-консервативного рівня, підозріливістю до всього нового. Наївно сформульований свого часу висновок М. Хвильового, що «малорос боїться дерзати», був насправді дуже точною культурософською інтуїцією колоніального інтелігента: як усякий колоніал (за Ф. Фаномом, «туземець»), «малорос» дійсно боїться виходу за раз засвоєні ним межі безпечного – і, зрештою, має на те цілком об'єктивні підстави (досить хоча б згадати, чим скінчилися «дерзання» самого М. Хвильового!). За таких умов не доводиться дивуватися, що всяке культурне дисидентство завжди було в нас історично приречене на неповноту й недомовленість – або принаймні на притлумленість силами «своєї» ж таки національної культури.

У субкультурі радянського шістдесятництва, правда, зароджувались були перші несміливі «дорослі» рефлексії над цією проблемою: «Чому бажать: „если смерти – то мгновенной“ (рядки з популярної революційної пісні! – О. З.), або задрять померлим уві сні? Але ж і життя ми намагаємося збавити <...> непомітно, в розвагах, збути його. І це сполучено з бажанням прослизнути непомітно і крізь смерть. Якщо смерть уві сні, то й життя як уві сні спливає». З цієї субкультури у нас бере свій витік «життєсмертна» філософська лірика В. Стуса, – але це радше виняток із правила, бо поза тим смерть як екзистенційна проблема для української культури радянського часу взагалі не стояла (наприклад, у знаковому для тієї доби романі Ліни Костенко «Маруся Чурай» цілий сюжет смерті Гриця інтерпретується як «підмінене самогубство»: Гриць випив отруту, яку Маруся була приготувала для себе, – а проте цей її самогубчий намір у романі не інтериоризується жодним рядком: натомість десятки сторінок займають роздуми Марусі про історичну долю України, про Грицеву зраду, про перемогу обивательських вартостей над високими ідеалами і т. д., і тільки на переживання людини, яка прийняла свідоме рішення покінчити з життям, нема й натяку, і навіть сповідаючись перед стратою, Маруся не прохоплюється про це ні словечком, – тема так і лишається задекларованою суто фабульно і на рівні характерів не існує). Першим вказав на цю культурну лакуну Ю. Шевельов: «...не „опрацьовується“ в нас проблема смерті. Ніби боїмося, ніби треба зберігати соцреалістичну проблематику, а от про смерть – крім, звичайно, героїчної, мовчимо. Після символістської – новими дерзаннями – не похвалимося».

Травмована і, в прямому й переносному сенсі, «перелякана на смерть», наша колоніально недоросла колективна свідомість просто втратила ту оптику, яка б дозволила розгледіти за екзистенційно-вольовою, добровільно вибраною і самозрежисованою смертю Міріам народження Лесі Українки як національного генія.

З коханням справа ще складніша. Та «дивна», «ненормальна» любов, яку освідчує Леся Українка в листах і віршах 1900–1901 рр., у дійсності, як це переконливо довів Е. Фромм у 1950-ті, можлива тільки як наслідок якраз виключно «нормального», не загальмованого ні «материнським», ні «батьківським» комплексами, душевного розвитку двох людей до зрілого й самосвідомого стану. Тільки між такими – дорослими – особистостями можливий не елементарний «симбіотичний зв'язок», не соціальна угода, аналогічна товарному обміну, – а становлення щонайглибшої міжособистісної єдності, котра лише й здатна розв'язати проблему людського існування («тільки з тобою я не сама, тільки з тобою я не на чужині»). Але для того, щоб *упізнати* таку любов, у культурі мають існувати готові вироблені образи як чоловічої, так і жіночої *особистісної зрілості* – а не просто певні стереотипи маскулінної й фемінінної поведінки. Зрозуміло, що в стосунках із С. Мержинським (як і з іншими чоловіками в її житті) Леся Українка в наших очах дуже сильно «заслоняє партнера», а це з точки зору традиційно-патріархатної звичаєвості сприймається майже як реверсія гендерних ролей: фізична слабкість, пасивність, безпорадність і прикутість хворого до ліжка, навіть його небуденна (справді-таки дещо «христологічного» типу!) врода (чи не єдина «власна» об'єктивна, не віддзеркалена через призму особистості Лесі Українки характеристика С. Мержинського, якою диспонуємо з фотодокументів) – все це прикмети, для патріархальної культури канонічно «фемінні», вони принижують С. Мержинського до «жіночого» становища і утруднюють чоловікам проєктивну з ним ідентифікацію (не варто-бо забувати, що й «лесезнавством» як науковою дисципліною, і взагалі якнайширшою культурною асиміляцією образу письменниці у нас донедавна займалися таки мало не виключно чоловіки). Звідси й відрухова, не завжди навіть усвідомлювана самими інтепретаторами потреба виправити дисбаланс до традиційного, культурно «прийняттого» – принизивши натомість жінку до становища сексуально відкинутої, «некоханої» (читай, «неповноцінної» жінки), – принаймні в такий спосіб її «заслонений» партнер наділяється активною роллю коли вже не щодо неї (адже прийняти чи відкинути офірованою тобі любов – це, як не крути, також традиційно «жіночий» вибір...), то хоча б щодо вмисне винайденної для нього з цієї метою «третьої сторони»: робиться, отже, «мужнішим», маскулінішим (те, що подібна «активність» –

використати у функції доглядачки закохану жінку, кохаючи при тому іншу, – в разі дійсно б мала місце, поставила б такого персонажа в позицію, по суті, морального альфонса, випускається з поля зору як річ другорядна: очевидно, в патріархальній етиці альфонсизм для чоловіка вважається *меншою* ганьбою, ніж «підкаблучництво», – раз уже «війна статей», то на війні як на війні!...)...

Свого часу мені вже доводилося писати про типологічну спорідненість між нашим «масовізмом», теоретично обґрунтованим у ході «літературної дискусії» 1925–1928 рр., та американським «маскультом», сконцептуалізованим трохи пізніше, наприкінці 1940-х, – різниця між цими двома версіями «плебейської культури», з яких історично «перемогла» друга, є насправді вельми поверхова, і пов'язана вона виключно з *ідеократичним* характером радянського тоталітаризму. У цьому взагалі була його головна суперечність: легітимізуючи себе як *релігійну* (комуністично-поганську) *ідеократію*, *функціонально* цілу свою систему інститутів він орієнтував на гранично спрощений, хамський психотип, для якого будь-яка тривка релігійна віра, в тому числі й комуністична, була вже «заскладною», як для Українчиного Юди Христового проповідь. Звідси й славнозвісна радянська «соціальна шизофренія» – розрив між, з одного боку, релігійним характером державної ідеології (з її культом провіденційного майбутнього, сакральними текстами «класиків марксизму-ленінізму», поведінковим нормативом жертвності й героїзму та окремою «кастою жерців» для обслуги культу) – і, з другого боку, мовчазним цинізмом усієї радянської суспільної практики зверху донизу. Падіння імперії тільки звільнило «просту радянську людину» (що натоді вже заповнила собою всю піраміду влади) від обтяжливої вимоги прикидатися «комуністично віруючою», – і «культ своєї власної особи» став *єдиною «офіційною релігією»*, яку вже відкрито й без будь-яких обмежень могла вправляти пострадянська еліта. А вже еліта культурна позичила для нього з західних наративів і відповідну дискурсивну стратегію, – і так зміг у нас з'явитися в готовому вигляді, як Афіна з голови Зевеса, сьогоднішній «культ успіху» (комерційного й медійного – «користи» й «почести»!), *одинокі безумовна цінність*, що легітимізує в очах суспільства всякий вид розумової діяльності, зокрема й ретроспективно (NB: показова схема, за якою відбулося в пострадянський період виведення Шевченка з-під неонародницької парадигми: на місце колишнього «мужика-кріпака», стараннями вже нової генерації «інтелігенції розриву», зрештою заступив петербурзький «салонний лев», «успішний письменник» та «модний художник», – а от шанси Лесі Українки звільнитися з-під парадигми Великої Хворої за цей час не зросли аніскілечки: адже вона, «безщасниця», дійсно не могла похвалитися прижиттєвим «успіхом», хоч трохи близьким до Шевченкового, і відтак цілий

її «складний світ» залишився в «плебейській» культурі й далі *ціннісно нічим не виправданим*, «не вартим заходу»). Тож у кінцевому підсумку, як бачимо, єдина реальна зміна, що відбулася в нашому психологічному пейзажі від 1991 р., найкраще описується в негативних термінах: українська хамократія позбулася радянського *ідеологічного камуфляжу* («неонародницького») – і *не набула* натомість нового.

<https://www.litmir.me/br/?b=199820&p=1>

Плохій С. «Брама Європи»

«На початку 2010 року, коли термін Ющенка добігав кінця, в країні панувало широке розчарування його правлінням. Його суперництво з Тимошенко перетворило українську політику на нескінченну мильну оперу, дискредитуючи справу реформ та європейської інтеграції. Спроба президента побудувати сильну українську національну самосвідомість шляхом пропагування пам'яті про Голодомор 1932–1933 років і вшанування вояків Української повстанської армії не змогла принести йому широкої електоральної підтримки. Фактично політика пам'яті розділила українське суспільство. Особливо контрверсійним стало присвоєння Ющенком посмертно звання «Герой України» Степанові Бандері – лідеру українського радикального націоналізму 1930–1940-х років. Справа Бандери викликала бурхливу негативну реакцію не тільки на сході та півдні країни, а й серед української ліберальної інтелігенції в Києві та Львові й відвернула європейських друзів України. Ющенко, як говорили оглядачі того часу, хотів привести Україну до Європи, але мав на увазі Європу початку ХХ, а не ХХІ століття».

**Плохій С. Брама Європи Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 431–432.**

Плохій С. «Брама Європи»

«Для України російська агресія порушила фундаментальні питання про її подальше існування як єдиної країни, державну незалежність та демократичні основи її політичних інститутів. Не менш важливим є питання про природу національного будівництва України, в тому числі про роль історії, етнічного походження, мови та культури в творенні української політичної нації. Чи може держава, громадяни якої представлені різними етнічними групами, говорять різними (більш ніж однією) мовами, належать до різних церков і населяють різні історичні області, протистояти не лише

натиску потужної у військовому відношенні сусідньої держави, а й претензіям цієї держави на вірність усіх, хто говорить російською чи відвідує православну церкву? Російська агресія була спрямована на поділ України за мовною, етнічною та релігійною ознаками. Незважаючи на те що ця тактика в деяких місцях спрацювала, більшість українців об'єдналися навколо ідеї багатомовної та мультикультурної нації, об'єднаної політичними та адміністративними зв'язками. Ця ідея, народжена уроками, які Україна винесла зі своєї важкої і часто трагічної історії внутрішніх поділів, спирається на традиції співіснування різних мов, культур і релігій упродовж століть. Українське суспільство здивувало й себе, і світ, прочитавши свою історію в спосіб, який забезпечив подальше майбутнє своєї країни».

Плохій С. Брама Європи Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 444.

Єкельчик С. «Чому Донбас? Чому Крим?»

«Оскільки Донбас був головним оплотом поваленого президента Януковича та його Партії регіонів, здавалося самозрозумілим, що саме цей регіон проявить найбільше невдоволення після перемоги опозиції. Проте розпач місцевих політичних еліт від неминучої втрати влади та привілеїв не вилилася безпосередньо у збройне повстання. Механізм причин і наслідків був складніший. Донбаський істеблішмент і російські медіа довгий час пропонували населенню версію про «етнічну» природу української політичної географії, пов'язуючи громадянське суспільство та демократію з українським націоналізмом, натомість захист російської культури – радше з підтримкою патерналістської держави, аніж із громадянськими правами. Такі смислові зв'язки закріпилися в політичній масовій культурі по обидва боки конфлікту. Янукович та олігархи використовували риторику захисту російської культури на Східній Україні з суто прагматичною метою: зберегти і легітимізувати свою владу. Втім, це також була частина ширшого постімперського дискурсу, що належить путінській Росії. Коли революція Євромайдану знесла режим Януковича, російські шовіністи перебрали готові гасла Партії регіонів. Імперські націоналісти (часто це були громадяни Російської Федерації) ринули на Донбас, аби боротися за ідею – якщо не за негайне відновлення – Великої Росії. Російська держава, яка щойно анексувала Крим, підтримала їх, спершу не афішуючи цього, а пізніше відвертіше: щедро озброюючи місцевих сепаратистів та призиваючи солдатів-«добровольців» на війну. Зовнішній чинник у цьому конфлікті став вирішальним, оскільки ідею відділення Донбасу від України підтримувала меншість тамтешнього населення, і до

початку війни, і після її розгортання. За даними досліджень, що їх проводили українські агенції ще перед конфліктом, за відділення виступало близько третини населення. У грудні 2014 року, вже після початку збройних протистоянь, команда з Оксфордського університету зафіксувала, що 10% підтримують ідею незалежності та/або приєднання до Росії, 25% – автономію у складі України, проте більше половини респондентів виступали за збереження status quo українських областей. Потрібен був зовнішній імпульс і фінансування, аби мобілізувати радикальну меншість Донбасу, але ґрунт було підготовлено завдяки поширенню ідеології міфічного «Русского міра» як російськомовної цивілізації, що простягається далеко за межі Росії».

Скельчик С. Чому Донбас? Чому Крим?

URL: <https://www.historians.in.ua>

Обуховська Л. Сучасний український етнодизайн інтер'єру: стрімка динаміка і світове визнання

«У другій декаді ХХІ ст. ситуація почала змінюватися. Українські дизайнери почали переосмислювати певні елементи традиційної культури крізь призму сучасності. Наприклад, дизайнерка Марта Серветник на початку 2010-х рр. для виготовлення м'яких меблів використовує справжні гуцульські килими з домотканого вовняного полотна. У результаті з'являється сучасний дизайнерський виріб, вишукане крісло в етнічному стилі, з неабиякою історією та національним колоритом. Інший приклад: український дизайнер Ярослав Галант для створення унікальної колекції меблів надихнувся українською вишиванкою. В отворах на меблях автор буквально вишив кольоровими нитками орнаменти по штучному каменю. Його колекція меблів, вишита українськими орнаментами, вперше була представлена на виставці «МКТМ-2010» та внесена до Національного реєстру рекордів України в категорії «Українська ручна вишивка на виробах з каменю». Колекція «Українські візерунки» мала колосальний успіх на традиційному Тижні дизайну в Мілані 2012 р., де вперше була представлена Україна. За визначенням міжнародних експертів, «вишиті» стіл і лава з цієї колекції стали одними з найяскравіших і самотутніх об'єктів.

Ярослав Галант. Колекція «Українські візерунки». 2012.

Це був перший спалах. Після 2014 р., періоду подій Революції Гідності, в Україні відбувся підйом національної самосвідомості громадян і, відповідно, переосмислення себе як нації, її предковичної історії, багатющого культурного спадку, глибоких традицій. Це виявилось у зацікавленні не лише традиційною українською культурою, але й різноманітними проєктами на основі сучасних етнотрансформацій. Попит населення на речі за етнотематикою стає масовим. Сьогодні популярність дизайну в українському етностилі поширюється та завойовує не лише світові подіуми, а й домівки пересічних громадян. Український стиль в інтер'єрі гармонійно «вписується» практично у будь-яке приміщення; він стає одним із популярних останнім часом трендів. Це спонукає дизайнерів до проєктування на значно вищому рівні, ніж у попередні роки.

Іншим прикладом збільшення інтересу до українського етнодизайну може слугувати той факт, що на 11-му Всеукраїнському щорічному архітектурному конкурсі «Інтер'єр року» (грудень 2019 р.) переміг проєкт на основі переосмислення українських традицій. Будинок Шкруба (Shkrub House) – споруда в модерновому етностилі від студії Sergey Makhno Architects, власний будинок київського дизайнера Сергія Махна, отримав Гран-прі конкурсу. В інтер'єрі та екстер'єрі присутні натуральні матеріали: багато дерева у поєднанні шліфованих та необроблених поверхонь, різноманітні глиняні фактури на стінах та каміні ручного ліплення. Характерними є масивні світильники обтічних форм, які створюють ефект рухливості форми, а також декор колекцією автентичного трипільського посуду. У 2020 р. проєкт отримав міжнародне визнання: здобув «золото» у номінації «Professional Interior Design» на престижному конкурсі 14-th International Design Awards (Лос-Анджелес, Каліфорнія, США) Shkrub House (Sushko, 2019) та I-е місце в номінації «Дизайн інтер'єрів і виставкових площ» у почесному конкурсі «A'Design Award and Competition».

Сергій Махно. Дім Шкруба (Shkrub House). 2019.

**Обуховська Л. Сучасний український етнодизайн інтер'єру:
стрімка динаміка і світове визнання.
Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну.
2020. № 3(2). С. 202–220.**

Наочний ряд:

Фестиваль «Червона рута»

Сестричка Віка

Гурт «Брати Гадюкіни»

Гурт «Воплі відоплясова»

Гурт «Океан Ельзи»

Гурт «Плач Єремії»

Гурт «ШАО? БАО!»

Афіші до вистав Романа Віктюка

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ КІНО

2017

**«ЧЕРВОНИЙ»
УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ БОЙОВИК**

**«КІБОРГИ»
УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНИЙ
ФІЛЬМ**

2018

**«СКАЖЕНЕ ВЕСІЛЛЯ»
КОМЕДІЯ**

**«ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК»
СИМОНА ПЕТЛЮРИ
ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ
ФІЛЬМ**

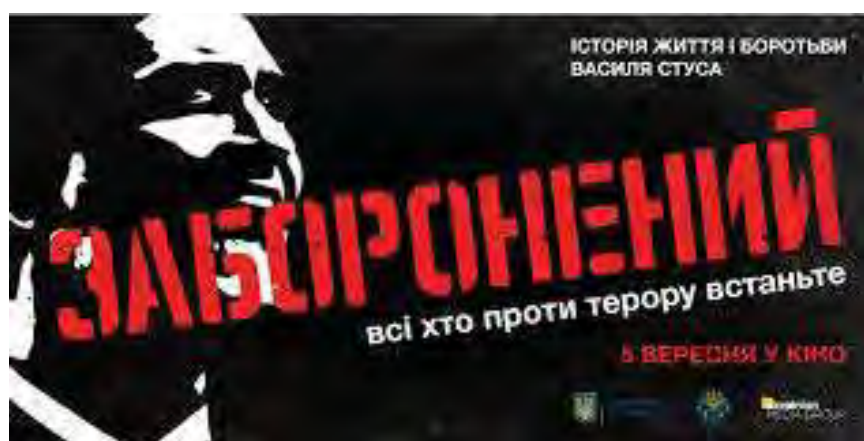

**«ДОНБАС»
УКРАЇНСЬКА ДРАМА**

2019

**«ЗАХАР БЕРКУТ»
УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ КІНО**

**«ЗАБОРОНЕНИЙ»
УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІЧНА ДРАМА**

2020

**«БЕЗСЛАВНІ КРІПАКИ»
УКРАЇНСЬКИЙ ПРИГОДНИЦЬКИЙ ФІЛЬМ-БОЙОВИК**

2021

**«НОСОРІГ»
УКРАЇНСЬКА КРИМІНАЛЬНА ДРАМА**

2022

**«БАЧЕННЯ МЕТЕЛИКА»
УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ДРАМА**

2023

**«МАВКА. ЛІСОВА ПІСНЯ»
УКРАЇНСЬКИЙ 3D-АНІМАЦІЙНИЙ ФЕНТЕЗІЙНИЙ ФІЛЬМ**

2024

**«БУДИНОК «СЛОВО». НЕСКІНЧЕНИЙ РОМАН»
УКРАЇНСЬКА ІСОРИЧНА ДРАМА**

**Комбінезон із зображенням картини
«Прощай, Караваджо» О. Ройтбурда**

**Комбінезон із зображенням картини
«Ейнштейн» О. Ройтбурда**

ТЕСТИ

1. Бог вітру у слов'ян-язичників:

- а) Дажбог   б) Велес   в) Перун   г) Стрибог;

2. Бог кохання у слов'ян-язичників:

- а) Лель   б) Ярило   в) Велес   г) Купала

3. На місті Херсонеса стоїть сучасне місто:

- а) Керч   б) Севастополь   в) Феодосія

4. На місті Пантікапея знаходиться сучасне місто:

- а) Керч   б) Севастополь   в) Євпаторія.

5. Князь, при якому культура Русі досягла розквіту:

- а) Володимир Великий   б) Ярослав Мудрий   в) Святослав Завойовник

6. Герой народного епосу, реальна історична особа:

- а) Ілля Муромець   б) Добриня Никитич   в) Альоша Попович

7. Співставте прізвища з характеристиками:

- а) відомий мандрівник і хроніст XI ст.
б) руський іконописець
в) автор «Слова про закон і благодать»
г) видатний літописець, «батько» вітчизняної історії
д) співець, виконавець билин та переказів XI ст., якого згадує автор «Слова о полку Ігоревім»;
е) скульптор, який зробив погруддя Я. Мудрого;

М. М. Герасимов, А. Бременський, Нестор, Боян, Аліній, Іларіон.

8. Вкажіть дати:

- а) заснування Києво-Печерського монастиря
б) побудова Софії Київської
в) написання «Слова о полку Ігоревім»
г) побудова Успенського собору Києво-Печерської лаври
д) написання «Повісті минулих літ»
е) побудова церкви Василя в Овручі
є) зруйнування Десятинної церкви
ж) запровадження на Русі християнства

9. Розташуйте в хронологічній послідовності вихід в світ таких книг:

- а) «Острозька Біблія»
б) «Апостол» у Львові
в) Пересопницьке Євангеліє
г) «Прогностична оцінка поточного 1483 року» Юрія Дрогобича
д) «Лексиконь словеноросский альбо имен толкование» Памво Беринди;

10. Де й коли Швайпольт Фіоль надрукував перші книжки кирилицею церковнослов'янською мовою?

а) Майнц, 1450 р. б) Прага, 1478 р в) Рим, 1483 р. г) Краків, 1491 р.

11. Яке місто прикрашають зображені пам'ятки архітектури?

а) Київ б) Галич в) Переяслав г) Чернігів

12. Про церкву Зішестя Святого Духа в Потеличі відомо, що вона...

а) втілює найяскравіші риси ренесансної архітектури доби

б) збудована коштом Львівського Успенського братства та князя В. К. Острозького

в) спроектована архітектором-італійцем Петром Барбоном 1580 р.

г) одна з небагатьох дерев'яних церков, що збереглася від 16 ст. до нашого часу

13. Митрополит, висвячення якого в 1620 р. означало відновлення вищої православної ієрархії в Києві.

а) Петро Могила

б) Йов Борецький

в) Іпатій Потій

14. Співвіднесіть твір і його автора

а) «Послання до єпископів»

б) «Тренос, тобто Плач...»

в) «Ключ царства небесного...»

г) «Про єдність Божої Церкви...»

1. Іван Вишенський, 2 Петро Скарга, 3. Герасим Смотрицький, 4. Мелетій Смотрицький.

15. Що з нижченаведеного характеризує Галицько-Волинський літопис

а) його перша частина є життєписом Лева Даниловича та його сина Юрія I

б) створено його як цілісну оповідь без дотримання суворої хронологічної послідовності

в) його писали сучасники подій – ченці Києво-Печерського монастиря

г) попри світський характер, він містить багато мініатюр із зображенням Ісуса Христа.

16. Встановіть відповідність між тлумаченнями та поняттями.

1. Зображення Ісуса Христа, Богоматері, святих, подій святого Письма, створення яких відбувалося за певними правилами – канонами, які не можна було змінювати.

2. Техніка прикрашення підлоги та стін, за якою на цементну основу у визначеному порядку викладають невеликі кольорові шматочки каменя або скла – смальти.

3. Картина, намальована спеціальними фарбами на сирому тиньку.

4. Написи та малюнки, видряпані на стінах давніх будівель, посудинах та інших предметах.

а) ікони   б) фреска   в) мозаїка   г) графіті

17. В яких з перерахованих нижче міст у XVIII ст. існували колегіуми:

а) Полтава   б) Харков   в) Канів   г) Переяслав   д) Чернігів

18. Перша спеціальна музична школа у Україні виникла в:

а) Чернігові   б) Батурині   в) Глухові.

19. Хто з гетьманів навчався в Києво-Могилянській колегії/академії:

а) Іван Виговський   б) Іван Скоропадський   в) Іван Самойлович
г) Іван Мазепа   д) Кирило Розумовський   е) Юрій Хмельницький

20. Видатний історик, викладач, громадський діяч, засновник київської документальної школи істориків:

а) В. Антонович   б) М. Костомаров   в) М. Драгоманов

21. Перший організатор товариства «Просвіта» в колишній російській Україні, голова просвіти в Києві:

а) Борис Грінченко   б) Павло Житецький   в) Євген Чикаленко

22. Передові українські кола вважали його «консулом України в Європі», а за словами І. Франка, навколо нього виник своєрідний осередок політичної еміграції, який став «центром коли не українського руху, то української думки протягом цілих 20-ти літ»:

а) М. Драгоманов   б) М. Павлик   в) С. Подолинський   г) І. Пулюй

23. Часопис «Друг» видавався:

а) М. Драгомановим   б) О. Терлецьким   в) І. Франком   г) М. Павликом

24. Кого називали «золотою трійцею» Наукового товариства ім. Шевченка?

а) Михайла Грушевського   б) Івана Франка   в) Володимира Гнатюка   г) Сергія Єфремова   д) Агатангела Кримського   е) Степана Смаль-Стоцького

25. Правильно розташуйте прізвища:

а) український вчений-пасічник   б) український вчений-садівник
в) український історик   г) український історик і композитор   д) український спортсмен   е) перший український пілот   є) український вчений медик.

Левко Мацієвич, Микола Страшеско, Лев Смирненко, Іван Піддубний, Петро Прокопович, Микола Аркас, Орест Левицький.

26. Яку з цих книжок упродовж XVIII ст. перевидавалася близько 10 разів?

а) Київський «Синопис»;   б) «Зегар з полузегарком»;
в) «Ключ розуміння»;   г) Четьї мінеї

27. Які риси притаманні бароковим спорудам?

а) Нагромадження розкішних оздоб, підкреслена декоративність.

- б) Тонкі стіни, висока стрімка аркова стеля, великі вікна з вітражами.
- в) Світлі барви, стримані й чіткі архітектурні форми, колони, подібні до античних.
- г) Масивні стіни та склепіння, невеликі вікна, пробиті в товстих стінах.

28. Хто автор зображеної гравюри?

- а) Олександр Тарасевич
- б) Леонтій Тарасевич
- в) Іван Щирський
- г) Іван Мігура.

29. Назвіть відомих композиторів України XVIII ст.

- а) Яків Погребняк
- б) Дмитро Бортнянський
- в) Іван Григорович-Барський
- г) Артем Ведель
- д) Володимир Боровиковський
- е) Максим Березовський.

30. Що з наведеного можна використати в розповіді про Феофана Прокоповича?

- а) Бендерська конституція
- б) Києво-Могилянська академія
- в) Малоросійська колегія
- г) Решетилівські статті
- д) Священний Синод
- е) Трагікомедія «Володимир»

31. Вкажіть діячів національного відродження в західноукраїнських землях першої половини XIX ст.

- а) Іван Франко
- б) Юліан Бачинський
- в) Юліан Романчук
- г) Іван Могильницький
- д) Маркіян Шашкевич
- е) Яків Головацький

32. Укажіть автора зображеної скульптурної композиції:

- а) Йоганн Пінзель   б) Йоганн Шедель
в) Сисой Шалматов   г) Андрій Квасов

33. Встановіть відповідність між зображенням храмів та їхніми назвами.

- а) Іллінська церква в Суботові. Реконструкція. 1656
б) Троїцький собор Густинського монастиря. 1674–1676
в) Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові. 1679–1695
г) Покровський собор у Харкові. 1689

34. Встановіть відповідність між сферами діяльності та іменами вихованців Києво-Могилянської академії:

- а) богослів'я,   б) історія,   в) медицина,   г) гравюра.

А. Іван Мизгура, Іван Щирський, Леонтій Тарасевич, Григорій Левицький.

Б. Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович.

В. Самійло Величко, Роман Ракушка-Романовський (Самовидець), Микола Бантиш-Каменський.

Г. Нестор Максимович-Амбодик, Данило Самойлович.

Д. Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Пилип Орлик.

35. Яка з архітектурних пам'яток була споруджена коштом Данила Апостола?

- а) Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві
- б) Каплиця Кампіанів при Латинському костьолі у Львові
- в) Михайлівський Золотоверхий собор у Києві
- г) Преображенський собор у Великих Сорочинцах

36. Про яку збірку Іван Франко висловився так: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немовби новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову»:

- а) «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень»;
- б) «Русалка Дністровая»;
- в) «Кобзар»;
- г) «Малоросійські пісні».

37. Хто з українських художників є автором картини?

- а) Микола Ярошенко;
- б) Киріяк Костанді;
- в) Микола Пимоненко;
- г) Сергій Васильківський.

Козаки в степу

43. Заповніть таблицю вставивши прізвища відповідно до напрямку діяльності:

<i>Напрямки діяльності</i>	<i>Прізвища</i>
Образотворче мистецтво	
Кібернетика	
Музика	
Економічна наука	
Історія	
Медицина	
Мостобудування	i
Літературознавство	
Психологія	

М. Брайчевський, О. Білецький, А. Горська, Є. Патон, Ю. Мейтус, Г. Костюк, М. Амосов, О. Ліberman, В. Глушков.

44. Співвіднесіть твір і автора

а) О.Довженко	«Правда і кривда»
б) П. Панч	«Поема про море»
в) Г. Тютюнник	«Гомоніла Україна»
г) О. Гончар	«Вир»
д) М. Стельмах	«Людина і зброя»
е) Д. Клебанов	опера «Богдан Хмельницький»
є) К. Данькевич	поема «Мазепа»
ж) В. Сосюра	опера «Довбуш»
з) С. Параджанов	симфонія «Бабин Яр»
і) С. Людкевич	кінофільм «Тіні забутих предків».

45. Хто був упорядником збірки «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень», що започаткувала українську фольклористику (опублікована 1819 р. в Петербурзі)?

а) Микола Цертелєв;	б) Михайло Максимович;
в) Пантелеймон Куліш ;	г) Микола Костомаров.

46. Хто автор «Граматики малоросійського нарiччя» – першої граматики живої народної української мови, що вийшла друком у 1818 р.?

а) Ізмаїл Срезневський;	б) Григорій Квітка-Основ'яненко;
в) Микола Маркевич;	г) Олексій Павловський.

47. Який вищий навчальний заклад було відкрито в Одесі 1865 р.?

а) Новоросійський університет;	б) Історико-філологічний інститут;
в) Технологічний інститут;	г) Вище гірниче училище.

48. Встановіть відповідність між портретами діячів культури та їхніми іменами:

а) Марко Кропивницький;
в) Іван Франко;

б) Микола Лисенко;
г) Микола Садовський.

49. Встановіть відповідність між зображеними архітектурними пам'ятками та містами, де їх споруджено:

а) Київ, б) Львів, в) Одеса, г) Чернівці, д) Полтава.

50. Встановіть відповідність між видами мистецтва та іменами митців, які їх розвивали наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

1) образотворче мистецтво, 2) театральне мистецтво,
3) архітектура, 4) література

а) Владислав Городецький, Василь Кричевський, Іван Левинський;

б) Микола Пимоненко, Сергій Васильківський, Опанас Сластіон, Микола Самокиш;

в) Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Ганна Затиркевич;

г) Микола Леонтович, Станіслав Людкевич, Соломія Крушельницька;

д) Панас Мирний, Володимир Винниченко, Олександр Олесь.

51. Відкриття нових українських університетів у Кисві і Кам'янець-Подільському відбулося за часів правління:

а) Центральної Ради; б) Директорії; в) Гетьманату.

52. Кого об'єднували товариства з назвами: «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ?

а) кікомитців; б) художників; в) музикантів; г) літераторів.

53. Хто був автором памфлету «Україна чи Малоросія» ?

а) П. Тичина; б) М. Хвильовий; в) М. Куліш; г) М. Зеров.

54. Хто був автором п'єси «Мина Мазайло» ?

а) П. Тичина; б) М. Хвильовий; в) М. Куліш; г) М. Зеров.

55. Кого об'єднувала асоціація «АРМУ»?

а) кіно митців; б) художників; в) музикантів; г) літераторів.

56. Хто був автором дизайну українських паперових грошей періоду УНР?

а) В. Кричевський; б) М. Бойчук; в) Г. Нарбут.

57. Хто зображений на портреті ?

а) Л. Курбас; б) М. Хвильовий; в) М. Куліш; г) М. Зеров.

58. Хто зображений на портреті ?

а) Л. Курбас; б) М. Хвильовий; в) М. Куліш; г) М. Зеров.

59. Хто зображений на портреті?

а) Л. Курбас; б) М. Хвильовий; в) М. Куліш; г) С. Єфремов.

Навчальне видання

*Віталій Дмитренко
Віта Дмитренко*

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ:
посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи
здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності
015.00 Професійна освіта (Дизайн)**

*Використані в посібнику цитати, уривки з джерел, ілюстрації отримані з мережі
Інтернет й опублікованих творів.*

Формат: 60x84/24
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 7,0
Наклад 50 примірників

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
Реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3817 від 01.07.2010 р.

© Дмитренко В. А., 2025
© Дмитренко В. І., 2025
© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025

